DĂNUȚ IOAN CRAŞOVAN

BAZELE PSIHOLOGIEI EXPERIMENTALE

DĂNUȚ IOAN CRAŞOVAN

BAZELE PSIHOLOGIEI EXPERIMENTALE

Editura Eurostampa
Timişoara, 2010

Editură acreditată de Ministerul Educației,
Cercetării, Tineretului și Sportului prin
Consiliul Național al Cercetării Științifice din
Învățământul Superior, cod. 184.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CRAŞOVAN, DĂNUȚ IOAN
Bazele psihologiei experimentale / Craşovan Dănuț Ioan. – Timişoara : Eurostampa, 2011
Bibliogr.
ISBN 978-606-569-204-6

159.9

Tipar executat la Eurostampa
Timişoara, Bd. Revoluției din 1989, nr, 26
Tel./fax: 0256-204816
e-mail: edituraeurostampa@gmail.com

CUPRINS

INTRODUCERE.....7

I. STRATEGII ŞI METODE DECERCETARE ŞTIINȚIFICĂ ÎN PSIHOLOGIE.....9
I.1. Cerceterea ştiinţifică în psihologie.....9
I.2. Obiectivele cercetării ştiinţifice.....11
I.3. Caracteristicile cercetării ştiinţifice.....13
I.4. Tipologia cercetării în psihologie.....13
I.5. Scalele de măsurare în psihologie.....19
I.6. Etapele cercetării în psihologie.....21
I.7. Surse de documentare pe internet pentru domeniul psihologiei experimentale.....30
I.8. Metode utilizate în cercetarea psihologică.....31

II. STANDARDE ETICE ÎN CERCETAREA PSIHOLOGICĂ.....37
II.1. Introducere în etica cercetării în domeniul psihologie.....37
II.2. Experimentul Milgram.....38
II.3. Experimentul Stanford.....42
II.4. Principiile etice ale cercetării pe subiecți umani.....50

III. OBSERVAȚIA.....61
III.1. Definirea, carcacteristicile şi scopurile observației.....61
III.2. Formele observației.....63!
III.3. Stadiile observației.....67
III.4. Avantajele observației.....69
III.5. Limitele observației.....70
III.6. Instrumentele observației.....70

IV. EXPERIMENTUL.....75
IV.1. Definirea experimentului. Formele experimentului.....75
IV.2. Etapele experimentului.....78
IV.3. Tipuri de experiment.....85

V. FORMULAREA IPOTEZELOR.....97
V.1. Surse pentru idei de cercetare în psihologie.....98
V.2.Accesarea literaturii de specialitate.....98
V.3. Evaluarea fezabilității cercetării.....99

V.4. Formularea specifică a problemei de cercetare 99
V.5. Formularea ipotezelor 100
V.6. Testarea ipotezelor 102
V.7. Tipologia ipotezelor 107

VI. VARIABILE EXPERIMENTALE 109
VI.1. Conceptul de variabilă 109
VI.2.Clasificarea variabilelor. Variabila independentă, variabila dependentă şi variabila subiect 111
VI.3. Tipologia variabilelor 119

VII. DESIGN EXPERIMENTAL 123
VII.1. Planul experimental (sau design experimental) 123
VII.2. Elementele planului experimental 124
VII.3.Simboluri utilizate în diferitele tipuri de design experimental 125
VII.4. Tipuri de design experimental 125
VII.5. Alte tipuri de design experimental 137

VIII. VALIDITATEA CERCETĂRII 141
VIII.1. Definirea şi tipologia validității 141
VIII.2. Validitatea internă şi factori de risc ai validității interne 144
VIII.3. Validitatea externă şi factori asociați validității externe 147
VIII.4. Alți factori cu influență asupra validității experimentale 147

BIBLIOGRAFIE 153

ANEXE 158
Anexa 1: Principii deontologice în cercetare psihologică 158
Anexa 2: Principalele tipuri de analiză şi procedurile SPSS sugerate 191

INTRODUCERE

Experimentul este metoda de cercetare fundamentală în domeniul cercetării psihologice şi, totodată, metoda consacrării psihologiei ca ştiinţă.

Metoda experimentală este prezentă în toate domeniile majore ale cercetării psihologice: psihologie clinică şi psihoterapie, psihologie educaţională, psihologie organizaţională, asigurând o permanentă dezvoltare a acestor domenii ale psihologiei contemporane.

Volumul *„Bazele psihologiei experimentale”*, este destinat studenţilor facultăţilor de psihologie, permiţând o introducere în teoria cercetării în acest domeniu, incluzând concepte, metode şi teorii specifice psihologiei experimentale, o serie de aplicaţii şi exemple, permanent raportate la tehnici actuale de lucru în domeniul psihologiei experimentale.

Disciplina psihologie experimentală permite achiziţia unor cunoştiinţe utile pentru înţelegerea unor discipline ce vor fi parcurse ulterior: analiza şi prelucrarea statistică a datelor, metodologia cercetării în psihologie, testarea psihologică, evaluarea psihologică şi psihologie socială experimentală.

Volumul este structurat în opt capitole, asigurând trecerea de la elemente introductive în cercetarea ştiinţifică specifică psihologiei la principiile etice ale cercetării din domeniul psihologie, aprofundarea unor metode ale psihologiei (observaţia şi experimentul), variabilele experimentale, criterii de formulare a ipotezelor, planul experimental şi validitatea cercetării.

Dan Craşovan,

Timişoara, 16 ianuarie, 2011.

I. STRATEGII ŞI METODE DE CERCETARE ŞTIINȚIFICĂ ÎN PSIHOLOGIE

Obiective:

- ✓ Înțelegerea specificului cercetării în psihologie.
- ✓ Cunoaşterea metodelor de cercetare specifice psihologiei.
- ✓ Cunoaşterea scalelor de măsură utilizate în cercetare în domeniul psihologie.
- ✓ Cunoaşterea surselor de documentare pe internet pentru domeniul psihologiei experimentale.

Cuvinte cheie:

Cercetarea ştiințifică, cercetarea ştiințifică în psihologie, strategia cercetării ştiințifice, obiectivele cercetării în psihologie, caracteristicile cercetării ştiințifice în psihologie, tipologia cercetării în psihologie, scalele de măsură în psihologie, etapele cercetării în psihologie, surse de documentare pe internet pentru domeniul psihologiei experimentale, metode specifice cercetării în psihologie.

I.1. Cerceterea ştiințifică în psihologie

Cercetare ştiințifică este activitatea specifică domeniului unei discipline ştiințifice, sau mai multor discipline ştiințifice (domeniul interdisciplinar), care respectă o serie de criterii (control, replicare, definire operațională, obiectivitate, exigență) şi care are scopul obținerii de dovezi empirice (bazate pe informațiile provenite din experimente şi observații) prin care se consolidează ori se schimbă teoriile actuale sau se promovează teorii noi.

Cercetarea psihologică are în vedere următoarele trei criterii (Aniței, 2007): descrierea comportamentului uman, explicarea cauzelor comportamentului şi realizarea unor predicții referitoare la condițiile care determină comportamentul uman. Astfel, se poate observa că scopul cercetării științifice în psihologie este explicarea, înțelegerea şi predicția comportamentelor umane.

În cercetarea psihologică complexitatea obiectului de studiu, natura subiectivă a psihicului are efect asupra metodologiei, determinând o serie de aspect particulare, specifice.

În psihologie, ca şi pentru alte domenii ale cercetării, metoda utilizată nu este imuabilă. Dimpotrivă, pe parcursul timpului, trece printr-o serie de corecții, modificări şi perfecționări prin care va dobândi o utilizare adecvată şi eficientă. În prezent, se consideră că nicio metodă utilizată în cercetarea psihologică nu este suficientă singură pentru cunoaşterea psihologică şi ştiințifică a subiectului uman, ceea ce face necesară elaborarea unei strategii de cercetare.

Strategia cercetării în psihologie implică următoare etape: documentarea; stabilirea scopului şi obiectivelor; formarea ipotezelor de lucru; alegerea şi precizarea metodelor, mijloacelor, subiecților; specificarea condițiilor în care se va efectua cercetarea; stabilirea modalităților de prelucrare, interpretare a datelor şi validarea rezultatelor.

În prezent, în cercetarea psihologică se utilizează următoarele strategii:

- *strategia cercetării comparate* – are în vedere diferențele calitative existente între diferite etape evolutive ale psihicului, de exemplu, compararea psihicului adultului cu cel al copilului;
- *strategia cercetării genetice* – are în vedere studierea genezei şi evoluției fenomenelor psihice şi comportamentelor din punct de vedere filogenetic (în cadrul evoluției speciei) şi ontogenetic (în cadrul evoluției fiecărui organism/subiect uman);
- *strategia cercetării psihopatologice* – are în vedere patologia proceselor psihice, tulburările şi devierile funcțiilor psihice şi comportamentale;
- *strategia cercetării longitudinale* – are în vedere studiul evoluției

unui individ pe parcursul unor etape din viață;
- *strategia cercetării transversale* – cercetarea mai multor indivizi aflați la niveluri diferite de dezvoltare psihică.

În evaluarea unor teorii ştiințifice o importanță majoră o au următoarele criterii:

a. precizie – constructele teoretice trebuie descrise exact pentru a fi definite operațional;
b. verificabilitate – afirmațiile unei teorii trebuie să fie verificabile/testabile prin metode empirice (şi să permită predicții asupra relațiilor dintre constructele teoretice, sub forma unor ipoteze clare);
c. comprehensibile – utilizarea de termeni comprehensibili în definirea constructelor teoretice;
d. aplicabilitate – să ofere strategii practice, soluții la probleme reale;
e. valoarea euristică – capacitatea teoriei de generare de noi idei care să constituie punctul de plecare pentru teorii.

I.2. Obiectivele cercetării ştiințifice.

După unii autori (Christensen, 1997, apud Vîrga 2004) au fost identificate următoarele patru obiective ale ştiinței: descrierea, explicarea, predicția, controlul fenomenelor.

Descrierea constă în observarea şi identificarea variabilelor care produc şi influențează realitatea. În general, cercetarea proceselor, activităților, însuşirilor psihice, a fenomenelor psihice a început prin descrierea acestora şi identificarea variabilelor existente şi semnificative pentru aceste fenomene. Descrierea fenomenelor psihice este strâns legată de condițiile şi modul de producere a acestora, de relațiile existente între fenomenul particular studiat cu alte fenomene psihice.

Explicarea fenomenelor psihice poate avea loc doar în condițiile identificării cauzelor care determină aceste fenomene. Cunoscând cauzele producerii fenomenelor, a tuturor cauzelor posibile (în general existând o cauzalitate multiplă), a relațiilor existente între aceste cauze, şansa

explicării fenomenului cercetat este reală. În final, identificând cauzele şi condiţiile producerii fenomenelor psihice avem posibilitatea descrierii modului de producere a acestora, natura cauzală, corelaţională.

Predicţia reprezintă *„anticiparea desfăşurării unor evenimente sau al apariţiei fenomenelor pe baza cunoaşterii exacte a condiţiilor care favorizează apariţia fenomenului"* (Vîrga, 2004, pg. 19). Există trei situaţii:

1. Predicţia apariţiei şi derulării unor evenimente sau fenomene se poate realiza doar prin cunoaşterea exactă a condiţiilor care favorizează apariţia fenomenului. De exemplu, avem posibilitatea anticipării exacte a evoluţiei soarelui, a perioadelor în care acesta are un maxim de activitate; în acest caz predicţia este însoţită de explicare.
2. Se produc/există şi situaţii în care predicţia nu este explicată, având la bază doar existenţa unor regularităţi constante în evoluţia fenomenului. De exemplu, anticiparea succesului profesional prin identificarea variabilelor care determină acest tip de succes, fapt care determină utilizarea anumitor teste în selecţia profesională datorită validităţii predictive a acestora. Prin aplicarea acestor teste s-a constatat că participanţii care obţin scoruri ridicate la test înregistrează performanţe superioare în sarcinile specifice profesiei, comparativ cu participanţii care obţin scoruri mici la test.
3. În acest ultim caz, avem situaţia explicării unui fenomen fără posibilitatea predicţiei fenomenului. De exemplu, teoria darwinistă a evoluţiei reprezintă doar o teorie explicativă fără posibilitatea emiterii de predicţii.

Controlul - manipularea condiţiilor care determină producerea fenomenului în baza identificării cauzelor şi condiţiilor de producere anterioară a fenomenului. În psihologie se disting următoarele trei forme ale controlului:

- compararea grupurilor (formă ce presupune existenţa unui grup de control);
- controlul variabilelor străine (eliminarea sau diminuarea efectului acestora):

- manipularea condițiilor care influențează fenomenul studiat.

I.3. Caracteristicile cercetării ştiințifice

În psihologie, se disting următoarele caracteristici ale cercetării ştiințifice: control, definire operațională, replicare.

Controlul este un proces necesar pentru identificarea precisă a cauzei care determină un efect, fapt realizat prin eliminarea tuturor variabilelor externe ce pot influența producerea efectului, având în vedere faptul că efectul este determinat de variabilele manipulate de cercetător sau/şi de variabile necontrolate.

Definirea operațională reprezintă definirea unor termeni în etape de analiză (paşi, operații) care sunt folosite pentru măsurare/cuantificare (Vîrga, 2004).

Replicarea reprezintă posibilitatea reproducerii rezultatelor obținute în urma validării unei cercetări. În situația în care în urma reproducerii cercetării (respectând condițiile cercetării inițiale) rezultatele sunt diferite, descrierea şi explicarea nu sunt relevante. Replicarea este metoda de validare a rezultatelor unei cercetări şi se realizează prin cercetări de tip:

A) inter-grupal (replicare pe grup diferit de subiecți);
B) inter-subiecți (replicare pe alți subiecți);
C) intra-subiecți (replicare pe acelaşi subiect în condiții experimentale diferite).

Replicarea unei cercetări nu poate face obiectivul publicării, deoarece replica nu este la fel de importanta comparativ cu cercetarea originală.

I.4. Tipologia cercetării în psihologie

După Kumar (1999, apud Bogáthy, Sulea, 2004, 2008), în psihologie avem următoarele *tipuri de cercetări:*

I. După aplicabilitate:
    A) cercetare fundamentală;
    B) cercetare aplicată.
II. După obiective:

A) cercetare descriptivă;
B) cercetare corelațională;
C) cercetare explicativă;
D) cercetare explorativă.

III. După tipul informației:
A) cercetare calitativă;
B) cercetare cantitativă.

IV. După designul cercetării:
A) studii experimentale;
B) studii non-experimentale;
C) studii cvasi-experimentale.

Cercetare experimentală. Metodă de cercetare proiectată şi destinată examinării relațiilor de tip cauză şi efect, caracterizată prin control experimental total asupra tuturor evenimentelor ce pot apărea în timpul derulării unui experiment şi alegerea întâmplătoare, aleatorie a participanților pentru diferitele condiții experimentale, în cadrul aceluiaşi experiment.

Cercetare non-experimentală. Cercetare în care variabilele independente nu sunt manipulate, iar distribuția subiecților se face nerandomizat, de ex., studiile corelaționale. Cercetări psihologice ce nu se realizează în cadrul experimental, distingându-se următoarele tipuri:

- cercetări prin observația comportamentului;
- ancheta sociologică;
- cercetarea documentelor de arhivă pentru identificarea cauzelor comportamentale;
- studiul de caz.

Cercetare aplicată. 1. Tip de cercetare ştiințifică în psihologie, având ca scop utilizarea practică a metodelor, procedurilor şi tehnicilor de cercetare asupra unei anumite probleme, fenomen, situații, astfel încât rezultatele obținute să permită o mai bună înțelegere ori utilizare practică a fenomenului, situației, etc. Respective. 2. Demers ştiințific de producere de cunoştințe cu caracter procedural (David, 2006).

Cercetare calitativă. Tip de cercetare psihologică având scopul de a descrie un fenomen, eveniment, situație utilizând variabile măsurate pe scale nominale sau ordinale (scale calitative), iar informațiile/datele

obținute fac obiectul unei analize privind evoluția/variația fenomenului, evenimentului sau situației şi nu a cuantificării (Băban, 2002).

Cercetare cantitativă. Tip de cercetare psihologică având scopul cuantificării evoluției/variației unui fenomen, eveniment ori situație, şi în care se utilizează variabile cantitative.

Cercetare/studiu corelațional. Tip de studiu psihologic având ca scop decelarea sau investigarea unei relații de asociere între două sau mai multe variabile/dimensiuni/aspecte ale unui fenomen/realități. De exemplu, stabilirea existenței relației dintre depresie şi mecanismele de apărare psihică.

Cercetare de piață. Metodă de investigare a relației existente între cerere şi ofertă pe o anumită piață (a bunurilor de consum).

Cercetare de teren. Cercetarea realizată în condiții naturale, în mediul natural de evoluție a fenomenului sau faptului urmărit. Astfel, sunt cele din domeniul cercetărilor sociale realizate în condiții de teren, fiind imposibil sau lipsit de etică să se manipuleze variabilele. Aceste cercetări reuşesc „captarea" unităților ecocomportamentale, având validitate ecologică.

Cercetare/studiu explicativ. Tip de studiu psihologic având scopul de a explica de ce şi cum se produce/manifestă relația dintre două sau mai multe aspecte/variabile ale unui fenomen sau situație. De exemplu, explicarea modului în care o anumită condiție psihopatologică (depresia) activează sau inițiază diferite mecanisme de apărare psihică.

Cercetare/studiu exploratoriu. Tip de cercetare psihologică prin care se tatonează sau descoperă posibilitățile de cercetare în domenii mai puțin cunoscute; deseori, iau forma studiilor pilot - o realizare la scară redusă şi cu costuri scăzute a cercetării de interes major.

Cercetare-dezvoltare. Demers ştiințific de producere de cunoştințe bine proceduralizată care sunt exprimate în prototipuri de tehnologii şi/sau servicii (David, 2006).

Cercetare descriptivă. Tip de studiu psihologic al cărui scop este descrierea sistematică a unui fenomen, sistem, proces, situație, context într-o manieră cât mai amplă. De exemplu, descrierea anumitor caracteristici psihologice ale unei populații de interes.

Cercetare fundamentală. Tip de cercetare ştiinţifică în psihologie, având ca scop testarea şi/sau dezvoltare de teorii noi, diferite de cele actuale, reprezentând provocări pentru echipele de cercetători şi care nu au aplicabilitate în prezent.

Cercetare idiografică. Cercetare focalizată asupra particularităţilor individuale, asupra unicităţii, excluzând aspectele comparative. Este diacronică şi se desfăşoară în timp (Macsinga, 2000).

Cercetare nomotetică. Cercetare focalizată pe abstract, universal ori general, implicând comparaţii între persoane, vizând unul sau mai multe aspecte ale personalităţii (Macsinga, 2000).

Experiment aleator. Un experiment al cărui rezultat nu este perfect predictibil, dar pentru care frecvenţele relative ale rezultatelor într−un număr mare de repetări sunt predictibile.

Studiu clinic. Orice cercetare/investigaţie realizată pe subiecţi umani pentru a descoperi/confirma efecte comportamentale, clinice, farmacologice şi/sau alte efecte farmacodinamice ale unor tehnici de psihoterapeutice, produse medicamentoase, şi/sau pentru identificarea oricăror reacţii adverse, efecte secundare la unul sau mai multe produse medicamentoase de investigat sau tehnici de intervenţie psihoterapeutică în vederea evaluării siguranţei şi/sau eficacităţii lor.

Studiu clinic controlat. 1. Orice cercetare sau investigaţie cu referinţă clinică, în care relaţia dintre variabilele independente şi variabilele dependente (criterii) sunt stabilite la nivelul maxim de rigoare (uneori cu includerea variabilelor mediatoare şi moderatoare) permis de designul cercetării (David, 2006). 2. Cercetări experimentale (studii/investigaţii clinice randomizate), care vizează testarea eficienţei unor intervenţii clinice. Implică în mod necesar îndeplinirea a două condiţii: manipularea variabilei independente şi distribuirea randomizată a subiecţilor în condiţiile de tratament. 3. Cercetare experimentală având ca obiectiv principal compararea eficienţei unei intervenţii psihoterapeutice (sau medicament) prin raportare la un grup de control (care poate fi: tratament standard, fără tratament, listă de aşteptare, placebo) permiţând, totodată, în mod colateral, investigarea teoriei schimbării şi analiza cost-beneficiu (Everitt, Howell, 2005).

Studiul clinic controlat de eficacitate. Tip de studiu clinic controlat

derulat astfel încât să se maximizeze validitatea externă [(de ex. Acceptarea participării de subiecți cu patologie diversă), David, 2006].

Studiul clinic controlat de eficiență. Tip de studiu clinic controlat astfel derulat încât să maximizeze validitatea internă (David, 2006), de ex. Participarea de subiecți diagnosticați cu o singură condiție psihopatologică (doar pacienții cu tulburare depresivă majoră, fără atacuri de panică).

Studiu clinic deschis. Tip de studiu clinic în care subiecții studiului şi investigatorul cunosc tratamentul administrat.

Studiu clinic „dublu dummy". Tip de studiu clinic având că specific faptul că sunt folosite două medicamente care nu diferă macroscopic pentru a nu putea fi deosebite de subiecți şi de investigator. Subiecților li se administrează, în acest mod, ambele medicamente, în situația în care doar unul dintre cele două medicamente conține substanță activă.

Studiu clinic dublu orb. Tip de studiu clinic în care ambele părți (subiectul şi investigatorul) nu cunosc tratamentul administrat.

Studiu clinic multicentric. Studiu clinic condus în baza unui singur protocol, desfăşurat concomitent în mai mult centre, de către mai mulți cercetători, centrele putând fi localizate într-o singură țară sau în mai multe țări.

Studiul clinic nerandomizat, necontrolat (sau cvasiexperiment). Studiu clinic în care are loc manipularea variabilei independente (de ex. Variabilă tratament), astfel încât să existe două modalități: „tratament psihoterapeutic" şi „tratament medicamentos", fără distribuirea randomizată a subiecților în condițiile de tratament.

Studiul clinic non – experimental. Studiu clinic în care variabilele independente nu sunt manipulate, iar distribuția subiecților se face nerandomizat, de ex., studiile corelaționale.

Studiu clinic simplu orb. Tip de studiu clinic în care una dintre părți (subiectul sau investigatorul) nu cunoaşte tratamentul administrat.

Studiul de caz clinic. Metodă de cercetare calitativ descriptivă (având originea în medicina clinică) ce cuprinde descrierea simptomatologiei, prezentarea diagnosticului, a tratamentelor, a rezultatelor acestora şi având ca material de bază, ceea ce vede, aude şi înțelege clinicianul din

discuțiile cu clientul, din observarea acestuia, din informațiile provenite din alte surse cum sunt: relațiile părinților, colegilor, apropiaților, rezultatele unor examinări psihologice şi medicale. După Hubev (1987, apud Bogáthy, Sulea, 2004, 2008), temele posibile ale studiului de caz clinic sunt: descrierea şi/sau ilustrarea fenomenelor normale sau anormale, tipice, frecvente sau rare; diagnosticul diferențial; prezentarea de noi metode de investigație, de psihoterapie sau tratament medicamentos; conceperea şi elaborarea de noi ipoteze referitoare la etiologia şi tratamentul tulburărilor psihice; testarea ipotezelor.

Studiul de caz descriptiv. Obținerea unor descrieri detaliate ale aspectelor investigate, fără focalizare specifică pe evaluare şi interpretare.

Studiul de caz explicativ. Metodă folosită pentru ilustrarea, cu scopul de a permite aprecieri critice a formulărilor teoretice anterioare.

Studiul de caz exploratoriu. Studiu pilot în cadrul unor cercetări de amploare, generând ipoteze ce urmează a fi testate în cadrul acestora.

Studiul de caz organizațional. Metodă calitativ descriptivă utilizată în domeniul psihologiei organizaționale în scopuri de cercetare (raporturi de cercetare), în activitatea de predare (cadre de analiză şi explorare a unor concepte teoretice) sau în activitatea de consultanță, în training. Pregătirea şi elaborarea studiului de caz organizațional presupune parcurgerea următoarelor etape: planificarea acțiunii de cercetare în organizație; găsirea organizației potrivite scopului studiului şi contractarea; colectarea datelor; verificarea datelor; obținerea dreptului de folosire, publicare şi distribuire în scopuri educative a rezultatelor; protecția anonimatului organizației şi angajaților acesteia.

Studiu de eşantion. Studiu bazat pe un eşantion şi nu pe întreaga populație.

Studiu longitudinal. 1. Are ca obiect participanții în momente diferite de timp, scopul fiind cel al evaluării efectului trecerii timpului asupra variabilelor observate. În acest tip de studiu posibilitatea de confundare cu alte efecte este mai mică decât într−un studiu secțional (transversal). 2. Studiul evoluției psihologice al aceluiaşi subiect uman pe o perioadă de timp determinată sau pe întreg parcursul vieții.

Studiu observațional. Tip de studiu în care datele sunt obținute prin

simpla observare, investigare.

Studiu pilot. Tip de experiment realizat la scară redusă, în scopul pretestării sau modificării proiectului experimental şi a procedeelor indicate.

Studiu transversal, secţional. 1. Cercetare realizată prin selectarea şi compararea în acelaşi timp a unui grup de participanţi având vârste diferite. 2. Studiu în care se compară diferite elemente la un moment de timp, subiecţii aparţinând la o anumită secţiune din populaţie (de exemplu, persoane de vârste diferite, măsurate la acelaşi moment de timp). În acest tip de situaţie poate apărea şi fenomenul de confundare – diferenţele dintre elemente se pot confunda cu efectul urmărit. De exemplu (Clocotici, Stan. 2000), urmărind opiniile cetăţenilor într−un studiu transversal, diferenţa dintre opinii poate fi atribuită procesului de îmbătrânire, deşi aceasta poate fi explicată prin educaţia diferită primită de cei chestionaţi.

I.5. Scalele de măsurare în psihologie

Măsurarea în psihologie poate avea următoarele sensuri:

a) 1. Exprimarea proprietăţilor, evenimentelor, obiectelor sau faptelor prin intermediul proprietăţilor sistemului de numere. 2. Cuantificarea variabilelor. 3. Compararea unei variabile cu un standard. 4. Plasare a unui item pe o scală de valori.
b) Operaţia de atribuire de numere sau simboluri unor caracteristici ale realităţii obiective sau subiective, în funcţie de anumite aspecte cantitative sau calitative care le caracterizează (Popa, 2008).
c) Utilizarea unor instrumente sau a unor reguli de atribuire de numere unor obiecte sau evenimente (Stevens, 1946 apud Urbina, 2009).

Scala este un instrument de măsură cuprinzând totalitatea reperelor ce reprezintă valori ale unei mărimi care se măsoară. Alţi autori **(**Urbina, 2009), dau următoarele sensuri conceptului de scală:

(1) Sensul specific şi precis în psihometrie: „grup de itemi relevanţi

pentru o singură variabilă, aranjați în ordinea dificultății sau a intensității".

(2) Test alcătuit din câteva părți, de exemplu Scală de inteligență Stanford – Binet.

(3) Subtest sau un set de itemi din cadrul unui test ce măsoară o caracteristică distinctă şi specială, de exemplu scala Depresiei (din cadrul Inventarului Multifazic de Personalitate Minnesota/ MMPI).

(4) Grup/arie de subteste având o caracteristică comună, de exemplu scalele verbale din testele de inteligență Wechsler.

(5) Instrument separat format din itemi având scopul evaluării unei singure caracteristici, de exemplu Internal – External Locus of Control Scale.

(6) Un tip de sistem numeric utilizat pentru evaluarea sau raportarea valorii unei dimensiuni măsurate, de exemplu o scală de la 1 la 5, la care 1 reprezintă dezacord puternic iar 5 acord puternic.

În cercetarea psihologică se folosesc următoarele tipuri de scale:

- nominală;
- ordinală;
- de proporții;
- de interval (ultimele două sunt numite şi scale numerice).

Scală de interval (său nivel de interval). Scală în care intervalele dintre două modalități succesive sunt întotdeauna egale între ele: diferența dintre 1 şi 2 este egală cu cea dintre 7 şi 8, fapt ce permite aplicarea tuturor operațiilor aritmetice (adunare, scădere, înmulțire, împărțire). Exemplu: viteza, greutatea, înălțimea, timpul, notele etc.

Scală nominală (său nivel nominal). Scale specifice variabilelor ale căror modalități grupate în cel puțin două categorii au doar scop descriptiv, referindu-se la denumirea datelor, fără ierarhie, obținute fără atribuirea de valori numerice. Exemple: răspunsurile „da-nu", genul participanților, categoriile socio-economice.

Scală ordinală (său nivel ordinal). Tip de scală prin care categoria modalităților variabilei studiate se realizează prin atribuirea unui ordin de mărime, permițând ordonarea modalităților de la cea mai mare la

cea mai mică, de la cea mai puternică la cea mai slabă, de la cea mai scurtă la cea mai lungă fără precizarea distanței exacte dintre ele. De exemplu: ordinea din cadrul acestei scale implică relația de tranzitivitate (dacă clasa X este superioară clasei Y care este la rândul ei superioară clasei 2, atunci clasa X este superioară clasei 2). Exemple de scale ordinale: clasamentele, grupele de vârstă, răspunsurile de tip „rareori/uneori/deseori/întotdeauna", etc. (Rateau, 2004). Se disting două tipuri de scale ordinale:

1) cu modalități ordonate (rezultatele şcolare: bine/mediocru/insuficient);
2) cu modalitățile sub forma unui clasament prin raportul dintre ele (rezultatele şcolare de tipul: primul, al doilea, al treilea etc.).

Scală de raport (său nivel de raport). Acest tip de scală are ca aspect specific prezența valorii nule (0) ce arată absența fenomenului studiat motiv pentru care este rar folosită în ştiințele umane, preferându-se utilizarea scalei de interval. Exemplu: dacă un participant ar obține valoarea 0 la un test ce investighează procesele cognitive logice, ar fi absurd să afirmăm că participantul respectiv este ilogic.

I.6. Etapele cercetării în psihologie

Succesiunea etapelor unui demers de cercetare ştiințifică în cazul psihologiei este conforma cu modelul APA (http://www.apa.org), fiecare etapă a cercetării urmând a fi prezentată şi relaționată cu celelalte etape în mod logic, astfel:

A. Introducere:

1. *Problema* este definită (David, 2006) în acest context ca reprezentând o discrepanța (relevantă pentru o comunitate ştiințifică) între o stare prezentă (ce ştim) şi o stare-scop (ce vrem să ştim), discrepanță ce poate fi redusă prin metodologia cercetării.

Primul pas în abordarea problemei îl constiuie abordarea în mod comprehensiv a literaturii de specialitate prin accesarea unor baze de date reprezentative pentru fiecare domeniu de specialitate. De exemplu, pentru

domeniul psihologiei clinice sunt reprezentative următoarele baze de date:

- Psycinfo (http://www.apa.org/psycinfo);
- Pub Med (http://www.ncbi.nlm.nih.gov/entrez/query.fcgi?DB=pubmed);
- Cochrane Review (http://www.cochrane,org/reviews/inddeexempluttm).

Prin analiza acestor baze de date aflăm cum este abordată problemă ce prezintă interes ştiinţific pentru noi, câte elemente de noutate aduce pentru comunitatea ştiinţifică găsirea unor noi soluţii de rezolvare a problemei.

Fără această analiză comprehensivă demersul de cercetare realizat este nesemnificativ pentru comunitatea ştiinţifică.

2. *Obiectivele cercetării.* Obiectivul cercetării reprezintă starea finală definită a unei probleme. De exemplu, în studiile clinice controlate se pot fixa următoarele obiective: identificarea eficienţei unei intervenţii psihoterapeutice sau medicamentoase; testarea teoriei schimbării (Craşovan, 2009).

Obiectivele cercetării trebuie să fie clar precizate în vederea verificării gradului realizării lor şi să corespundă, totodată, stării finale, aşa cum este ea definită în cadrul problemei.

Cercetările pot fi clasificate, în funcţie de obiectivele stabilite, în două categorii: empirice (experimentale sau non-experimentale) şi non-empirice (David, 2006).

Cercetările empirice (experimentale sau non-experimentale) au un demers de tip inductiv sau deductiv-inductiv, sub următoarea formă: dintr-o teorie, realizată în baza unor date de observaţie (demers inductiv), sunt derivate ipoteze verificabile (demers deductiv), ipotezele urmând a fi puse în corespondentă cu alte date de observaţie (demers inductiv) obţinute pe parcursul cercetării.

Cercetările non-empirice, realizate printr-un demers inductiv, au în vedere:

A) construcţia de modele şi teorii cu funcţie descriptivă, predictivă şi/sau explicativă (de exemplu: cercetările calitative) şi/sau

B) realizarea unei sistematizări şi sumarizări a cunoaşterii până la momentul respectiv într-un domeniu specific (de exemplu: analize calitative şi sinteze).

3. *Ipotezele cercetării.* Se disting două categorii de ipoteze: ipotezele cercetării şi ipotezele statistice.

Ipotezele cercetării derivă logic din analiza problemei, a literaturii de specialitate şi obiectivelor cercetării, reprezentând predicții derivate în mod deductiv dintr-o teorie, urmând a fi testate prin confruntare cu datele obținute pe parcursul cercetării şi având următoarele caracteristici:

- *Formulare în termeni teoretici* şi nu în măsurătorile acestor termeni, de exemplu nivelul stimei de sine va fi corelat negativ cu anxietatea stare şi nu scorurile la Chestionarul Rosenberg vor fi corelate negativ cu scorurile la inventarul STAI stare (anxietatea poate fi măsurată în diverse feluri (Chestionarul Beck de anxietate, Inventarul de Anxietate Stare-Trasatură) deoarece cercetarea vizează investigarea anxietății şi nu a modului de măsurare a acesteia;
- *Verificabilitate* prin testare;
- *Precizie / specificitate*, ipotezele unidirecționale (de exemplu: stima de sine va fi corelată negativ cu anxietatea stare) au un grad de precizie superior ipotezelor bidirecționale (de exemplu: stima de sine este corelată cu anxietatea stare fără precizarea sensului corelației, negativ sau pozitiv);
- *Simplitate* (principiul simplității sau al economiei ontologice, numit şi briciul lui Ocam)**,** principiul ştiințific de interpretare potrivit căruia sunt de preferat cele mai simple explicații ale unui fenomen, în defavoarea unora complexe;
- *Evitarea formulării de ipoteze de cercetare similare cu ipoteză nulă*.

Ipoteza *statistică fundamentală (ipoteza nulă)* care postulează că efectele anticipate de ipotezele cercetării pentru populația de interes nu există (Cohen, 1990, 1994; David 2006), cu menționarea faptului că *ipoteza nulă nu spune că nu exista efecte, ci că nu există efectele anticipate de ipoteza cercetării.*

Un alt aspect ce trebuie menționat se referă la respingerea/acceptarea ipotezei nule sau a ipotezei cercetării în funcție de reprezentativitatea eşantionului şi de mărimea puterii statistice. Există o serie de *cercetări în care ipotezele pot lipsi.* Astfel de cercetări sunt:

- Cele care au ca scop sistematizarea şi sumarizarea cunoaşterii;
- Cele care urmăresc construcția şi nu testarea unor teorii/ modele cu rol explicativ, descriptiv ori predictiv (testarea fiind obiectul unor cercetări ulterioare);
- Cercetările unor teorii care nu sunt testate prin falsicabilitate (teorie-ipoteză) ci prin verificabilitate (prin reducerea la propoziții de observație);
- Cercetările empirice care pornesc de la obiective (de exemplu, evaluarea efectului terapiei cognitiv-comportamentale asupra depresiei).

B. Prezentarea metodei

Prin metoda se înțelege totalitatea comportamentelor şi relațiilor existente între ele şi care pot determina atingerea obiectivelor şi/sau testarea ipotezelor.

În acest sens se disting:

1. *Subiecții (participanții)/obiectivul studiat,* sub forma eşantionului sau grupului studiat, este prezentat din punct de vedere al:

- caracteristicilor demografice şi caracteristicilor relevante pentru obiectivele şi/sau ipotezele cercetării;
- unor criterii de includere şi excludere a participanților/ subiecților în cercetare, prezentate foarte clar, în scopul creşterii rigorii şi validității interne a cercetării.

2. *Instrumentele/materialele* – sunt în general testele psihologice utilizate pentru măsurarea/evaluarea variabilelor sau caracteristicilor obiectului de interes pentru cercetare. Instrumentele trebuie să fie identificate şi evaluate din punct de vedere al calităților psihometrice, a rigorii lor

ca instrumente de măsurare.

3. *Design* - plan sau procedură specifică prin care este explicat modul de obținere (probe psihologice folosite) şi analiză a datelor (tehnici statistice de testarea a ipotezelor), controlul factorilor străini prin tehnici de control ale variabilelor străine (sau neaşteptate) sau prin folosirea unui grup de control. Un design experimental eficient (bun, în funcție de eficiență şi eficacitate) are următoarele caracteristici (Aniței, 2007):

- absența erorilor în estimare şi compararea efectelor tratamentelor;
- estimare corectă a erorilor experimentale;
- realizarea repetată pentru estimarea precisă a efectelor tratamentului şi utilizarea practică a rezultatelor;
- gruparea unităților experimentale în scopul controlului surselor exterioare de variație;
- cât mai simplist în raport cu obiectivele studiului;
- utilizarea resurselor în termeni de eficiență.

Fiecare cercetare are un design adaptat realizării obiectivelor şi/sau testării ipotezelor, fiind strâns legat de instrumentele/materialele utilizate prin intermediul cărora sunt măsurate variabilele de interes pentru cercetare. După David (2006) designul cercetării pot fi experimental, cvasiexperimental şi non-experimental:

a) *design experimental,* implică: presupunerea existenței unui impact cauzal al variabilelor independente asupra variabilelor dependente; distribuția randomizată a subiecților în condițiile variabilei independente;
b) *design cvasiexperimental* – distribuția nerandomizată a subiecților în condițiile variabilei independente;
c) *design non-experimental* poate fi de mai multe tipuri:
   - Design *non-experimental propriu-zis*: pentru situația în care variabila independenta nu este manipulată (fiind de natură clasificatorie sau descriptivă, de exemplu: sexul participanților, vârsta, înălțimea) având doar potențial cauzal asupra variabilei dependente;
   - Design *non-experimental predictiv*: pentru situația în care

unele variabile pot fi considerate ca având potențial predictiv asupra unei alte variabile numită criteriu cu menționarea faptului că relația existentă între variabila predictor şi variabila criteriu nu este de natură cauzală;

- Design *non-experimental corelațional* pentru situația în care există relații de asociere între variabile cu menționarea faptului că relația existentă între variabila predictor şi variabila criteriu nu este de natura cauzală.

În această etapă se acordă atenție variabilelor implicate în cercetare, se definesc clar variabilele independente şi dependente. Totodată, vor fi clar specificate variabila mediatoare [variabilă terță necesară pentru apariția relației de asociere între cele două variabile principale (X şi Y)] şi variabila moderatoare [variabilă moderatoare poate fi (1) orice caracteristică (demografică - sex, etnie, nivel de educație, clasă socială, vârstă ori trăsătură psihică - tip temperamental, nivel/tip de anxietate) identificată într-un subgrup de subiecți dintr-un eşantion care influențează gradul corelației existent între două variabile sau (2) variabilă terță (C sau secundară) al cărei efect constă în creşterea sau descreşterea intensității asocierii dintre cele două variabile principale X şi Y (exemple de variabile moderatoare: genul, vârsta, educația)].

4. *Procedura* constă într-o descriere foarte clară şi detaliată a întregului demers al cercetării, fapt ce va permite reproducerea de oricare cercetător care intenționează să evadeze şi/sau să reproducă rezultatele oricărei cercetări.

5. *Analiza datelor.* Metodele de analiză a datelor (utilizate pentru producerea rezultatelor aşteptate) pot fi calitative sau cantitative. Datele recoltate calitativ (de exemplu, sub forma unor propoziții) sunt în general analizate calitativ, sub forma analizei de conținut, analizei de discurs, etc. Datele recoltate cantitativ (de exemplu, sub forma numerică) sunt prelucrate statistico-matematic. Desigur, există şi posibilitatea unor combinații între cele două metode de analiză a datelor menționate, de exemplu, unele date calitative pot fi prelucrate şi sub forma statistico-matematică pentru situația în care se realizează analiza de conținut a

discursului unui pacient (de exemplu, frecvența utilizării unor cuvinte ca bolnav, suferință). Dificultatea realizării unor analize calitative având date exprimate numeric este considerabilă, aşa cum este cazul analizelor descriptive.

Metodele *calitative,* unele aplicabile prin intermediul soft-urilor, sunt: analiza conversațională, analiza de conținut, analiza de discurs, analiza tematica, (Baban, 2002; Iluț, 1997).

Metode *cantitative* de analiză a datelor cantitative sunt variate şi dependente de tipul de design specific fiecărei cercetări, fiind identificate patru clase de metode cantitative statistico-matematice de analiză a datelor (Radu, 2003, David, 2006; Sava, 2004):

A) *analizele de regresie* au în vedere relațiile dintre variabilele predictor, criteriu, mediatoare şi moderatoare (de exemplu, regresia liniara);

B) *comparațiile* au în vedere relațiile dintre variabilele independente şi cele dependente (de exemplu, ANOVA, testul t);

C) *corelațiile* au în vedere relațiile de asociere dintre două sau mai multe variabile (de exemplu, coeficientul Bravais-Pearson, corelația parțială);

D) *gruparea de date* are în vederea gruparea unui set de variabile asociate între ele (de exemplu, analizele factoriale).

O importanța majoră în cadrul metodelor de analiză statistico-matematice a datelor se acordă factorilor fundamentali şi relațiilor existente între aceşti factori prin care se asigură rigoarea metodelor de analiză (anexa 2). Astfel de factori fundamentali sunt:

*A) pragul de semnificație sau de încredere este p*ragul în baza căruia (a valorii acestuia) se respinge sau nu ipoteza nulă. Valoarea acestui prag a fost stabilită de Fisher la .05, ceea ce înseamnă că: „există probabilitatea de maxim 5% de a obține din întâmplare datele observate pornind de la premisa că ipoteza nulă este adevărată". Se disting trei înțelesuri ale noțiunii de semnificativitate: 1. Statistic ($p < .05$); 2. Practic; 3. Clinic sau valoric;

- *Decizie statistică bilaterală,* decizie prin care se testează ipoteza statistică în ambele direcții ale distribuției datelor,

ținând cont de valoarea pragului α (Popa, 2008);

- *Decizie statistică unilaterală,* decizie prin care se testează ipoteza statistică doar într-o latură/direcție a distribuției datelor, ținând cont de valoarea pragului α (Popa, 2008);
- *Eroarea de tip I* **(sau α)**, eroare în care se decide respingerea ipotezei nule, deşi nu trebuia respinsă, efectul detectat de fapt nu există. După Neyman şi Pearson pragul aprioric de .05 reprezintă eroarea de tip I şi se notează cu α, reprezentând probabilitatea de 5% de a greşi, respingând ipoteza nulă când ea este adevărată (Popa, 2008; Sava, 2004);
- *Eroarea de tip II* **(sau β)**, eroare în care se decide nerespingerea ipotezei nule, deşi aceasta trebuia respinsă. Este notată cu β şi cel mai frecvent are valoarea de patru ori mai mare decât α, şi anume .20 (Popa, 2008; Sava, 2004);
- *Eroarea de tip III* **(sau γ),** tip de eroare cu probabilitate scăzută care apare atunci când ipoteza nulă este respinsă în mod corect, dar în direcția greşită, în mod mai precis, există „efect" (sau „relație între variabile"), dar sensul acestuia este greşit înțeles (Popa, 2008; Sava, 2004).

B) mărimea efectului - indicator statistic care arată intensitatea efectului, a mărimii diferenței sau a intensității gradului de asociere (Kirk, 2001;. Randolph, Edmondson, 2005; Rosenthal, Rubin, 1982; Rosenthal, 1994; Rosnow, Rosenthal, Rubin, 2000). Există două categorii de indicatori ai mărimii efectului: 1. Prima categorie are la bază diferența standardizată între medii [d lui Cohen; Δ (delta) a lui Glass sau g a lui Hedges]; 2. A doua categorie are la bază procesul de dispersie explicată, r, r2, ή2, ω2 (Sava, 2004). Cel mai cunoscut şi utilizat este indicatorul lui Cohen (d).

C) puterea statistică - în situația unei puteri statistice mici este posibilă identificarea efectului eroare de tip I, în schimb în cazul unei puteri statistice mari există posibilitatea identificării unor

efecte foarte mici, apărând astfel falşi pozitivi. Valoarea optimă a puterii statistice prescrise într-o cercetare este de .80.

6. *Prezentarea rezultatelor*. În această etapă sunt prezentate rezultatele la nivelul output-ului prelucrării datelor obținute în urma măsurării cu diverse metode calitative şi/sau cantitative, ținând cont de distincția dintre următoarele tipuri de analiză a datelor: analizele ,,a priori", analizele ,,a posteriori" (post-hoc), analizele descriptive şi analizele inferențiale:

A) analizele ,,*a priori":* sunt analizele stabilite înainte de culegerea datelor, fiind în strânsă legătură cu verificarea teoriei sau ipotezei, interpretarea rezultatelor, şi se exprimă în concluzie;

B) analizele ,,*a posteriori":* sunt analizele care nu au fost planificate înainte de culegerea datelor şi care evidențiază relații semnificative după realizarea lor, interpretarea rezultatelor acestor analize se exprimă în noi teorii. Se consideră un tip specific de analize, pentru această categorie, cercetările empirice unde nu există ipoteze sau teorii verificabile ci doar obiective. Specificul acestor cercetări constă în faptul că deşi analizele au fost planificate înainte de obținerea datelor, interpretarea rezultatelor se realizează post-hoc;

C) analizele *descriptive:* vizează doar caracteristicile lotului studiat;

D) analize *inferențiale:* permit realizarea de inferențe de la lotul studiat la nivelul populației generale din care a fost obținut. La acest tip de analize o importanța majoră se va acorda relației dintre mărimea efectului şi pragul de semnificație.

7. *Concluzii şi discuții:*

A) *concluzii* – interpretarea psihologică a rezultatelor obținute din punct de vedere a analizelor ,,a priori" şi impactul acestora în rezolvarea problemei inițiale;

B) *noile teorii* – interpretarea psihologică a rezultatelor analizelor ,,a posteriori" şi posibilitatea realizării altor cercetări care să testeze aceste teorii;

C) *limite* - propunerea de modalități posibile de corectare a

limitelor:

- Implicații teoretice ale rezultatelor obținute;
- Implicații practice ale rezultatelor obținute.

8. *Bibliografie.* În această etapă trebuie menționate conform normelor de citare şi redactare stabilite de Asociația Psihologilor Americani (http://www.apa.org; Bogathy, Sulea, 2004, 2008), sursele bibliografice relevante pentru cercetarea realizată pentru a permite replicări ori dezvoltări independente a cercetării.

9. *Anexe.* Această ultimă etapă include orice informație la nivel detaliat, privind procedurile, metodele utilizate pe parcursul realizării cercetării, astfel încât să poată fi utilizate în cercetări independente.

I.7. Surse de documentare pe internet pentru domeniul psihologiei experimentale

Numeroase date despre psihologia experimentală pot fi consultate pe următoarele adrese (permit accesarea resurselor bibliografice în domeniul psihologiei experimentale):

- Asociația Psihologilor Americani (APA): http://www.apa.org;
- Divizia a-3-a a APA (Psihologie Experimentală): http://www.apa.org/about/division/div3.html;
- Societatea Americană de Psihologie: http://www.psychologicalscience.org
- Societatea Australiană de Psihologie: http://www.psychsociety.com.au/;
- Asociația Canadiană de Psihologie: http://www.cpa.ca/;
- Societatea Britanică de Psihologie: http://www.bps.org.uk/index.cfm;
- Societatea de Neuroştiințe Cognitive: http://www.cogneurosociety.org;
- Societatea Germană de Psihologie: http://www.dgps.de/;
- Asociația Internațională de Psihologie Aplicată: http://www.iaapsy.org/.

Alte adrese la care pot fi consultate articole online pe teme de psihologie experimentală, metodologie şi statistică sunt:

http://www.psychologie.uni-bonn.de/online-documents/lit_ww.htm;

http://trochim. Human. Cornell.edu/kb/;

http://methods. Fullerton.edu/.

I.8. Metode utilizate în cercetarea psihologică

1. Metoda *observaţiei* (vezi capitolul III, Observaţia)

2. Metoda *experimentului* (vezi capitolul IV, Experimentul)

3. Metoda *convorbirii şi interviului*

Convorbirea se bazează pe capacitatea subiectului de introspecţie, de autoanaliză, necesitând o motivare corespunzătoare a subiecţilor şi, totodată, pe relaţia reciprocă dintre psiholog şi subiect, presupunând o selecţie a relatărilor făcute de subiect.

În funcţie de gradul de standardizare, se disting următoarele tipuri:

- c*onvorbirea standardizată, dirijată, structurată*, implică formularea aceloraşi întrebări, în aceeaşi formă şi aceeaşi ordine pentru toţi subiecţii;
- c*onvorbirea semistandardizată,* în cadrul căreia întrebările se pot reformula, se poate schimba succesiunea acestora şi se pot pune întrebări suplimentare;
- c*onvorbirea liberă, spontană* nu presupune folosirea unor întrebări prestabilite, întrebările fiind formulate în strânsă legătură cu situaţia particulară în care se desfăşoară;
- *convorbirea psihanalitică* se bazează pe metoda asociaţiei libere de idei, fiind utilizată pentru analiza şi interpretarea diferitelor probleme ale pacientului;
- *convorbirea nondirectivă* creează condiţiile psihologice care vor facilita discursul spontan al subiectului, fără ca acesta să fie permanent întrebat.

Pentru realizarea unei convorbiri eficiente trebuie respectate o serie de criterii:

- anticiparea răspunsurilor subiectului de către experimentator pentru întâmpinarea eventualelor situații neprevăzute;
- motivarea adecvată a subiecților pentru obținerea de răspunsuri corecte;
- desfăşurării convorbirii după o structurare anterioară a întrebărilor de către experimentator;
- întrebările să vizeze culegerea cu anticipație a unor informații despre subiect, prin folosirea altor metode – observația, analiza produselor activității.

Avantajele convorbirii:

- obținerea unor informații numeroase şi variate, direct de la sursă, într-un timp relativ scurt;
- nu necesită aparatură sofisticată ori instalații speciale.

Dezavantajele convorbirii:

- gradul crescut de subiectivitate atât al cercetătorului, cât şi al subiectului;
- posibilitatea absenței receptivității determinată de lipsa de motivare a subiectului.

4. Metoda *anchetei psihologice*

Ancheta presupune recoltarea sistematică a unor informații despre un individ sau grup social şi interpretarea acestor informații în vederea desprinderii semnificației lor psihocomportamentale.

În cercetarea psihologică se folosesc două forme ale acestei metode: ancheta pe bază de chestionar şi ancheta pe bază de interviu.

A. Ancheta pe bază de chestionar se bazează pe folosirea chestionarului şi se derulează în următoarele etape:

– *Etapa prealabilă sau preancheta,* include: stabilirea obiectului anchetei; documentarea; formularea ipotezei; determinarea universului (populația) anchetei; eşantionarea;
– *Etapa I, include:* alegerea tehnicilor şi redactarea chestionarului; stabilirea modalităților de administrare ale

chestionarului (autoadministrare sau prin intermediul personalului specializat);
- *Etapa a II-a* – realizarea efectivă a anchetei;
- *Etapa a III-a* – prelucrarea datelor obținute;
- *Etapa a IV-a* – analiza şi interpretarea datelor, urmată de redactarea şi comunicarea raportului final de anchetă.

B. Ancheta pe bază de interviu include utilizarea interviului în relația cu subiecții anchetați, interviul fiind conceput ca fiind un dialog între participanți, care se centrează asupra temei de cercetare, fiecare participant păstrându-şi locul de emițător sau de receptor.

Avantaje anchetei psihologice:
- investigarea unui număr mare de subiecți într-un timp relativ scurt;
- recoltarea unui material extrem de bogat;
- prelucrarea rapidă a datelor.

Dezavantaje anchetei psihologice:
- apariția unor deformări subiective din partea experimentatorului sau/şi din partea subiecților, având în vedere că această metodă se bazează pe capacitatea de autocunoaştere şi autoanaliză;
- posibilitatea furnizării de informații iluzorii, neadecvate în raport cu fenomenul investigat.

5. Metoda *biografică (anamneza)*

Metoda biografică se bazează pe strângerea informațiilor despre principalele evenimente din existența subiectului, despre relațiile şi semnificația lor în vederea cunoaşterii istoriei subiectului, având ca şi specific focalizarea pe diferitele evenimente din viața subiectului, a relațiilor dintre evenimentele cauză şi evenimentele efect, dintre evenimentele scop şi cele mijloc.

Pentru analiza datelor obținute prin această metodă există două categorii de procedee:
- *procedee cantitative* (selective), prin care se analizează cursul vieții subiectului în întregime;
- *procedee calitative* (integrale) prin care este analizată o microunitate biografică, de exemplu, o zi oarecare din viața

subiectului.

Înțelegerea comportamentului actual al subiectului, şi relaționarea lui cu ceilalți, se realizează prin focalizarea atenției asupra perioadelor modale ale psihogenezei:

- vârsta de 3 ani – constituirea conştiinței de sine şi a Eului;
- vârsta de 6/7 ani – adaptarea şi integrarea şcolară;
- vârsta de 12/14 ani – pubertatea cu particularitățile ei;
- vârsta de 16/18 ani – adolescența şi particularitățile ei - afirmarea Eului şi structurarea idealului de viață.

Avantajele *metodei biografice:*

- naturaleţea şi autenticitatea datelor furnizate de această metodă;

Dezavantajele *metodei biografice:*

- având în vedere faptul că metoda presupune reconstituirea vieții subiectului uman, din diverse surse, există şi posibilitatea unei reconstituiri incomplete său voit deformată.

6. Metoda *analizei produselor activității*

În prezent, se consideră că analiza psihologică a produselor activității (având formă unor compuneri, creații literare, desene, obiecte realizate, modalități de rezolvare a unor probleme) furnizează informații despre însuşirile psihice ale subiectului uman. În acest context, trăsăturile personalității umane, capacitățile, disponibilitățile, potențele sale, se exteriorizează nu doar în conduite nonverbale, motorii sau expresiv-emoționale, ci şi sub forma produselor activității.

Prin intermediul acestei metode pot fi identificate atât caracteristicile psihice ale unor persoane în viață, cât şi ale unor personalități dispărute.

7. *Metodele psihometrice*

Metodele psihometrice sunt modalitățile de măsurare a fenomenelor psihice ale subiectului uman în vederea stabilirii prezenței sau absenței lor şi mai ales a nivelului şi gradului de dezvoltare. Scopul acestor metode este realizarea unui diagnostic pe baza căruia să se poată formula un prognostic asupra evoluției viitoare.

Cea mai cunoscută dintre metodele psihometrice este metoda testelor psihologice.

Testul psihologic poate fi definit ca fiind:

1. Un set de întrebări standardizate administrate unei persoane pentru măsurarea aptitudinilor, cunoştinţelor, deprinderilor într-un anumit domeniu. Orice tip de măsurătoare care oferă date cantitative (Craşovan, 2009);
2. O „procedură sistematică şi instrument de obţinere a eşantioanelor de comportament, relevante pentru funcţionarea cognitivă sau afectivă şi de scorare şi evaluare a acestor eşantioane conform standardelor" (Urbina, 2009).
3. O probă definită, care implică o sarcină de îndeplinit, identică pentru toţi subiecţii examinaţi, cu o tehnică precisă de apreciere a succesului sau eşecului sau de notare numerică a reuşitei.

Sarcina testului poate fi: utilizarea de cunoştinţe dobândite (testul pedagogic) sau funcţiuni senzomotorii sau mentale (test psihologic).

Din punct de vedere tipologic se disting: teste individuale sau colective; teste cu aparat; teste „hârtie-creion"; teste verbale şi teste neverbale; teste analitice (vizează elementele constitutive ale aptitudinilor complexe) şi teste sintetice (vizează activităţi complexe, apropiate de aceea căreia i-ar corespunde aptitudinea ce urmează a fi măsurată); teste de dezvoltare (vizează copiii, la care diferenţele dintre mediile ce caracterizează două vârste consecutive sunt suficient de mari în raport cu variabilitatea în interiorul a două grupuri de vârstă); testele de personalitate sau caracter, unde prin extensia fenomenului intră şi testele proiective, care au un caracter clinic (TAT, Rorschach, Szondi).

În acest context, testarea psihologică este procedură simplă, uniformă, frecvent unidimensională, cu durata cuprinsă între câteva minute şi câteva ore având ca sursă de date o singură persoană cu focalizare pe diferenţa (comparaţia) unei persoane sau grup de persoane cu alţii (nomotetic), presupunând, ca şi calificare pentru utilizatori, cunoaşterea testelor şi a procedurilor de testare bazată pe obiectivitate şi importanţa crescută a cuantificării, având costuri reduse (în special când testarea se realizează în grup), un grad înalt de structurare, evaluarea rezultatelor

obținute în grup prin investigarea validității şi fidelității, scopul procedurii (testării psihologice) fiind obținerea datelor ce vor fi la baza luării deciziilor (Urbina, 2009).

Pentru a fi util, testul trebuie să îndeplinească următoarele criterii: *validitate* (gradul în care testul măsoară ceea ce şi-a propus); *fidelitate* (stabilitatea în timp a rezultatelor - obținerea de rezultate relativ asemănătoare la o nouă aplicare); *standardizare* (condiții identice subiecților supuşi examinării fără să favorizeze pe unii şi să defavorizeze pe alții - aceleaşi sarcini, aceleaşi instrucțiuni, aceleaşi modalități de cotare şi interpretare a rezultatelor); *etalonare* (model sau tip de referință, utilizat ca reper de comparație, sens în care se vorbeşte de grup-etalon, de stimul etalon, de abatere etalon).

8. Metoda *modelării şi simulării*

Metodă relativ nouă, rezultat al dezvoltării ciberneticii şi inteligenței artificiale, constând în realizarea unor scheme logice ale organizării şi desfăşurării unor procese psihice – percepție, gândire, memorie etc., şi simularea funcționării acestor procese pe computer, realizând ulterior programe care să le reproducă.

9. Metoda *genetică şi comparată*

Această metodă constă în urmărirea unui subiect sau a unui lot de subiecți pe o durată mai mare de timp, suficientă pentru a pune în evidență transformările expectate ori încheierea unui ciclu evolutiv, existând şi posibilitatea studierii, în mod comparativ, a mai multe loturi, eşantioane de subiecți de vârste diferite. Metoda genetică şi comparată are la bază ideea conform căreia psihicul este un fenomen apărut în cursul evoluției generale, în termenii dezvoltării ontogenetice, filogenetice şi istorice sub acțiunea mediului sociocultural. În prezent, metoda genetică şi comparată ocupă un loc central în câteva ramuri particulare ale psihologiei: psihologia copilului, psihologia vârstelor, psihologia diferențială, psihologia educațională.

II. STANDARDE ETICE ÎN CERCETAREA PSIHOLOGICĂ

Obiective:

✓ Înțelegerea standardelor etice pentru cercetarea în psihologie.

✓ Înțelegerea necesității respectării principiilor etice ale cercetării în psihologie din perspectiva unor experimente controversate din acest punct de vedere: experimentul Milgram şi experimentul Stanford.

✓ Înțelegerea factorilor determinanți ai necesității existenței principiilor etice pentru cercetarea în psihologie.

✓ Cunoaşterea Codului Deontologic al Comisiei de Metodologie a Colegiului Psihologilor din Romania (vezi Anexa I).

Cuvinte cheie:

Subiect uman, etica cercetării, cod etic, principiile cercetării pe subiecți umani, standarde etice ale APA, dreptul la consimțământ informat, dreptul de a se retrage în orice moment, protecția împotriva vătămării, confidențialitate, debriefing (discuția finală), principiile bioetice în cercetarea pe subiecți umani, Codul Deontologic al Comisiei de Metodologie a Colegiului Psihologilor din Romania.

II.1. Introducere în etica cercetării în psihologie

În prezent, caracterul etic al raporturilor dintre cercetător şi subiecții asupra cărora se realizează cercetarea a devenit o temă de interes major.

Când cercetarea se desfăşoară pe subiecți umani, psihologul are

obligația de a verifica şi evalua scopurile şi obiectivele propuse prin prisma unui cod etic. În situația în care apare o disonanță între scopul cercetării şi beneficiile pe care cercetarea le aduce pentru ştiință, cercetătorul are obligația să rezolve eventualele contradicții, astfel încât drepturile participanților la cercetare să fie respectate.

După colectarea datelor, cercetătorul este obligat să ofere informații asupra lor, să comunice rezultatul studiului, singura excepție fiind cazul în care programul de cercetare presupune condiții de confidențialitate.

În societățile dezvoltate, aceste raporturi sunt reglementate inclusiv juridic (fapt ce permite subiecților la cercetare să acționeze în instanță pe cercetători pentru lipsa de etică).

O perspectivă asupra importanței respectării codului etic al cercetării pe subiecți umani în psihologie este oferită de două experimente celebre în cercetarea psihologică, experimentul Milgram şi experimentul Stanford.

II.2. **Experimentul Milgram** (după Doise, Deschamp, Mugny, 2003)

Experimentul lui Milgram a început în 1961, la un an după capturarea şi judecarea oficialului nazist Adolf Eichman la Ierusalim, pentru rolul său în Holocaustul nazist. Urmărind evenimentele, Milgram (profesor de psihologie şi director al Departamentului de Cercetare al Universității din New York) şi-a pus întrebarea: este oare posibil ca Eichman şi ceilalți complici la Holocaust să-şi fi justificat acțiunile, fata de propria lor conştiința, prin faptul că ei sunt doar nişte executanți ai ordinelor venite de la autorități? Concluziile experimentului său destinat să răspundă la această întrebare au fost atât de şocante şi atât de des citate, încât experimentul a primit porecla experimentul Milgram.

Ipoteza experimentului Milgram

Există părerea că oamenii au în general reacții binevoitoare automate fata de figuri marcante şi respectate ale comunității, care se impun celorlalți prin prestigiul lor şi, în mod natural, le lipseşte reflexul de a pune la îndoială ceea ce spun astfel de persoane.

Participanții la experimentul Milgram

La experiment au participat 40 de subiecți, sănătoşi fizic şi mental

Desfăşurarea experimentului

Cercetătorul, îmbrăcat într-o haină de lucru albă şi purtând o insignă, a prezentat experimentul sub forma unui studiu al, efectelor" pe care le are pedeapsa în procesul de ,,învățare şi de memorare".

Un participant denumit ,,instructor" trebuia să administreze şocuri electrice de intensitate crescândă unui ,,elev" (alt participant) de fiecare dată când acesta nu răspundea corect. Înainte de a începe experimentul se presupune că cel care va fi elevul a învățat o listă de cuvinte împerecheată. La fiecare cuvânt spus de ,,instructor", elevul trebuia să răspundă rapid care este corespondentul lui. Pe unul din brațele elevului erau plasați electrozi. Cercetătorul care conducea experimentul îi explica elevului ca descărcările electrice pot deveni la un moment dat extrem de dureroase, însă fără a provoca leziuni permanente.

Cercetătorul şi ,,instructorul" s-au poziționat într-o încăpere alăturată laboratorului în care se desfăşura experimentul, dar puteau să-l audă pe elev prin pereții acestuia. Instructorul s-a aşezat în fața unui pupitru de comandă, urmând să ,,aplice pedepse" – şocuri electrice – pentru fiecare răspuns eronat. Cu fiecare greşeală ,,instructorul" creştea tensiunea curentului electric (inițial de 15 V). Testul a început: impulsurile electrice erau la început neplăcute, însă nu erau dureroase. Pe măsură ce creştea tensiunea curentului aplicat ,,elevul" gemea de durere (între 75 şi 100 V). Cu cât acesta resimțea durerea din ce în ce mai puternic, cu atât scădea puterea sa de a se concentra şi erorile se înmulțeau. Experimentul a continuat. La 120 V elevul urla, senzația de durere devenind foarte intensă. La 150 V elevul a implorat să înceteze experimentul şi să i se permită să iasă din încăpere. La 165 V elevul a implorat din nou instructorul: ,,Opriți! Lăsați-mă să ies! Opriți, vă rog! Vreau să ies! Vă rog!" Dar instructorul a continuat imperturbabil, interogatoriul" (în acest stadiu un singur participant instructor a abadonat experimentul). Impulsurile electrice deveneau

din ce în ce mai puternice iar elevii urlau şi se contorsionau de durere. Instructorul a continuat, aparent fără să fie impresionat de suferinţele elevului şi a crescut tensiunea la 195, 210 şi 225 V. Adesea, dacă instructorul ezită, se întorcea spre cercetător şi îl întreba dacă să continue sau nu testul, cercetătorul folosea ceea ce se numeşte o ,,incitaţie verbală" (fraze stereotipe, special concepute, pentru a-l face pe instructor să nu renunţe): ,,Vă rog să continuaţi", ,,Experimentul va cere să continuaţi", ,,Este absolut indispensabil să continuaţi", ,,nu aveţi de ales, trebuie să continuaţi". Frazele de incitare erau rostite de cercetător pe un ton ferm dar curtenitor. Dacă după cele 4 incitări verbale subiectul nu mai dorea să continue, experimetul era încheiat.

Elevii urlau şi îi implorau pe instructori să îi ajute să iasă din această situaţie. Dar instructorii continuau, incitaţi de cercetător, tensiunea şocurilor electrice depăşind deja 300 V. Elevii urlau cu un ultim efort, reuşind cu greu să articuleze şi refuzând să mai răspundă la întrebări. Instructorii au preluat acest refuz că un răspuns eronat şi au crescut în continuare tensiunea. Elevii epuizaţi nu mai sunt în stare nici să strige, nici să se mişte. Instructorii activează ultima valoare a tensiunii impulsurilor electrice: 450 V.

Rezultatele experimentului Milgram

Nici unul din cei 40 de participanţi nu şi-au abandonat sarcina de instructor atunci când victima implora ajutor, nici chiar atunci când acesta nu mai era capabil să răspundă. La 300 V s-a oprit un singur subiect. Cel mai uluitor a fost faptul că două treimi din subiecţi au continuat experimentul până în faza finală: 450 V.

Rezultatele au depăşit orice prognostic al specialiştilor la momentul respectiv. Aceştia estimaseră înainte de începerea experimentului un procent infim (1-2%) de participanţi (cu rol de instructori) care să meargă până la sfârşit (elevul era de fapt un actor, dar instructorul, evident, nu ştia).

Cum am putea explica faptul că un individ normal (nici unul nu era pervers sau bolnav psihic) ar fi capabil să supună o victimă inocentă la un astfel de supliciu? Răspunsul se afla în prezenţa cercetătorului care

dădea ordine. Acesta reprezenta pentru cei 40 de participanți autoritatea, persoana care ştie întotdeauna ce face. În mod automat, nu punem la îndoială statutul unei astfel de persoane.

Variații experimentale pe tema experimentului Milgram

Şi alte studii ale profesorului Milgram au avut ca scop confirmarea aceleiaşi ipoteze.

Elementul diferit față de cel din experimentul precedent a fost ca cercetătorul a luat locul elevului. Rolurile au fost inversate. În această situație, 100 % din subiecți au refuzat să administreze chiar şi o singură secvența de impulsuri electrice de intensitate crescută la cererea fostei victime.

Momentul devenea critic pentru cercetător. Nici nu se punea problema ca instructorul să continue experimentul.

În altă versiune, însuşi cercetătorul îl roagă pe instructor să înceteze experimentul, contrar dorinței victimei de continuare.

Toate aceste variante ale experiementului inițial au confirmat supunerea subiecților fata de direcțiile trasate de autoritate.

Retrospectivă asupra experimentului controversat al lui Stanley Milgram

Acum 46 de ani, Milgram şi-a pus întrebarea cum pot oamenii obişnuiți să comită atrocități doar pentru că urmează nişte ordine din partea unei autorități?

Milgram a conceput un experiment în care subiecții credeau că testează efectele pedepsei asupra capacității de memorare. Ei erau însărcinați cu rolul de ,,profesori care testau capacitatea de memorare a elevilor", iar dacă aceştia greşeau, erau nevoiți să le aplice ca şi pedeapsă şocuri electrice. Şocurile electrice începeau de la 15 V (volți) şi creşteau cu câte 15 V la fiecare gresala comisa, ajungând până la 450 V.

Predicțiile psihologilor referitoare la rezultatele acestui experiment au fost ca doar un procent de 0,1% din subiecți vor aplica şocul maxim de

450 V.

Rezultatele experimentului au arătat ceva total diferit de ceea ce s-a presupus, astfel, 65% dintre subiecți au aplicat şocul maxim. Majoritatea participanților au mers până la capăt doar pentru că o autoritate în halat alb le-a spus ce să facă, în pofida faptului că îl puteau auzi pe elev strigând de durere şi rugându-i să fie lăsat în pace.

Bineînțeles, în realitate, nu se aplicau şocuri electrice, elevul fiind complicele experimentatorului.

Explicațiile oferite de psihologi pentru acest comportament şocant al oamenilor:

1) *Natura secvențială a sarcinii*, faptul că la început supunerea nu necesită un efort deosebit (sunt doar 15 V care nu fac rău nimănui) şi că sarcinile cresc progresiv, dându-i ocazia subiectului să se obişnuiască cu sarcina şi să accepte treptat sarcina. Probabil ca, dacă cerința ar fi fost să aplice 450 V de la început celui care greşeşte mult, puțini oameni ar fi acceptat aşa ceva.
2) *Dorința de a părea consistent în comportament*, bazată pe raționamente de tipul: ,,am acceptat să particip la experiment, nu se cade să mă răzgândesc aşa, pe parcurs" (chiar dacă ştiau că au voie să renunțe).
3) *Fenomenul de difuziune a responsabilității sau transferul (la nivel psihologic) responsabilității către autoritate*: "Dacă el îmi cere să fac asta, înseamnă că resposabilitatea este a lui."

II.3. Experimentul Stanford (după Haney, Banks, Zimbardo, 1973)

Cercetarea efectuată de Philip Zimbardo, profesor de psihologie socială la Stanford University, şi echipa sa asupra presiunilor spre conformism în situațiile totale reprezintă o completare şi o confirmare, totodată, a studiilor lui Milgram asupra obedienței.

,,Experimentul Stanford" realizat de Zimbardo şi colegii săi au pus în evidență calitatea rolurilor sociale, fie şi atribuite absolut aleatoriu, în a determina indivizii să se comporte imoral şi agresiv.

O posibilă legătură între experimentul Milgram şi experimentul

Stanford constă în evidențierea puterii stuațiilor de a influența comportamentul uman. Situațiile extreme, şi nu personalitatea deviantă se află la originea disfuncțiilor sociale. În experimentul Stanford s-a dovedit că tineri normali, cu un nivel de educație relativ ridicat, sănătoşi din punct de vedere fizic şi psihic, se transformă radical sub presiunea instituțională a unei situații penitenciare.

Participanții la experimentul Stanford

Experimentul, Stanford" începe în vara anului 1971, când Philip Zimbardo, împreună cu Craig Haney, Curtis Banks şi David Jaffe, cu toții masteranzi, au amenajat o închisoare în subsolul unei clădiri a Universității Stanford cu scopul de a observa dinamicile interpersonale într-un astfel de mediu. Nu şi-au desfăşurat cercetarea într-o închisoare reală din cauză că lucrul acesta n-a fost posibil. Au cerut subiecților să joace roluri de deținuți şi de gardieni pentru două săptămâni. Subiecții au fost recrutați printr-un anunț în presa locală şi selectați pe baza rezultatelor la diferite teste de personalitate şi la interviuri clinice. Din 75 de candidați, au fost aleşi 21. Din aceştia, pe baza tragerii la sorți, 10 au primit rolul de deținut şi 11 rolul de gardian. Toți subiecții erau studenți care participaseră la cursuri de vară la Stanford şi care fuseseră atraşi de salariul de 15 dolari pe zi oferit de experimentatori. Cu toții şi-au dat acordul scris pentru participare.

Conform înțelegerii cu experimentatorii, pe data de 14 august, subiecții au fost arestați la domiciliu de un echipaj al Palo Alto City Police Department şi transportați la secția de poliție unde li s-au luat amprentele şi li s-au întocmit fişe personale (la aceasta s-a rezumat colaborarea poliției locale). Subiecții au fost apoi duşi la „Stanford County Prison", unde erau aşteptați de falşi gardieni şi unde urmau să petreacă două săptămâni. Cercetătorii au intenționat o simulare funcțională a închisorii. Ei mărturisesc că tipul de design experimental şi procedurile au avut la bază discuții îndelungate cu un fost deținut, care ispăşise 16 ani de închisoare şi care le-a servit drept consilier, precum şi parcurgerea atentă a literaturii despre închisori şi despre lagărele de concentrare. La subsolul clădirii

departamentului de psihologie fuseseră amenjate trei celule, fiecare având o suprafață de 6 m^2. Existau, de asemenea, o cameră pentru gardieni, unde aceştia îşi puteau schimba hainele şi se puteau odihni, o cameră pentru testări psihologice şi interviuri şi o încăpere pentru folosința directorului închisorii, nimeni altul decât Philip Zimbardo. Fiecare deținut primea un săpun, un prosop precum şi o salopetă pe care trebuia să o îmbrace fără lenjerie intimă şi care avea pe piept şi pe spate imprimat numărul de identificare. Deținuții aveau părul acoperit cu cască de nylon, pentru a se simula tunderea la piele a deținuților din închisorile adevărate. Gardienii purtau şi ei uniforme constând din pantaloni şi cămăşi kaki. Însemnele puterii lor erau bastonul de lemn, fluierul, cătuşele şi cheile de la celule. Purtau ochelari de soare cu lentile care făceau contactul vizual imposibil, accentuând deindividualizarea. Ei lucrau în schimburi, 8 ore din 24, în vreme ce deținuții rămâneau, firește, 24 de ore din 24 în celule.

În momentul ajungerii la închisoare, participanților-deținuți li s-a adus la cunoştință regulamentul închisorii. Deținuții trebuiau să se adreseze unul altuia folosind numerele de identificare, iar gardenilor nu li se puteau adresa decât prin formula ,,Domnul ofițer corecțional". Aveau dreptul la trei mese pe zi şi puteau folosi de trei ori pe zi toaleta aflată la capătul coridorului unde fuseseră construite celulele. La toaletă mergeau escortați de gardieni. Două ore pe zi aveau dreptul să citească ori să redacteze scrisori. Puteau primi vizite ale rudelor sau prietenilor de două ori pe săptămână. Experimentatorii au constatat că aceste drepturi, ca şi altele nemenționate de noi au fost foarte repede redefinite de gardieni ca privilegii şi acordate drept recompense pentru comportamente obediente. Nici deținuții şi nici gardienii nu au primit instrucțiuni detaliate cu privire la rolul pe care urmau să-l îndeplinească. Gardienilor, de pildă, li s-a spus numai că sarcina lor constă în a ,,menține un nivel rezonabil de ordine în închisoare, necesar pentru funcționarea eficientă a acesteia". Autorii aveau să observe că gardienii îşi jucau rolurile cu uşurință, imitând, fără îndoială, modele din filme.

Colectarea datelor

În acest sens au fost utilizate metode diferite. S-au efectuat filmări cu o cameră ascunsă (la încheierea studiului, experimentatorii dispuneau de 12 ore de înregistrări video), s-au înregistrat pe bandă de magnetofon, cu ajutorul unor microfoane camuflate, interacțiunile verbale dintre participanți. Schimbările în stările afective au fost măsurate cu liste de adjective, dar şi cu teste sociometrice. Înainte de începerea simulării, subiecții au completat teste de personalitate ce vizau caracteristici importante pentru comportamentul interpersonal, ca scala F de autoritarism sau scală de machiavelism. De asemenea, rapoartele zilnice scrise ale gardienilor la ieşirea din schimb, precum şi chestionarele post-experimentale complexe aplicate tuturor subiecților au adus informații importante.

Ipoteza studiului

Ei nu-şi propuseseră decât explorarea interacțiunilor în mediul penitenciar prin intermediul unei simulări funcționale a închisorii. Făcuseră o selecție a participanților mai mult pentru a se asigura că nu existau diferențe dipoziționale importante între gardieni şi deținuți. Două aspecte au trezit interesul cercetătorilor de la început: relațiile extrem de tensionate dintre gardieni şi deținuți, pe de o parte, şi transformarea iluziei închisorii într-o realitate, pe de altă parte. Într-adevăr, participanții-gardieni şi participanții-deținuți se puteau angaja în orice fel de interacțiune, cum ar fi, de exemplu, să întrețină relații amicale, amintindu-şi mereu că totul nu e decât un joc ce se va sfârşi în cel mult 14 zile. Lucrurile nu au evoluat însă astfel. Ne putem face o idee despre metamorfoza jocului în realitate şi a binelui în rău din rapoartele zilnice ale gardienilor. Pentru gardianul A, de pildă, cea mai mare grijă la începutul experimentului a fost impresia de ridicol pe care o va produce uniforma lui asupra colegilor săi deținuți. El mărturiseşte că se străduia să nu izbucnească în râs, ceea ce ar fi însemnat recunoaşterea caracterului ludic al activității sale. În a cincea zi însă, acest tânăr se transformase într-atât încât, furios pe un deținut care refuza să mănânce, i-a vărsat acestuia farfuria pe față.

În legătură cu această uluitoare prefacere, un invitat al cercetătorilor relatează că atunci când a intrat pentru întâia dată în închisoare a stat de vorbă cu un tânăr drăguț şi manierat, care i-a făcut o impresie excelentă. Ajuns în camera de observație, a fost invitat de cei doi colaboratori ai lui Zimbardo aflați acolo, Craig Haney şi Curtis Banks, să-l urmărească pe cel mai agresiv gardian, poreclit de ei „John Wayne". Invitatul a fost stupefiat să constate că John Wayne nu era altul decât tânărul pe care-l cunoscuse cu puține minute în urmă. Forțele situaționale pot produce modificări spectaculoase ale naturii umane.

Rolurile diferite au despărțit foarte repede pe tinerii având sarcina să se comporte ca nişte gardieni de cei închişi în celule şi aflați, în multe privințe, la cheremul lor. Ostilitatea dintre cele două grupuri a înregistrat, după numai 24 de ore, cote extrem de înalte. Datorită diferenței colosale de status social, numai gardienii puteau să dea frâu liber acestei ostilități, în vreme ce deținuții trebuiau să-şi ascundă sentimentele. Treptat, gardienii au devenit extrem de activi, inițiind majoritatea interacțiunilor. Ei se manifestau imprevizibil, refuzând adesea să răspundă la întrebări simple şi legitime ale deținuților, încât aceştia se abțineau să li se mai adreseze. Comenzile capătă ponderea cea mai însemnată ca tip de interacțiune între gardieni şi deținuți., Pe măsură ce gardienii deveneau tot mai agresivi, remarcă autorii, deținuții deveneau tot mai pasivi. Asertivitatea gardienilor a dat naştere dependenței deținuților. Depresia şi lipsa de speranță a deținuților a corespuns sentimentului de control dezvoltat de gardieni. Gardienii nu se mulțumesc să-şi exercite puterea, ei abuzează de ea: de pildă, uneori îi agresează fizic pe deținuți, deşi lucrul acesta fusese interzis categoric de către experimentatori. Numărătoarea deținuților la predarea schimbului, care în mod normal nu putea dura mai mult de câteva minute, o extind uneori la câteva ore, folosind-o ca un prilej de a admonesta şi umili deținuții. Gardienii ordonă, amenință şi insultă. Cât despre deținuți, ei sunt cu fiecare zi tot mai deprimați şi mai resemnați. De asemenea, s-a putut observa la ei sindromul de neajutorare învățată. Afectele negative predomină în cazul lor şi determină comportamente negative. Interacționând neîncetatat cu indivizi care nu le cunoşteau nici măcar numele, deținuții îşi pierd simțul identității personale şi al unicității. Este grăitor faptul

că atunci când li s-a adus un preot catolic, majoritatea s-au prezentat la confesiune folosind numărul de identitate. În discuțiile informale dintre ei, rareori abordau probleme personale, preferând să dialogheze pe tema condițiilor din închisoare. Zimbardo își vedea astfel confirmtă ipoteză cu privire la deindividualizarea deținuților.

Evenimentul care s-a dovedit decisiv pentru desfășurarea experimentului l-a constituit revolta deținuților. Aceasta a izbucnit pe neașteptate, în a doua zi. Deținuții și-au scos căștile de nylon de pe cap, și-au smuls numerele de identitate, au blocat ușile celulelor cu păturile. Rebeliunea îi viza în mod direct pe gardieni, pe care deținuții îi amenințau și îi înjurau. După câteva ore de ezitări, gardienii i-au împroșcat cu substanța dintr-un stingător, forțând ușile celulelor. Înnăbușirea revoltei i-a încurajat pe gardieni să se comporte violent și să-și perfecționeze metodele de dominare. Ei au creat o celulă în care îi izolau pe cei neobedienți și o alta, mai confortabilă, în care erau găzduiți deținuții ce respectau orbește regulamentul și ordinele. Celor din urmă li se acordau și alte privilegii. În felul acesta, gardienii au reușit să-i dezbine pe deținuți. Au provocat, cum spun autorii, o ,,dezintegrare socială", stimulând sentimentele de izolare și de ostilitate la adresa celor aflați în aceeași situație. Totodată, merită precizat că experimentatorii au notat rareori comportamente de ajutorare ori de cooperare între deținuți. Aceștia par să fi interiorizat atitudinile negative pe care gardienii le nutreau pentru ei.

Probabil cea mai bună dovadă a impactului situației imaginată de autori asupra subiecților o constituie eliberarea a cinci deținuți înainte de sfârșitul experimentului din cauza reacțiilor lor emoționale extreme, a anxietății și depresiei. Unuia din ei, căruia i se refuzase cererea de eliberare condiționată, îi apăruse o erupție pe suprafețe întinse ale corpului. Primul a fost pus în libertate deținutul 8612 după numai 36 de ore de la debutul experimentului, ca umare a unor crize de furie, a țipetelor intense și a simptomelor ce indicau perturbări ale capacității de raționare. Zimbardo și colegii lui au recunoscut, într-un text foarte recent, faptul că au interpretat această primă atestare evidentă a impactului situației în manieră dispozițională. Ei au pus abandonul lui 8612 pe seama personalității acestuia, neglijând tocmai factorii situaționali pe care ei înșiși îi creaseră.

Experimentul Stanford s-a încheiat înaintea termenului prevăzut de experimentatori din pricina reacţiilor extreme ale subiecţilor. Philip Zimbardo, şeful proiectului de cercetare, s-a văzut nevoit să oprească totul după şase zile. Decizia aceasta a fost luată la îndemnul viitoarei soţii a lui Zimbardo, care tocmai îşi susţinuse teza de doctorat în psihologie şi care, vizitând închisoarea, a fost şocată de tratamentul inuman aplicat participanţilor. Ea şi-a dat sema că cercetătorii înşişi, în special Zimbardo, erau foarte implicaţi în desfăşurarea experimentului şi ignorau reguli fundamentale de protecţie a subiecţilor. Zimbardo şi echipa lui au admis în cele din urmă că imaginaseră o situaţie absurdă, de pe urma căreia sufereau oameni nevinovaţi.

Zimbardo recunoaşte că ar fi trebuit să pună capăt experimentului încă a doua zi, atunci când a fost silit să elibereze primul deţinut cu simptome psihice pronunţate. Recunoaşte, de asemenea, că violarea codului etic s-a produs în principal din cauză că el şi-a asumat rolul de director al închisorii.

Singurul articol critic la adresa experimentului efectuat de Zimbardo şi colaboratorii săi pe care-l cunoaştem este cel publicat de Banuazizi şi Mohavedi (1975). Aşadar, experimentului Stanford i s-a adus aceeaşi obiecţie ca şi experimentelor lui Milgram asupra obedienţei. Banuazizi şi Mohavedi susţin, în esenţă, că subiecţii au intrat în experiment cu stereotipuri puternice asupra rolurilor de gardian şi deţinut, că în contextul experimental s-au aflat numeroşi indici care au îngăduit subiecţilor să ghicească ipoteză şi că, supunându-se cerinţelor percepute din situaţia experimentală, subiecţii au furnizat date în acord cu ipoteza. Autorii au realizat un studiu empiric pentru a da consistenţă demersului lor critic. Ei au prezentat subiecţilor o descriere a experimentului Stanford şi le-au cerut să formuleze ipoteza. Au constatat că 81% din aceşti subiecţi au fost capabili să articuleze intenţia cercetătorilor, deci ipoteza generală a studiului. Aceeaşi subiecţi, de data această în propoporţie de 89,9%, au făcut predicţia că gardienii din experimentul Stanford se vor comporta opresiv şi ostil faţă de deţinuţi. Pe baza acestor rezultate, se poate trage concluzia că şi participnţii în experimentul din vara anului 1971 au intuit ipotezele.

Banuazizi şi Mohavedi consideră că subiecţii lui Zimbardo şi ai colegilor săi au reacţionat la caracteristicile de cerere şi nu ca urmare a presiunilor situaţionale extraordinare. Să remarcăm totuşi că subiecţii celor doi autori n-au putut prezice cum se vor comporta deţinuţii din închisoarea de la Universitatea Stanford. Variabilitatea mare a acestor predicţii comparată cu relativa uniformitate a predicţiilor asupra gardienilor, pare să reflecte natura difuză a concepţiilor populare despre rolul de deţinut (Banuazizi, Mohavedi, 1975). Desigur, această explicaţie nu este suficientă pentru a salva credibilitatea interpretării autorilor asupra experimentului Stanford. De altfel, Banuazizi şi Mohavedi ignoră datele empirice oferite de Zimbardo şi colaboratorii săi, date care atestă faptul că subiecţii au considerat situaţia de experiment cât se poate de reală. De pildă, unii deţinuţi l-au rugat pe preotul catolic să le aducă un avocat care să-i ajute să scape din închisoare; gardienii se comportau mai agresiv cu deţinuţii atunci când credeau că nu pot fi văzuţi de directorul închisorii ori de psihologi. Astfel de date pledează împotriva interpretării inspirate de conceptul de caracteristică de cerere.

În concluzie, experimentul Stanford a fost un studiu asupra strategiilor adoptate de subiecţi pentru a face faţă unei situaţii de putere asimetrică asemănătoare celei dintr-o închisoare adevărată. Participanţilor li s-a cerut să joace rolul de gardieni ori de deţinuţi pentru o perioadă de două săptămâni. Spre a se îndepărta explicaţia comportamentelor deţinuţilor şi gardienilor bazată pe trăsăturile de personalitate, s-a făcut o selecţie riguroasă a subiecţilor în aşa fel încât la începutul experimentului diferenţele dintre gardieni şi deţinuţi au fost minime. Astfel, originea reacţiilor neaşteptat de intense, adesea patologice, constatate nu se poate afla decât în „situaţia totală" regizată de experimentatori. Unele situaţii exercită o influenţă extrem de puternică asupra indivizilor, astfel încât aceştia se comportă într-o manieră pe care ei n-o pot în nici un fel anticipa.

În ce măsură experimentele Milgram şi Standford se află în flagrantă contradicţie cu principiile de etică a cercetării? Din multe punct de vedere, nu se poate oferi decât un răspuns pozitiv la această întrebare. Fără nici un drept de îndoială, participanţilor li s-a provocat durere fizică şi au fost umiliţi, deci au suferit un rău psihic.

În ambele experimente există circumstanțe atenuante, ce pot fi invocate în apărarea echipelor conduse de Milgam şi Zimbardo.

În cazul experimentului realizat de Zimbardo, proiectul experimentului a fost aprobat de Comitetul de Etică a Cercetării din Universitatea Stanford. Cercetătorilor li s-a recomandat numai să doteze închisoarea cu stingătoare (care, ironia sorții, aveau să fie folosite de gardieni pentru agresarea participanților-deținuți) şi să anunțe cabinetul medical despre desfăşurarea studiului. Este evident că membrii acestui comitet n-au anticipat nici ei, aşa cum nu anticipaseră cei ce gândiseră experimentul, desfăşurarea dramatică ce avea să urmeze. Subiecții au semnat în cunoştință de cauză formularele de participare. Procedeul de debrefing a fost realizat cu o mare atenție pentru detalii. În sfârşit, subiecții au fost urmăriți timp de un an după încheierea studiului, constatându-se că efectele negative ale participării au dispărut treptat.

II.4. Principiile etice ale cercetării pe subiecți umani (vezi: **anexa I**)

Referitor la *principiile cercetării pe subiecți umani* se au în vedere următoarele aspecte:

a) confidențialitatea privind rezultatele cercetării;
b) interpretarea eronată a rezultatelor cercetării poate determina, „fenomenul etichetării" (perceperea socială predominant din perspectiva etichetei);
c) cercetarea poate fi considerată, într-o măsură considerabilă, o invadare a vieții private a subiectului uman, motiv pentru care este necesară obținerea consimțământului informat al persoanei examinate (în cazul minorilor este necesară aprobarea părinților sau tutorilor).

Pentru evitarea, sau diminuarea acestor consecințe negative ale cercetării, comunitatea ştiințifică propune respectarea următoarelor principii însumate sub forma standardeloror etice ale APA (Asociația Americană de Psihologie), prin care s-au stabilit, în vederea reglementării cercetărilor pe subiecți umani, următoarele principii etice (www.apa.org):

- dreptul la consimțământul informat;
- dreptul la retragerea din cercetare în orice moment;
- protecția împotriva vătămării;
- confidențialitatea;
- discuția finală, consimțământul părinților/tutorelui pentru copiii participanți la cercetări psihologice;
- condițiile privind cercetarea comportamentului animal.

În continuare vor fi prezentate principiile APA, alături de alte recomandări metodologice şi tehnici, pentru cercetările realizate pe subiecți umani:

Aspecte etice în cercetarea psihologică pe subiecți umani. Principalele principii şi domenii ale eticii profesionale în cercetarea psihologică pe subiecți umani au în vedere:

- Cercetările cu subiecți umani se desfăşoară în baza principiilor ştiințifice acceptate şi pe dovezile obținute prin experimente de laborator şi pe animale,
- Studiile pe subiecți umani au un protocol aprobat de o Comisie de Etică,
- Studiile clinice sunt realizate şi coordonate de personal calificat şi supervizate de un specialist care are responsabilitatea finală,
- Riscul la care se expune subiectul poate fi justificat prin importanța cercetării,
- Interesele subiectului expus în cadrul studiilor clinice sunt întotdeauna înaintea intereselor societății,
- Păstrarea confidențialității,
- Realizarea cercetării precede evaluarea riscurilor la care sunt supuşi subiecții în comparație cu beneficiile aşteptate,
- Consimțământul informat este exprimat liber, în scris, participanții fiind informați asupra scopului, metodelor, beneficiilor şi riscurilor în mod anticipat,
- Eliminarea posibilei situații de dependență a participanților la studiu de persoana care realizează cercetarea (psihologi, medici),
- Obținerea consimțământul de la aparținătorii legali pentru participanții care nu pot exprima acordul (în cazul unor deficiențe

fizice sau mentale),

- În cazul participanților copii, consimțământul lor trebuie obținut împreună cu cel al reprezentantului legal,
- Prezența în protocol a unei declarații etice, în care este specificat faptul că principiile Declarației de la Helsinki sunt respectate în timpul cercetării clinice,
- Se acceptă pentru publicare doar rezultatele obținute din studiile care sunt realizate în conformitate cu Declarația de la Helsinki, cercetătorii având obligația să publice rezultatele corecte obținute din cercetarea clinică.

*Acordul în cunoştinţă de cauză***.** Procedura prin care persoanele hotărăsc dacă vor participa la o cercetare după ce au fost informați despre faptele care ar putea să le influențeze decizia. Acordul are la bază Declarația Adunării generale a Organizației Mondiale a Sănătății de la Helsinki din 1964. În orice cercetare pe ființe umane, fiecare potențial subiect trebuie să fie informat în mod adecvat despre scopurile, metodele, beneficiile anticipate şi despre pericolul ori disconfortul pe care îl poate produce cercetarea. Subiectul potențial trebuie să ştie că are libertatea de a refuza participarea şi că poate să-şi retragă consimțământul de a participa în orice moment al cercetării (Bogáthy, Sulea, 2004, 2008; emea. Europa. Eu).

Alternativele metodologice la studiile controlate cu placebo (www. emea.europa.eu):

a) Studiul „prin înlocuire" sau studiile cu comparator activ de non-inferioritate, cu punctele slabe aferente: dificultatea de identificare, uneori, a unui control activ aprobat pentru indicația respectivă; necesită un număr mai mare de subiecți în comparație cu studiile controlate cu placebo, dezavantaje datorate faptului că diferența expectată între substanța investigată şi comparatorul activ este mai mică decât aceea dintre substanța investigată şi placebo, iar pentru a detecta o diferență mai mică, este nevoie de un număr mai mare de subiecți. Astfel, dovada non-inferiorității față de un control activ, în condițiile unui anumit studiu nu

înseamnă întotdeauna dovedirea eficacității. În realizarea unei comparații valide ştiințific este necesară depăşirea unor neajunsuri în ceea ce priveşte: alegerea dozelor (testarea mai multor doze este de dorit), a populației de studiu, a variabilei primare (definirea acesteia, momentul evaluării), considerații statistice (definirea marginii în funcție de mărimea efectului comparatorului activ față de placebo; marginea nu trebuie să fie mai mare decât efectul minim expectat în condițiile studiului respectiv), deoarece toate acestea pot determina comparații în defavoarea unuia dintre tratamente.

b) Studiile cu trei (sau mai multe) ramuri terapeutice, cuprinzând (a) produsul investigat, (b) compărătorul activ şi (c) placebo, poate constitui o variantă rezonabilă din punct de vedere ştiințific, etic şi practic. Ideal, comparatorul activ se diferențiază față de placebo (indicând validitatea internă a studiului). În situația în care şi substanța investigată se diferențiază de placebo, eficacitatea acesteia este demonstrată. Când comparatorul activ nu se diferențiază față de placebo, se analizează cauzele posibile ale acestui rezultat. Atunci când exista riscul afectării designului tip dublu-orb din cauza identificării reacțiilor adverse tipice comparatorului activ, evaluarea variabilei primare a studiului ar trebui să fie efectuată de o persoană diferită şi independentă de cea care înregistrează evenimentele adverse pe durata studiului.
c) Studiile cu comparator extern (definit – control istoric sau nedefinit – bazat pe cunoştințele asupra evoluției bolii respective), ca şi studiile controlate în funcție de statusul anterior începerii tratamentului (, baseline-controlled") sunt în general considerate ca având o slabă validitate. Acest design este aplicabil doar în situații în care evoluția bolii are un înalt nivel de predictibilitate, iar evaluarea variabilelor este obiectivă.
d) Studiile de tip "add-on" reprezintă studii placebo controlate în care subiecții primesc în acelaşi timp şi tratament standard. Acest tip de design reprezintă norma recomandata pentru studiile pe epilepsie, cancer, constituit dintr-o etapă inițială de tip "add-on",

după care tratamentul standard se întrerupe şi se urmăreşte evoluția sub tratament cu produsul investigat în comparație cu cea sub control activ sau cu placebo.

e) Studii în care grupul control nu primeşte tratament (activ sau placebo). Sunt necesare în situația în care realizarea unui design de tip dublu-orb nu este posibilă (de exemplu, în cazul tratamentelor cu toxicitate uşor recognoscibilă) sau când variabilele evaluate sunt obiective (nu este cazul studiilor din psihologie, psihiatrie). Se acceptă o variantă a acestui tip de design care include un evaluator, orb".

Se consideră ca prin randomizare şi tratamentul dublu-orb este posibilă controlarea tuturor influențelor ce acționează asupra cursului actual sau aparent al bolii, alte influențe decât cele cauzate de tehnica psihoterapeutică sau de acțiunea farmacologică a medicamentului testat. Astfel de influențe pot fi: cursul natural al bolii cu regresia naturală la nivelul mediei, expectațiile subiectului sau ale investigatorului, alte elemente supuse subiectivismului, precum evaluarea diagnosticului sau a simptomatologiei. Prin aprobarea unei tehnici de intervenție sau medicament nou, insuficient testat din punct de vedere al eficacității şi profilului de siguranță, ar fi posibilă apariția de riscuri majore publice. Este recomandabil şi necesar ca subiecții expuşi riscului utilizării unei noi tehnici de intervenție psihoterapeutică sau administrării unui medicament nou cu un profil de siguranță incert să fie cât mai redus, în schimb designul şi desfăşurarea cercetării să asigure, pe cât posibil, evitarea şi prevenirea rezultatelor de tip fals pozitiv şi fals negativ sau având o semnificație de limită, ambiguă (www.emea.europa.eu).

Codul Deontologic al Colegiului Psihologilor din România. Sumum de principii şi standarde etice de exercitare a profesiei de psiholog cu drept de liberă practică, cuprinzând: 1. Standarde de competență; 2. Respectarea drepturilor şi demnității oricărei persoane; 3. Responsabilitate profesională şi socială; 4. Integritate profesională; 5. Standarde cu privire la relațiile umane; 6. Standarde de confidențialitate; 7. Standarde de conduită colegială; 8. Standarde de înregistrare, prelucrare şi păstrare a datelor; 9. Standarde de onorarii şi taxe; 10. Standarde pentru declarații publice şi

reclamă; 11. Educaţie şi formare; 12. Terapie şi consiliere; 13. Evaluare şi diagnoză; 14. Standarde privind cercetarea ştiinţifică şi valorificarea rezultatelor (www.copsi.ro).

Comisia de Etică. Instituţie independentă constituită din membrii cu profesie în domeniul medical/ştiinţific şi membrii cu profesie în afara domeniului medical/ştiinţific, având responsabilitatea în asigurarea protecţiei drepturilor, siguranţei şi stării de bine a subiecţilor umani care participă la studii clinice (www.emea.europa.eu).

Consimţământ în conştiinţă de cauză. Informarea persoanelor care participă la un experiment psihologic despre acele aspecte ale cercetării care ar putea influenţa decizia acestora de participare. Codul etic al APA (American Psychological Association) are un articol pentru consimţământul în conştiinţă de cauză (www.apa.org; www.emea.europa.eu).

Debriefing. Informare despre scopurile experimentului şi tehnicile utilizate în cadrul experimental asupra subiecţilor umani.

Declaraţia de la Helsinki privind utilizarea placebo. Cod etic internaţional pentru cercetările cu utilizarea de placebo pe subiecţi umani, are următoarele trei momente evolutive (www.emea.europa.eu):

I. 1996, utilizarea placebo era permisă doar în cercetările în care metodele diagnostice sau terapeutice încă nu erau validate, pacienţii trebuind să beneficieze de cea mai bună metodă diagnostica şi/sau terapeutica existenta. Prin respectarea acestei recomandări, sau restricţii, erau acceptate doar cercetările de tip “add-on”.
II. 2000, s-a hotărât ca noile metode să fie testate în mod comparativ cu cele mai bune metode profilactice, diagnostice sau terapeutice existente în momentul respectiv, placebo era permis doar în situaţia în care nu existau metode profilactice, diagnostice sau terapeutice validate pentru indicaţia respectivă.
III. 2002, utilizarea placebo devine etică şi acceptabilă chiar şi pentru situaţia în care nu există tratament validat, situaţie în care placebo este necesar din motive metodologice riguroase din punct

de vedere ştiinţific, participanţii la cercetare nu sunt expuşi unui risc crescut de vătămare ireversibilă (World Medical Association Declaration of Helsinki, 2004).

Ghiduri internaţionale de referinţă în bioetica studiilor clinice şi a experimentelor cu subiecţi umani (www.emea.europa.eu):

- Codul de la Nurnberg 1947, introduce pentru prima dată conceptul de consimţământ informat,
- Declaraţia de la Helsinki a Asociaţiei Medicale Internaţionale 1964, introduce, de asemenea pentru prima dată, principiile etice acceptate în practică medicală şi cercetarea pe subiecţi umani (revizuite în octombrie 2000),
- Convenţia Internaţională a Naţiunilor Unite asupra drepturilor politice şi civile din 1966, impune consimţământul informat la nivel internaţional (articolul 7),
- Convenţia asupra drepturilor omului şi biomedicina sub egida Consiliului Europei, adoptată în 1996,
- Conferinţă Internaţională de Armonizare, reunind autorităţi competente în domeniul medicamentului având ca fondatori, în Europa: Comisia Europeană, EFPIA – European Federation of Pharmaceutical Industries Associations; în SUA: FDA, PhRMA – Pharmaceutical Research & Manufacturers of America; în Japonia: Ministerul Sănătăţii, JPMA – Japan Pharmaceutical Manufacturers Association.
- Consiliul Organizaţiilor Internaţionale de Ştiinţe Medicale CIOMS,
- Ghidurile Etice Internaţionale pentru cercetarea biomedicală pe subiecţi umani.
- În România: Comisia Naţională de Etică (CNE) şi Comisii Instituţionale de Etică (CIE) în instituţiile medicale autorizate de Ministerul Sănătăţii.

Informaţiile comunicate subiectului în cercetările pe subiecţi umani (www.emea.europa.eu)**.** Pentru realizarea cercetării pe subiecţi umani

cu respectarea principiilor bioetice, subiecții primesc următoarele informații:

a) Studiul are specificul unei cercetări psihologice sau medicale,
b) Obiectivul studiului,
c) Aproximarea duratei estimată pentru participarea la studiu,
d) Descrierea procedurilor care vor fi realizate,
e) Identificarea şi descrierea tuturor aspectelor studiului care sunt experimentale,
f) Riscurile previzibile sau inconvenientele care pot să apară,
g) Beneficiile subiectului prin participarea la studiu,
h) Prezentarea tratamentului sau procedurilor alternative existente pentru subiect în momentul studiului,
i) Păstrarea confidențială a documentelor ce conțin informații referitoare la subiect rezultate din studiu,
j) Informațiile referitoare la documentele ce conțin evoluția subiectului în condițiile de intervenție/tratament pot fi accesate şi de alte persoane (reprezentanții sponsorului, ai autorităților şi ai Comisiei de Etică),
k) Coordonatele de contact ale persoanei căruia subiectul îi poate pune întrebări despre studiu şi despre drepturile subiecților incluşi în studiu,
l) Coordonatele de contact ale persoanei care trebuie anunțată în cazul apariției unui eveniment neaşteptat în timpul derulării studiului,
m) Documentele de consimțământ informat trebuie semnate şi datate personal de către subiect.

Limite şi dificultăți specifice testării psihologice prin chestionare. Limitele specifice acestei categorii de teste (a căror intervenție poate determina erori în evaluare/surse de eroare) sunt grupate în următoarele categorii:

1) limite care țin de capacitatea de operaționalizare a dimensiunilor (constructelor) de măsurat,
2) limite care țin de capacitatea de exprimare (în itemii chestionarului) a conținuturilor dimensiunii,

3) limite care țin de posibilitatea de control a transmiterii, şi mai ales, a receptării corecte a probei,
4) limite care țin de intenționalitatea şi starea internă a rspondentului.

Pentru depăşirea acestor limite se recomandă:

1) reconsiderarea în timp a modului de construire a itemilor,
2) utilizarea procedurilor statistice pentru a elimina sursele de distorsionare sau construirea unor modele de control a corelării informațiilor,
3) construirea de noi taxonomii asupra personalității.

Metode de minimizare a riscurilor expunerii la tratamentul cu placebo în cadrul studiilor clinice:

a) informarea corectă, posibilitatea retragerii în orice moment a consimțământului de participare la studiu de pacient fără a oferi nici o explicație,
b) posibilitatea retragerii în orice moment a pacientului din studiu atunci când investigatorul considera că aceasta este în interesul pacientului,
c) selecționarea adecvată a participanților la studiu (pe criterii de stabilitate clinică, excluderea celor cu risc cunoscut de heteroagresivitate sau suicid etc.),
d) împărțirea pe grupe terapeutice astfel încât un număr cât mai mare de pacienți să primească tratament activ, cu o mai redusă posibilitate de a primi placebo;
e) măsuri de protecție pe perioada desfăşurării studiului precum: stabilirea unei persoane de contact din anturajul imediat al bolnavului (supraveghetor), permiterea unor medicamente concomitente adecvate pentru simptomatologia tranzitorie, limitarea duratei tratamentului cu placebo la strictul necesar, monitorizarea atentă cu identificarea rapidă a semnelor de agravare a bolii, un prag intervențional scăzut cu inițierea rapidă a medicației active,
f) posibilitatea intrării într-un studiu-extensie de tip "open label**",** cu durata acceptabilă, în cazul unei recăderi a bolii în timpul tratamentului dublu-orb controlat cu placebo.

Prin interzicerea studiilor cu placebo scade posibilitatea obținerii de dovezi valide, ştiințifice referitoare la evaluarea unor tehnici/produse medicamentoase noi şi eficiente în indicația respectivă în mod contrar intereselor publice, existând o permanentă necesitate pentru tehnici şi medicamente noi sau a unor alternative la cele utilizate în prezent. Prin validarea ştiințifică a eficacității şi profilului siguranței se asigura o evaluare credibilă a balanței risc-beneficiu pentru noile tehnici/medicamente. În concluzie, în condițiile în care se respectă şi este înțeleasă natura etică a studiilor placebo-controlate, poziția CPMP (Committee for Proprietary Medicinal Products), a EMEA (European Agency for the Evaluation of Medicinal Products) este că studiile placebo-controlate sunt necesare pentru sănătatea publică.

*Norma de reciprocitate***.** Mecanism prin care o persoană dă impresia că face o concesie atunci când revine cu o cerere mai rezonabilă (după ce, inițial, a formulat o cerere extremă) şi prin care exercită o presiune crescută asupra unei alte persoane, astfel încât şi acesta va face o concesie (Ciccotti, 2007).

*Principiile bioetice în cercetarea pe subiecți umani***:**

a. Cercetările cu subiecți umani se desfăşoară în baza principiilor ştiințifice acceptate şi pe dovezile obținute prin experimente de laborator şi pe animale,
b. Studiile pe subiecți umani au un protocol aprobat de o Comisie de Etică,
c. Studiile clinice sunt realizate şi coordonate de personal calificat şi supervizate de un specialist care are responsabilitatea finală,
d. Riscul la care se expune subiectul poate fi justificat prin importanța cercetării,
e. Interesele subiectului expus în cadrul studiilor clinice sunt întotdeauna înaintea intereselor societății,
f. Păstrarea confidențialității,
g. Realizarea cercetării precede evaluarea riscurilor la care sunt supuşi subiecții în comparație cu beneficiile aşteptate,
h. Consimțământul informat este exprimat liber, în scris, participanții

fiind informați asupra scopului, metodelor, beneficiilor şi riscurilor în mod anticipat,

i. Eliminarea posibilei situații de dependență a participanților la studiu de persoana care realizează cercetarea (psihologi, medici),
j. Obținerea consimțământul de la aparținătorii legali pentru participanții care nu pot exprima acordul (în cazul unor deficiențe fizice sau mentale),
k. În cazul participanților copii, consimțământul lor trebuie obținut împreună cu cel al reprezentantului legal,
l. Prezența în protocol a unei declarații etice, în care este specificat faptul că principiile Declarației de la Helsinki sunt respectate în timpul cercetării clinice,
m. Se acceptă pentru publicare doar rezultatele obținute din studiile care sunt realizate în conformitate cu Declarația de la Helsinki, cercetătorii având obligația să publice rezultatele corecte obținute din cercetarea clinică.

Principiile consimțământului informat în cercetările pe subiecți umani **(**www.emea.europa.eu):

a. Să fie obținut în mod liber de la fiecare subiect înainte de participarea acestuia la studiu,
b. Subiectul este liber să se retragă din studiu în orice moment,
c. Consimțământul subiectului este întotdeauna aprobat de o Comisie de Etică,
d. Asupra subiectul nu se exercită constrângeri sau influențe pentru a participa la cercetare,
e. Subiectul este informat într-un limbaj inteligibil, accesibil acestuia,
f. Se acordă suficient timp subiectului pentru a decide dacă participă la studiu,
g. Cazurile de urgență trebuie stipulate clar în protocol şi aprobate de Comisia de Etică.

III. OBSERVAȚIA

Obiective:

✓ Înțelegerea importanței observației în cercetarea psihologică.
✓ Cunoaşterea diferitelor forme ale observației.
✓ Înțelegerea particularităților observației.
✓ Cunoaşterea şi utilizarea instrumentelor observației

Cuvinte cheie:

Observație, tipologia observației ca metodă specifică psihologiei, grila de observație, coeficientul de concordanță K.

III.1. Definirea, carcacteristicile şi scopurile observației

Din punct de vedere etimologie, cuvântul obsevație îşi are originea în latină şi înseamnă ,,a privi, a fi atent la", observația fiind considerată cea mai veche metodă de cercetare din psihologie, utilizată atât în studiile de tip cantitativ, cât şi în cele de tip calitativ. Observația este definită ca fiind act de urmărire şi descriere sistematică a comportamentului şi evenimentelor studiate ce au loc în mediul social natural.

Metoda observației relevă diferite fapte, în mod natural, în baza cărora este posibilă formularea unei ipoteze care va fi supusă verificării experimentale (Moscovici, Buschini, 2007).

Observația ştiințifică este organizată în baza unui program specific în care este menționat:

- obiectivul/scopul (ce anume aspect, latură, stare sau comportament

se urmăreşte a fi sesizate şi înregistrate);
- locul desfăşurării observaţiei;
- durata generală a actului observaţional;
- modul de înregistrare-fixare a manifestărilor/comportamentului subiectului;
- modalităţile de prelucrare şi interpretare a datelor recoltate.

În cadrul observaţiei are loc constatarea şi notarea fidelă a fenomenelor, aşa cum se desfăşoară ele în realitate, fără ca observatorul să intervină, caracteristica esenţială a observaţiei fiind caracterul său de nonintervenţie.

Pentru creşterea acurateţii demersului observaţional este necesară reducerea subiectivităţii observatorului prin existenţa unui plan de observaţie dinainte stabilit şi prin prevenirea apariţiei unor fenomene perturbatoare. Sub aceste imperative metodologice observaţia nu este doar o lectură a faptelor, demersul observaţional este continuat cu clasificări, conceptualizări şi anticipări ale unor relaţii existente între obiectul ţintă al observaţiei, motiv pentru care observaţia are atât un caracter constatativ cât şi caracter diagnostic.

Un specific aparte are metoda observaţiei preferenţiale, utilizată pentru cercetarea preferinţelor perceptuale ale copiilor, constând în prezentarea simultană a doi stimuli (sau obiecte) şi măsurarea timpului necesar copilului pentru a-şi fixa privirea pe fiecare obiect. Într-o altă variantă prezintă o serie de stimuli din care subiectul va trebui să aleagă un singur stimul. De exemplu, preferinţa pentru un anumit tip de hrană (cazul animalelor) sau preferinţele profesionale.

Ca orice metodă observaţia are o serie de *caracteristici:*

- ✓ flexibilitate;
- ✓ nivelulul de structurare poate varia de la un grad mare de structurare până la o situaţie liberă de orice tentă de urmărire sistematică;
- ✓ posibilitatea focalizării pe aspecte şi dimensiuni specifice, înguste sau poate avea un caracter general.

Din punct de vedere al *conştientizării prezenţei observatorului* de către subiectul observaţiei, se disting următoarele situaţii:

- ✓ observator prezent şi neimplicat (de exemplu, observatorul asistă la activitatea din clasă fără intervenţie);
- ✓ observator prezent şi implicat (de exemplu, observatorul înlocuieşte profesorul la clasa respectivă);
- ✓ observator ascuns şi neimplicat (de exemplu, cazul oglinzilor cu un singur sens).

În ceea ce priveşte *timpul acordat procesului de observaţiei* acesta poate varia de la o simplă observaţie la observaţii multiple, în situaţii relativ similare sau diferite, creşterea numărului de observaţii duce la creşterea preciziei concluziilor formulate.

Referitor la *înregistrarea aspectelor observate* se poate recurge la simplă luare de notiţe sau la utilizarea de mijloace audio - vizuale, fapt ce permite urmărirea repetată şi independentă a celor înregistrate.

Referitor la feed-back, se poate opta între oferirea unui feed-back participanţilor cu privire la cele observate şi constatările făcute ori se poate întrerupe complet orice contact cu cei observaţi/participanţii observaţi.

În ceea ce priveşte *scopurile observaţiei*, se disting următoarele:

- ✓ contextualizarea, socială şi istorică, a evenimentelor observate;
- ✓ descriere contactului şi persoanelor observate pentru a permite înţelegerea a ceea ce se întâmplă acolo;
- ✓ evitarea utilizării prematură a teoriei şi conceptelor înainte de înţelegerea fenomenului respectiv;
- ✓ perceperea prin ochii persoanelor observate a evenimentelor, acţiunilor, normelor şi valorilor;
- ✓ perceperea vieţii sociale ca proces de evenimente interconectate;
- ✓ posibilitatea realizării unui plan/design de cercetare flexibil care să permită o investigare deschisă spre aspectele neaşteptate şi neprevăzute.

III.2. Formele observației

Din punct de vederea a *tipologic,* observația poate fi:

- ✓ naturală;
- ✓ sistematică;
- ✓ autoobservația.

a) *Observația naturală*

Pentru acest tip de observație se presupune că înregistrarea comportamentelor unor persoane sau grupuri de persoane se realizează în mediul lor de viață, iar observatorul nu trebuie să interfereze cu mediul observat. În acest caz, o atenție deosebită trebuie acordată situației în care observatorul este ascuns şi cercetătorul nu informează participanții cu privire la cercetarea în care sunt implicați pentru evitarea riscului de încălcare a codului de etică în cercetarea psihologică pe subiecți umani. De altfel, una din dificultățile observației naturale are în vedere măsura implicării observatorului în acest demers, astfel, observatorul trebuie să participe sau să fie camuflat în timpul desfăşurării fenomenului luat în studiu, iar în luarea deciziei referitoare la care din aceste situații apelăm trebuie să țină cont atât de criteriile etice, cât şi de specificul grupului sau al situației care va fi supusă observației.

Observația naturală impune o descriere acurată a faptelor şi o interpretare obiectivă a lor, fără existența unor ipoteze a priori.

Observația naturală are ca specific observarea subiecților în mediul lor natural de evoluție, astfel încât comportamentul subiecților să nu fie influențat în nici un fel.

În prezent, observația naturală este utilizată frecvent în studiile de psihologia educației şi de psihologie socială, situații în care observația se poate realiza concomitent cu activitățile curente, educatorul/profesorul având posibilitatea de înregistrare a calității activităților instructiv - educative a elevilor, erorile şi tipul acestora, factorii generatori ai neatenției.

Din punct de vedere al tehnicilor utilizate în observația naturală se disting:

- ✓ cu observator vizibil şi ignorat;
- ✓ cu observator ascuns;
- ✓ cele care folosesc diverse metode de înregistrare.

O atenție considerabilă trebuie acordată observației *ocazionale* ce poate determina concluzii greşite, fiind indicat să *sistematizăm* observația, astfel fiind posibilă creşterea acurateții acestui demers şi stabilirea exactă a sursele de eroare.

Ca orice demers de cercetare şi observația naturală are o serie de limite:

- ✓ este consumatoare de timp, evenimentele observate fiind evolutive, în permanentă schimbare, fapt ce necesită înregistrarea unui număr considerabil de date cu utilitate relativă;
- ✓ se utilizează cu prudență în cercetările cu ipoteze bine definite, în condiții bine specificate.

b) *Observația sistematică*

Prin acestă tehnică observațională avem *control asupra unor variabile* din mediul natural şi, totodată, se pot crea situații specifice în vederea studierii comportamentului țintă. În cadrul acestei tehnici observaționale cercetătorul poate fi focalizat doar asupra unor comportamente specifice, situație în care observațiile sunt cuantificabile, fiind posibilă specificarea din start a comportamentelor ce vor fi urmărite.

Pentru ca observația să devină sistematică trebuie să respecte următoarele *criterii*:

- ✓ aspectele situaționale sau trecătoare nu fac obiectul unor observații cu concluzii de valabilitate generală;
- ✓ observațiile se vor realiza în mod acurat, exact, evitând subiectivismele;
- ✓ stabilirea unui scop precis (ce observăm, situațiile în care se manifestă anumite caracteristici).

Particularitățile metodologice ale observației sistematice

Din punct de vedere metodologic observația sistematică are o serie de particularități prin care se invidiulaizează în raport cu celelelalte două tehnici observaționale (observația naturală şi aotoobservația):

- ✓ *eşantionarea* - nominalizarea şi identificarea comportamentelor țintă (de exemplu, la un grup de elevi, se stabilesc 7-9 comportamente pe care să le urmărim în acelaşi interval şi pe care le vom urmări la intervale de timp dinainte stabilite - la 10 minute, la 5 minute);
- ✓ *materiale*: creion, hârtie, camere video şi cronometre;
- ✓ *reactivitatea* - măsura în care prezența observatorului influențează comportamentul participanților, reactivitatea acestora poate fi controlată/ redusă prin utilizarea unui observator ascuns/camuflat, cu ajutorul unui geam cu vedere unidirecționanlă, prin înregistrări cu camere video ascunse şi/sau microfoane ascunse, acomodarea participanților cu observatorul şi materialele utilizate pentru înregistrare o perioadă de timp înaintea începerii observației;
- ✓ *concordanța între observatori* reperezentând gradul de acord între observații simultane asupra aceluiaşi comportament, realizate de către observatori diferiți (în cazul utilizării unei grile de observație concordanța interevaluatori trebuie să fie de cel puțin 70%).

Datele rezultate în demersul observațional se înregistrează exact, fără interpretări, într-un tabel special - protocol sau grilă de observație.

c) *Autoobservația*

Autoobservația poate fi definită ca fiind o analiză a vieții psihice proprii; autoobservare sau studiul psihologic bazat pe această metodă.

Că tehnică, autoobservația a fost negată până la afirmarea paradigmei calitative de investigare.

Autoobservația are un rol deosebit în procesul autocunoaşterii. Autoobservarea constă în observarea conduitei şi a trăirilor personale, ceea ce presupune o înaltă exigență față de sine, un spirit autocritic dezvoltat. Utilizarea autoobservației impune, mai mult ca în cazul altor metode, verificarea datelor înregistrate prin observație pe alte căi şi mijloace, compararea opiniei proprii despre sine cu cea a altor persoane.

Se cunosc două forme mai importante ale autoobservației: *autoobservația directă*, nemijlocită şi *retrospectivă*, pe baza memoriei.

În cazul *autoobservației directe*, persoană, desfăşurând o anumită activitate, urmăreşte în acelaşi timp şi conduita sa, reacțiile, trăirile sale proprii.

Autoobservația *retrospectivă* se realizează pe baza meditației asupra unor anumite momente, perioade din viață, fapte petrecute într-un trecut mai mult sau mai puțin îndepărtat. Ea are avantajul că se poate repeta şi de fiecare dată acelaşi interval de timp, aceleaşi evenimente sunt privite din unghiuri şi puncte de vedere diferite, ceea ce ne permite să ajungem la concluzii mai veridice privind propria noastră personalitate. Totodată, autoobservația retrospectivă prezintă şi dezavantajul de a fi mai generală, mai palidă. Multe aspecte, mai ales unele detalii semnificative pentru aprecierea corectă a comportării şi activității noastre, nu se mai păstrează în memorie.

Cele mai utilizate *tehnici ale demersului autoobservațional* sunt:

- ✓ autoraportul;
- ✓ fişele de monitorizare;
- ✓ jurnalele.

Limitele autoobsevației:

- ✓ alterarea actul însuşi al observației;
- ✓ ideile preconcepute falsifică interpretarea fenomenelor proprii într-o mai mare măsură decât observația îndreptată asupra altora;
- ✓ nu se pot sesiza decât fenomenele psihice conştiente care însă nu constituie decât o parte din viața psihică a omului;
- ✓ stările afective interne sunt mai puțin accesibile introspecției datorită intensității lor.

III.3. Stadiile observației

Stadiile demersului observațional au forma unui ghid de întrebări cu răspunsurile aferente care direcționează cercetarea:

- ✓ *Care este motivul demersului observațional?* Care sunt întrebările

la care cercetarea trebuie să răspundă? Întrebările pot fi formulate în termen de ipoteze sau cu simple afirmații. De exemplu, participanții la cercetare cu stimă de sine redusă interacționează cu dificultate cu operatorii demersului observațional comparativ cu participanții cu stimă de sine ridicată (ipoteză);

- ✓ *Care este, ,,obiectul" (de exemplu, comportamentul participanților) demersului observațional?* Cine sunt participanții/subiecții la demersul observațional? În ce tip de activitate vor fi observați? Ce caracteristici socio - demografice trebuie să îndeplinească? De ce s-a optat pentru acel grup de persoane?;
- ✓ *Care/unde va fi locul demersului observațional?* Cercetătorul poate să opteze pentru un loc anume, unde consideră că probabilitatea de apariție a acelui comportament este mai mare (de exemplu, urmărirea comportamentului elevilor se va realiza în cadrul şcolii);
- ✓ *Care este perioada de timp în care se va desfăşura demersul observațional?* Observația se poate realiza: continuu sau repetitiv;
- ✓ *Care sunt aspectele comportamentului verbal şi non-verbal care vor fi observate şi cum se va face înregistrarea datelor obținute?* Din acest punct de vedere se va studia comportamentul - țintă, având în vedere acuratețea cu care formulăm sau definim acest compotament.

Având în vedere multitudinea întrebărilor enumerate elaborarea unei grile de observație va permite un caracter sistematic demersului observațional, grila cuprinzând unități comportamentale ce vor fi observate şi însoțite de specificanți ca: durată, intensitate, frecvență şi latența comportamentelor.

În timpul demersului observațional notele se vor lua detaliat având în vedere următoarele aspecte:

- ✓ analiza reflexivă - explorarea reactiv-emoțională a observatorului şi analiza problemelor etice pe care a trebuit să le depăşească;
- ✓ detalii despre observator – identitatea şi calitatea acestuia, sex, vârstă, dacă are vreo legătură cu subiecții observației;
- ✓ descrierea acțiunilor participanților: comportamente verbale şi

non-verbale, incidente intervenite;
- ✓ descrierea contextului în care are loc observația, notând aici detalii de ambianță fizică, data, momentul zilei;
- ✓ descrierea participanților - cu toate particularitățile de vârstă, sex, etnie, religie, educație, statut socio-profesional;
- ✓ interpretarea situațiilor, găsirea de semnificații comportamentelor urmărite, semnificații care pot deriva din comportamentul participanților, din experiența observatorului sau din proiecția experienței observatorului;
- ✓ oferirea de interpretări alternative, discutarea interpretărilor cu o altă persoană familiară cu tema cercetată.

Din punct de vedere al analizei datelor obținute în urma demersului observațional se vor avea în vedere următoarele criterii:
- ✓ *contextul* – locul în care a avut loc observația, constituind un studiu de caz de care se va ține cont în analiză;
- ✓ *criteriul cronologic – mometul temporal;*
- ✓ *evenimentele-cheie* – evenimentele majore fără a se ține cont de ordinea în care au avut loc;
- ✓ *participanții* – indivizii sau grupurile de persoane obiect al demersului observațional;
- ✓ *procesele* – organizarea datelor obținute astfel încât să descrie procese relevante pentru cercetare, de exemplu, comunicarea, decizia;
- ✓ *problema-cheie* – pentru situația în care rezultatele observației au rolul de a face lumină cu privire la anumite aspecte, de exemplu, care este evoluția tulburării depresive majore sub intervenția psihoterapeutică cognitiv – comportamentală.

III.4. Avantajele observației

- ✓ flexibilitate, permițând o nouă perspectivă asupra unor fenomene studiate anterior;
- ✓ furnizează date bogate într-o perioadă scurtă de timp,

- ✓ intruzivitate redusă;
- ✓ observatorul nu lucrează cu categorii teoretice prestabilite şi el este acela care construieşte teoriile ce vor genera, lega diferitele categorii relaţionale;
- ✓ permite accesul la fenomene care sunt şi mai puţin evidente prin alte tehnici şi poate fi replicată (repetată);
- ✓ validitate ecologică.

III.5. Limitele observaţiei

- ✓ calitatea rezultatelor obţinute prin metoda observaţiei depinde de experienţa şi abilitatea observatorului;
- ✓ costisitoare din punct de vedere financiar, al timpului şi personalului calificat necesar;
- ✓ dificultatea de a controla toate variabilele implicate în fenomenul investigat (există variabile perturbatoare);
- ✓ în situaţia în care prima etapă a demersului observaţional (motivul pentru care se realizează observaţia) nu este bine formulată ea poate duce la urmărirea unor aspecte irelevante sau chiar greşite.

III.6. Instrumentele observaţiei (după Radu, 1991; Zlate, 1994)

a) *Grila de observaţie*

Grila de observaţie este principalul instrumentul utilizat în cadrul demersului observaţional, fiind realizat pe baza unei documentări sau a unei anchete prealabile. Grila cuprinde o listă de rubrici pentru introducerea şi clasificarea datelor brute avându-se în vedere că pentru a se putea opera simultan cu toate rubricile acestea nu trebuie să cuprindă decât cel mult 8-10 categorii (care trebuie să fie disjuncte, să epuizeze toate dimensiunile principale ale ,,obiectului" studiat, categoriile fiind realizate pe baza unui material empiric strâns în faze preliminare şi condensat în concepte). Un alt avantaj al grilei de observaţie este faptul că facilitează recoltarea şi

compararea datelor de observație.

Un exemplu de utilizare a unei grile de observație poate fi reprezentat de identificarea tipului temperamental al unei persoane în baza manifestărilor comportamentale în baza următorilor indicatori: în viață există situații relevante - situații de aşteptare, conflictuale - situații test, aceste situații evidențiază particularitățile persoanei, aceste situații cuprind indici de temperament ce pot fi sintetizați şi inserați într-o grilă de observație a comportamentului. În această aplicație grila de observație a comportamentului este un tabel cu două intrări, coloana 1: aspectele comportamentale condensate, şi linia 1: atitudinile, trăsăturile dezvăluite de acest comportament. Se notează cu un x semnificațiile posibile pentru fiecare comportament în una sau mai multe coloane de atitudini sau doi de x (xx), pentru situația prezenței în mare măsură a comportamentului respectiv.

Faptele de conduită	Temperament			
	coleric	sangvinic	flegmatic	melancolic
se decide greu pentru acțiune, are gesturi şovăitoare			x	xx
îşi pierde răbdarea aşteptând să-i vină rândul, se agită	xx	x		
este emoționat înainte de probe	x			xx
execută activitatea în ritm lent, dar cu destulă acurateţe			xx	x
reacții verbale abundente, se îndeamnă pe sine (haide, nu te lăsa!)	x	xx		
reacții motorii abundente, devine nervos când greşeşte, apar violențe verbale, plusul de energie se descarcă pe fiecare act	xx			
abandonează când eşecurile se acumulează	xx	x		

b) *Coeficientul de concordanță K (Cohen)*

Coeficientul de concordanță interevaluatori permite verificarea fidelității evaluării unor comportamente prin grile de observație pentru situația în care grila de observație folosită are la bază o scală nominală. Pentru

situația în care grila de observație are la bază o scală de măsurare ordinală sau hiperordinală, fidelitatea acesteia se verifică prin coeficientul de concordanță a rangurilor (Kendall) sau prin coeficientul de corelație parametric (Pearson).

Belsky şi Rovine au investigat relația dintre timpul petrecut de copil în creşă şi modul de dezvoltare a ataşamentului copil-părinte, folosind în acest sens o grilă de observație a comportamentului matern (securizant, în sensul întăririi ataşamentului, sau insecurizant). În continuare doi observatori au verificat grila, observând independent, într-un mod sistematic (la intervale de 10 minute) o pereche mamă-copil. S-au realizat în total 20 de observații, rezultatele obținute fiind notate mai jos sub forma celor două grile de observație.

Nr. obs.	Securizant	Insecurizant
1	I	
2	I	
3	I	
4	I	
5		I
6	I	
7	I	
8		I
9		I
10	I	
11	I	
12	I	
13	I	
14	I	
15	I	
16	I	
17	I	
18	I	
19	I	
20	I	

Nr. obs.	Securizant	Insecurizant
1	I	
2	I	
3	I	
4	I	
5		I
6	I	
7		I
8		I
9		I
10	I	
11	I	
12	I	
13	I	
14	I	
15	I	
16	I	
17	I	
18	I	
19	I	
20	I	

Fiecare observație s-a realizat simultan de către cei doi observatori, pentru aceeaşi pereche mamă-copil, observatorii având rolul de atribuire, pe baza definițiilor grilei, a categoriei „securizant” sau „insecurizant”

pentru comportamentul mamei. De menționat faptul că observatorii nu pot atribui decât o singură categorie unei perechi mamă-copil la un moment dat (cele două categorii sunt disjuncte).

În continuare se calculează coeficientului K utilizând formula:

$$K = \frac{P_0 - P_e}{1 - P_e}$$

unde

- P_0, reprezintă proporția concordanțelor observate dintre categoriile celor doi observatori (din numărul total de observații), şi
- $P_{e,}$ reprezintă proporția concordanțelor care ar putea apărea întâmplător în cazul rezultatelor date (pentru a înțelege P_e să ne imaginăm că cei doi observatori ar obține aceleaşi date, dar nu ar folosi grila de observație, ci ar decide la întâmplare, fără să observe comportamentul mamei).

În vederea calculului valorilor P_0 şi P_e se condensează frecvența concordanțelor şi discordanțelor dintre cei doi observatori în matricea de mai jos, numită *matrice de concordanțe*. Prin definiție, observațiile se consideră concordante atunci când cei doi observatori atribuie aceeaşi cateogorie unei perechi mamă-copil (adică securizant-securizant sau insecurizant-insecurizant), şi discordanțe atunci când observatorii atribuie categorii diferite (securizant-insecurizant sau insecurizant-securizant).

		Observatorul 1	
		securizant	insecurizant
Observatorul 2	Securizant	16	0
	Insecurizant	1	3

Valoarea P_0 va fi dată de raportul dintre numărul total de concordanțe (securizant şi insecurizant) şi numărul total de observații realizate:

$$P_0 = \frac{16+3}{20} = 0{,}35$$

Indicele P se calculează prin determinarea probabilității de concordanță

întâmplătoare a alegerilor celor doi observatori. De exemplu, în acest exemplu, observatorul 1 a ales de 17 ori opțiunea „securizant" din 20 de observații. Deci probabilitatea ca această opțiune să fie dată de observatorul 1 este de 17/20. Observatorul 2 a ales opțiunea „securizant" de 16 ori; probabilitatea ca el să dea această opțiune este 16/20.

În această situație, probabilitatea pentru ca opțiunea „securizant" să coincidă din întâmplare este:

$$P = \frac{17}{20} \times \frac{16}{20}$$

În mod similar se calculează probabilitatea de coincidență pentru opțiunea „insecurizant":

$$P = \frac{3}{20} \times \frac{4}{20}$$

Valoarea P_e se obține însumând cele două probabilități:

$$P_e = \frac{17}{20} \times \frac{16}{20} \times \frac{3}{20} \times \frac{4}{20} = 0{,}71$$

Valoarea coeficientului K este deci:

$$K = \frac{0{,}95 - 0{,}71}{1 - 0{,}71} = 0{,}83$$

Interpretarea coeficientului K este similară unui coeficient de corelație (cu valori între –1 şi +1) cu menționarea faptului că din punct de vedere practic vom fi interesați doar de valorile pozitive ale lui K (cele negative) indicând o concordanță inferioară celei întâmplătoare. Din punct de vedere al pragului pentru care coeficientul K este semnificativ, Cohen propune valoarea - prag de 0,7. Astfel, orice valoare K egală sau mai mare decât 0,7 este semnificativă. Având în vedere valoarea calculată de 0,83 pentru exemplul dat, superioară valorii prag, situație în care se poate constata că avem o grilă de observație cu o bună fidelitate.

IV. EXPERIMENTUL

Obiective:

✓ Înțelegerea importanței experimentului pentru cercetare în domeniul psihologiei.
✓ Cunoaşterea diferitelor tipuri de experiment.
✓ Cunoaşterea etapelor de realizare a unui experiment.
✓ Înțelegerea fenomenului placebo.

Cuvinte cheie:

Experiment, eşantionare, formele experimentului, etapele realizării experimentului, design experimental, validitate, validitate internă, validitate externă, variabilă experimentală, variabilă independentă, variabilă dependentă, variabila subiect, relație cauzală, grup experimental, grup de control, control experimental, participant la cercetare (subiect experimental), placebo.

IV.1. Definirea experimentului. Formele experimentului

Domeniul de studiu al disciplinei *Psihologie experimentală* este teoria şi practica experimentului, ca metodă de cercetare activă şi eficientă.

Experimentul este metoda de cercetare proiectată şi destinată examinării relațiilor de tip cauză şi efect, caracterizată prin: control experimental total asupra tuturor evenimentelor ce pot apărea în timpul derulării unui experiment; alegerea întâmplătoare, aleatorie a participanților pentru diferitele condiții experimentale, în cadrul aceluiaşi experiment (Aniței, 2007) sau, experimentul poate fi definit ca fiind observarea şi măsurarea efectelor manipulării unei variabile independente asupra variabilei

dependente, într-o situație în care acțiunea altor factori (prezenți efectiv, dar străini studiului) este redusă la minimum.

În cercetarea psihologică se disting următoarele tipuri de experiment:

- experiment natural,
- experiment artificial,
- experiment de teren,
- experiment pilot,
- experiment cu un singur subiect,
- experiment controlat,
- experiment necontrolat
- experiment crucial,
- experiment controlat randomizat,
- experiment dublu orb,
- experiment mascat,
- experiment explorator,
- experiment de reactualizare liberă,
- experiment aleator.

Cercetarea experimentală în psihologie permite măsurarea caracteristicilor unui fenomen psihic (proces, activitate, însuşire) izolîndu-l din structura generala a personalitatii şi provocînd evoluția fenomenului într-o situație artificială.

Rezultatele unei cercetari au validitate si fidelitate ridicată în situația în care cercetarea experimentală se completează cu cercetarea descriptivă (ce are ca metode observația, ancheta, testul şi evalueaza caracteristicile existente la nivelul unei populații). Astfel, o abordare multipla, din punct de vedere metodologic, permite cresterea validitatii informatiilor, determinând *validitatea convergenta* a acestora.

Un experiment realizat corect va duce la identificarea unei relații de cauzalitate, cercetătorul urmărind ca prin acest demers să identifice factorii determinanți ai unui comportament. Experimentul presupune manipularea unuia sau mai multor factori şi măsurarea efectelor produse la nivelul comportamentului. În aceste condiții, factorii manipulați de cercetător se numesc variabile independente, iar comportamentele sau

funcțiile/procesele/însuşirile utilizate pentru a măsura efectul variabilelor independente se numesc variabile dependente.

Pentru ca experimentul să fie relevant trebuie să respecte următoarele patru caracteristici:

- *fidelitatea* - daca prin repetarea experimentului se obtin aceleasi rezultate se consideră că datele obținute în cadrul primului experiment au un grad înalt de fidelitate;
- *sensibilitate* - sensibilitatea de masurare a oricarei variabile independente, indiferent cît de mic este efectul ei;
- *validitatea externa* - gradul în care contextul experimental corespunde realității din viața cotidiană, reprezentând măsura în care rezultatele unui experiment pot fi generalizate la alte situații;
- *validitatea interna* - gradul în care contextul experimental poate demonstra existența unei relații tip cauză-efect între variabilele independentă şi dependentă.

În cercetarea experimentală se acordă importanță majoră şi următoarelor condiții de realizare a unui experiment corect:

- *controlul experimental* - modul de manipulare a variabilelor şi modul în care evolueaza conditiile experimentale si grupul de control, scopul acestor trei cerințe fiind stabilirea normelor necesare obtinerii unor inferente cauzale si asigurarea validitatii interne;
- *modalitatea de manipulare a variabilelor* - respectarea condițiilor de *covarianta* (obtinerea unei relatii directe între variabila dependenta si cea independenta, doua variabile fiind covariante atunci cînd cea independenta determina în acel moment o modificare a celei dependente, în schimb daca variabila dependentă se modifica înaintea variabilei independente se consideră nerelevantă condiția de covarianța) şi de *ordonare temporală* (respectarea conditiei de covarianța determină şi existența/respectarea condiției de ordonare temporală);
- *evoluția condițiilor experimentale* - menținerea condițiilor experimentale constante sau, altfel spus, orice factor (de tipul variabilelor străine, variabilelor parazit), altul decât variabila

independentă, care ar putea influența sarcina sau performanța subiecților să fie controlat si eliminat, situație în care avem o măsurare acurată asupra influenței reale a variabilei independente;

- *grupul de control* sau grup martor - (a) grup de participanți care este supus stării nule a variabilei independente, şi a cărui rol este atât evidențierea existenței unei relații între variabila independentă (V.I.) şi variabilă dependentă (V.D.), prin comparație cu alte grupuri, cât şi controlul variabilelor parazit (de exemplu, într-un studiu se urmăreşte influența consumului de alcool asupra comportamentului adolescenților, sens în care se folosesc trei grupuri: grupul de adolescenți format din participanți care consumă o singură dată pe zi alcool indiferent de forma acestuia-bere, lichior, coniac); grupul 2, format din participanți care consumă alcool de minim două ori într-o zi; grupul 3, format din participanți care nu consumă alcool; (b) Grup de participanți (subiecți) supus stării nule a variabilei independente. Mai specific, grup ce nu suportă acțiunea variabilei independente. Are următoarele două roluri : 1. controlul variabilei parazit, 2. demonstrarea, în mod comparativ cu alte grupuri, a relației dintre variabila independentă şi variabila dependentă (Rateau, 2004);
- este opțional în cadrul cercetarii experimentale, dar daca optăm pentru el trebuie să avem grija să îndeplinească toate condițiile grupului de cercetare.

IV.2. Etapele experimentului

1. *Alegerea problemei*

Problema este definită (David, 2006) în acest context, ca reprezentând o discrepanța (relevantă pentru o comunitate ştiințifică) între o stare prezentă (ce ştim) şi o stare-scop (ce vrem să ştim), discrepanță ce poate fi redusă prin metodologia cercetării. Primul pas în abordarea problemei îl constiuie abordarea în mod comprehensiv a literaturii de specialitate prin accesarea unor baze de reprezentare pentru fiecare domeniu de specialitate. Prin analiza acestor baze de date aflăm cum este abordată

problemă ce prezintă interes ştiinţific pentru noi, cât element de noutate aduce pentru comunitatea ştiinţifică găsirea unor noi soluţii de rezolvare a problemei. Fără această analiză comprehensivă demersul de cercetare realizat este nesemnificativ pentru comunitatea ştiinţifică.

2. *Studierea literaturii de specialitate*

Vezi Capitolul I, Strategii şi metode de cercetare ştiinţifică în psihologie, secţiunea: *Surse de documentare pe internet pentru domeniul psihologiei experimentale.*

3. *Stabilirea obiectivului cercetării*

În cadrul acestei etape se stabilesc coordonatelor generale ale demersului experimental. Se recomandă ca abordarea obiectivului să se facă din două perspective: teoretice (obiective teoretice) şi aplicative (obiective aplicate).

Obiectivul cercetării reprezintă starea finală definită a unei probleme. De exemplu, în studiile clinice controlate se pot fixa următoarele obiective: identificarea eficienţei unei intervenţii psihoterapeutice sau medicamentoase; testarea teoriei schimbării (Craşovan, 2009). Astfel, obiectivele cercetării trebuie să fie clar precizate, în vederea verificării gradului realizării lor şi să corespundă, totodată stării finale aşa cum este ea definită în cadrul problemei.

În funcţie de obiectivele stabilite cercetările pot fi clasificate clasificate în două categorii:

- cercetările empirice (experimentale sau non-experimentale) având un demers de tip inductiv sau deductiv-inductiv, sub următoarea formă: dintr-o teorie, realizată în baza unor date de observaţie (demers inductiv), sunt derivate ipoteze verificabile (demers deductiv), ipotezele urmând a fi puse în corespondentă cu alte date de observaţie (demers inductiv) obţinute pe parcursul cercetării;
- cercetările non-empirice realizate printr-un demers inductiv, au în vedere:
  a) construcţia de modele şi teorii cu funcţie descriptivă, predictivă şi/sau explicativă (de exemplu: cercetările

calitative) şi/sau

b) realizarea unei sistematizări şi sumarizări a cunoaşterii până la momentul respectiv într-un domeniu specific (de exemplu: analize calitative şi sinteze).

4. *Precizarea constructelor ipotetice*

În această etapă se fac delimitări conceptuale ce vor fi concretizate în explicitarea semnificației termenilor şi conceptelor utilizate în demersul cercetării experimentale, aspect important şi pentru următoarea etapă - precizarea variabilelor.

5. *Introducerea variabilelor*

Se formulează variabilele cercetării (variabila dependentă şi variabila independentă), începând de la variabila dependentă (de la efect spre cauză), în termeni comportamentali, obiectivabili şi cuantificabili.

6. *Stabilirea şi formularea ipotezei*

Ipoteza este: (a) presupunere în baza unor realități cunoscute, privind relația dintre anumite fenomene sau privind realitățile dintre aceste fenomene şi cauzele lor; (b) ansamblul elementelor date în baza cărora se poate dezvolta o teorie; (c) adevăr posibil, dar încă nedemonstrat; (d) exprimarea concisă a unei relații generale de tip cauzal între variabila independentă şi variabila dependentă; (e) predicție privitoare la amploarea efectului produs de variabila independentă asupra variabilei dependente.

Întotdeauna formularea unei ipoteze constă în punerea într-o relație a două variabile într-o propoziție de tip cauză-efect şi anticiparea mărimii efectului scontat. După formularea ipotezei de ordin general trebuie avansate ipotezele specifice (una sau mai multe), prin care anticipăm influențele cantitative (ipoteza specifică este generată de observarea faptelor şi se formulează în termenii ştiinței contemporane, presupunînd o cultură de specialitate şi informații solide în domeniul respectiv).

Ipotezele de tip relație cauzală presupun elaborarea unei situații experimentale în cadrul căreia vom urmări cu rigoare mărită implicațiile variabilei independente asupra variabilei dependente.

Ipotezele de tip descriptiv nu presupun anticiparea unor influențe de tip cauzal.

Ipotezele pot fi *generate inductiv*, în urma observării faptelor, sau pot fi *generate deductiv*, din cunoaşterea unor relații, legi şi principii generale.

Condițiile unei ipoteze bune ştiințifice:

- verificabilitate (sa fie testabilă);
- economicitate (dintre ipoteze de acceaşi valoare se prefera cea mai simpla);
- operaționabilitate (sa fie formulata în comportamente direct observabile şi cuantificabile);
- verosimilitate (să țină seama de datele realității cunoaşterii ştiințifice);
- să fie precisă;
- să permita generalizarea rezultatelor.

În formularea şi stabilirea ipotezelor se vor avea în vedere următoarele surse:

- observațiile, opiniile noastre;
- teoria, adică un set logic, organizat de propuneri care definesc, explică şi organizează cunoştințele noastre despre comportament;
- modelul, adică o descriere generalizată şi ipotetică, ce explică prin analogie procesele, fundamentând un set de comportamente comune;
- surse de documentare pe internet pentru domeniul psihologiei experimentale.

În demersul confirmării ipotezei specifice, cercetătorii admit în mod provizoriu ipoteza nulă şi determină probabilitatea ca diferențele obținute în demersul cercetării să fie rezultatul legilor întâmplării/probabilității. Se acceptă ca semnificative rezultatele care se pot produce din întâmplare într-un procent de maxim 5%, sau sub acest prag din cazuri ori, altfel spus, riscul asumat de comitere a unor greşeli trebuie să fie inferior lui 5%, iar riscul eroare se numeşte şi prag de semnificație având atribuită valoarea de 0,05 valoare considerată limita de semnificație.

7. *Alegerea metodei*

Întotdeauna alegerea metodei este condiționată de obiectivele, variabilele şi ipotezele experimentului, deoarece o ipoteză nu poate fi testată prin oricare din metodele existente. De exemplu, în psihoterapie, atunci când dorim să identificăm rezultatele unei intervenții în evoluția unei condiții psihopatologice trebuie să utilizăm metoda experimentală, în mod specific varianta de experiment cu pre-test - intervenția terapeutică - post-test.

8. *Instrumente*

Instrumentele reprezintă mijloacele tehnice utilizate în realizarea demersului experimental de tipul: aparate şi probe de laborator, chestionare, liste de cuvinte, scale numerice, scale nominale etc.

Întotdeauna în realizarea demersului experimental se începe cu formularea obiectivului (obiectivelor), stabilirea şi identificarea variabilelor, formularea ipotezelor şi alegerea instrumentelor.

9. *Selecția subiecților*

În realizarea demersului experimental se utilizează în general două grupuri de subiecți, grupul experimental, (la care se aplică condițiile de stimulare - variabila independentă) şi grupul de control (care nu este supus intervenției/variabilei independente), existând şi situația utilizării unui singur grup de subiecți în două situații experimentale, evitând efectul învățării sarcinii experimentale de către subiecți. Totodată, existând şi situația utilizării a două grupuri experimentale şi un grup de control.

O altă condiție în constituire grupurilor ține de echivalența şi reprezentativitatea acestora pentru populația de interes în cercetare. Deşi frecvent utilizăm grupuri naturale intacte în compoziția lor datorată hazardului (aspect ce trebuie avut în vedere la interpretarea rezultatelor) este recomandată *randomizarea* care poate fi realizată prin următoarele tehnici:

- randomizarea *simplă* (tehnica loteriei);
- randomizarea *multistadială* (participanții sunt selectați în mod indirect prin intermediul selecției grupurilor de care aceştia aparțin);

- randomizarea *multifazică* (se obține un eşantion inițial mare pe care se realizează fazele extensive ale cercetării şi din care, ulterior, se selectează eşantioane mai mici pentru fazele intensive);
- randomizarea *stratificată* (în această situație populația este împărțită în straturi după unul sau mai multe criterii iar ulterior pentru fiecare strat se realizează o eşantionare aleatoare);

Selecția paricipanților la cercetare se poate realiza prin randomizare sau după următoarele criterii:

- grupurile constituite în baza legilor hazardului sunt *grupuri independente*;
- grupurile structurate după un factor comun celor două grupuri se numesc *grupuri perechi (sau corelate),* egalizarea subiecților în aceste grupuri se face prin raportare la factorul cunoscut ca având influență asupra variabilei dependentă;
- grupurile experimental şi de control vor avea putere egală în raport doar cu factorul (numit *variabila de echivalare*) care corelează strîns cu variabilele dependente (motiv pentru care este nevoie ca, înainte de repartizarea subiecților în grupuri, să se realizeze un experiment preliminar pentru a se determina capacitatea acestor grupuri în raport cu factorul asociat variabilelor dependente, respectiv variabila independentă), după care vor fi testați toți participanții la demersul experimental, urmat de analiza statistică a datelor, alegerea participanților cu acelaşi nivel de eficiență, distribuirea participanților prin eşantionare aleatoare.

10. *Procedura experimentală*

Procedura este o structurare logică, rațională, precisă a secvențelor demersului experimental descrisă la nivel de detalii. Se elaborează planurile experimentale.

11. *Planul de experimentare (proiect sau design experimental)*

Prin design experimental înțelegem planul sau procedură specifică

prin care este explicat modul de obținere (probe psihologice folosite) şi analiză a datelor (probe, tehnici statistice de testarea a ipotezelor), controlul factorilor străini (realizabili) prin tehnici de control ale variabilelor străine (sau neașteptate) sau prin folosirea unui grup de control. Un design experimental eficient (bun, în funcție de eficiență şi eficacitate) are următoarele caracteristici (Aniței, 2007): absența erorilor în estimare şi compararea efectelor tratamentelor; estimare corectă a erorilor experimentale; realizarea repetată pentru: estimarea precisă a efectelor tratamentului şi utilizarea practică a rezultatelor; gruparea unităților experimentale în scopul controlului surselor exterioare de variație; cât mai simplist în raport cu obiectivele studiului; utilizarea resurselor în termeni de eficiență.

Demersul experimental se realizează după un plan, o schemă logică ce descrie succesiunea fazelor experimentului. Complexitatea unui design experimental începe de la tipul de design cu o singură variabilă (în realitate, întotdeauna acționează simultan mai multe variabile în determinarea unei conduite) independentă, cel mai simplu plan experimental utilizează cel puțin două nivele ale variabilei independente, şi continuă cu tipul de design experimental cu două variabile independente, urmând ca numărul variabilelor şi nivelurilor acestora să crească, astfel atunci cânnd avem mai mult de două variabile independente se impune utilizarea unor planuri experimentale complexe, care permit identificarea relației existente între variabile.

test	0,01			0,05			0,10		
	Sm	Med	Lg	Sm	Med	Lg	Sm	Med	Lg
Design									
1. **Dif. între medii**	586	95	38	393	64	26	310	50	20
2. **Corelații (r)**	1163	125	41	783	85	28	617	68	22
3. **X^2**									
1df	1168	130	38	785	87	26	618	69	25
2df	1388	154	56	964	107	39	671	86	31
3df	1546	172	62	1090	121	44	880	98	35
4df	1675	186	67	1194	133	48	968	108	39
5df	1787	199	71	1293	143	51	1045	116	42
6df	1887	210	75	1362	151	54	1113	124	45
4. **ANOVA**									
$2g^a$	586	95	38	393	64	26	310	50	20

test	0,01			0,05			0,10		
	Sm	Med	Lg	Sm	Med	Lg	Sm	Med	Lg
3g^a	464	76	30	322	52	21	258	41	17
4g^a	388	63	25	274	45	18	221	36	15
5g^a	336	55	22	240	39	16	193	32	13
6g^a	299	49	20	215	35	14	174	28	12
7g^a	271	44	18	195	32	13	159	26	11
5. **Reg. R**									
2k^o	698	97	45	481	67	30			
3k^o	780	108	50	547	76	34			
4k^o	841	118	55	599	84	38			
5k^o	901	126	59	645	91	42			
6k^o	953	134	63	686	97	45			
7k^o	998	141	66	726	102	48			
8k^o	1039	147	69	757	107	50			

Legendă:
Sm = mărime a efortului mică,
Med = mărime a efortului medie,
Lg = mărime a efortului mare,
dif. = diferență,
X^2 = testul diferenței între frecvențe,
Df = gradul de libertate,
ANOVA = analiză de varianță,
Reg.R = regresie multiplă,
g^a = numărul grupurilor,
k^o = numărul variabilelor.

Mărimea eşantionului (N) pentru diverse *designuri experimentale,* în *funcție de mărimea efectulu*i (mică: 0,20-0,50; medie: 0,50-0,80; mare: 0,80), *de puterea statistică* de 0,80 *şi de pragurile de semnificație* p de 0,01, 0,05, 0,10 (Cramer, 1990, apud David, 2006)

IV.3. Tipuri de experiment

Experiment aleator. Un experiment al cărui rezultat nu este perfect predictibil, dar pentru care frecvențele relative ale rezultatelor într-un număr mare de repetări sunt predictibile.

Experiment controlat. Tip de experiment care utilizează compararea dintre un grup experimental (supus unui tratament) şi un grup de control (nesupus tratamentului).

Experiment controlat randomizat. Tip de experiment în care asignarea

indivizilor la grupul de control şi la grupul experimental se realizează aleatoriu. În acest mod se reduce şansa de confundare a efectului tratamentului efectuat cu efectul altor factori.

Experiment crucial. Experiment prin care se încearcă testarea simultană a două ipoteze contrare ce pretind amândouă că explică fenomenul. În situația în care experimentul demonstrează că dintre cele două ipoteze una este contrară faptelor, iar cealaltă este incontestabilă, experimentul se consideră crucial.

Experiment cu un singur subiect. O evoluție şi completare a paradigmei experimentale clasice, recent acceptate în domeniul clinic (anii '70), acoperind prăpastia dintre psihologii experimentalişti şi psihologii clinicieni şi promovând un nou tip de cercetător – psihologul practician şi om de ştiință în acelaşi timp. În urmărirea relațiilor cauzale dintre diverse variabile independente şi variabilă dependentă (răspunsurile subiectului uman), experimentul cu un singur subiect promovează următoarele tipuri noi de design experimental: designul ABAB, designul cu niveluri de bază multiple, designul manipulărilor simultane şi designul schimbării criteriului.

Experiment de confirmare. Tip de experiment în care punctul de plecare este o ipoteză ce presupune existența unei relații între o anumită acțiune stimulatoare şi un anumit răspuns. Scopul acestui experiment este verificarea ipotezei – infirmarea sau confirmarea acesteia.

Experiment de reactualizare liberă. Evaluarea capacității de memorare prin prezentarea unui material ce trebuie reprodus din memorie, indiferent de ordinea reproducerii.

Experiment dublu orb Într-un experiment dublu orb, nici subiecții şi nici cei care evaluează subiecții nu ştiu cine este în grupul experimental şi cine în grupul de control.

Experiment explorator. Experiment în care nici nu provocăm, nici nu invocăm, aşteptând să vedem ce se poate întâmpla. Acest tip de experimente au un nivel de structurare scăzut (Aniței, 2007).

Experiment mascat. Studiu realizat fără a informa participanții că iau parte la experiment.

Experiment natural. Tip de experiment în care fenomenul

(comportamentul) studiat are loc în mediul natural de evoluție al subiectului.

Experiment necontrolat. Experiment în care nu există grup de control, deci nu se utilizează o metodă de comparare pentru a decide asupra rezultatului unui tratament. Experimentatorul interpretează şi apreciază rezultatele obținute (Clocotici, Stan. 2000).

Experiment orb. Într-un experiment orb, subiecții nu cunosc dacă aparțin grupului de control sau celui experimental. De regulă, în studii medicale, subiecților din grupul de control li se administrează un placebo, pentru a se asigura condiția de experiment orb. Perioadele de expunere sunt variabile.

Experiment pilot. Experiment realizat la scară redusă şi, de asemenea, cu costuri reduse pentru obținerea de informații preliminare care vor ajuta la realizarea unui experiment de amploare.

Alte concepte asociate experimentului:

Bias (Morewedge, 2009). Factorul de distorsionare/eroare prezent şi observabil în aplicarea metodelor de cercetare în cadrul proiectelor experimentale sau în datele obținute. Un estimator, sau un proces de măsurare, este deplasat dacă, în medie, valoarea sa diferă de mărimea estimată (măsurată) adevărată. Deplasarea este media acestei diferențe. Deplasarea poate fi datorată şi modului de conducere, evaluare a unui experiment.

Bias de autoindulgență. Raționament constând în atribuirea succeselor personale unor cauze ce țin de noi (eforturi, competențe, aptitudini) şi de atribuire a eşecurilor unor cauze externe (fatalitatea, incapacitatea colegilor sau membrilor din echipă). Un exemplu potrivit îl reprezintă studiul realizat asupra profesorilor şi privind modul în care profesorii îşi atribuie succesul sau eşecul elevilor. Astfel, profesorul atribuie succesul elevilor calității sale şi sistemului de predare (atribuiri interne), în schimb, eşecul elevilor este atribuit contextului familial (atribuiri externe), (Clocotici, Stan, 2000).

Bias de confirmare. Tendința oamenilor de respingere sistematică a

dovezilor ce contrazic propriile credințe sau teorii şi căutarea de argumente, fapte prin care să fie confirmate convingerile inițiale lipsite de validitate (Snyder, Swann, 1978, apud. Ciccotti, 2007).

Biasul de experimentator. Reprezintă expectanțele experimentatorului ca potențială sursă de distorsionare a rezultatelor experimentale.

Biasul de fals consens. Tendința de a crede că majoritatea celorlalte persoane se comportă la fel ca noi, percep evenimentele în acelaşi mod şi au acelaşi gesturi, opinii sau convingeri ca şi noi (Ciccotti, 2007).

Biasul de falsă unicitate (Vezi biasul de fals consens). Tendința de subestimare a numărului de persoane care posedă abilitățile sau competențele noastre şi astfel să considerăm excepționale atributele noastre pozitive (Suls, Wan, 1987, apud. Morewedge, 2009; Ciccotti, 2007).

Grup de control de artefact. Folosit pentru explicarea „efectului placebo" şi prin care se obțin aceleaşi efecte ale unei intervenții experimentale (intervenție psihoterapeutică, medicamentoasă), atât în grupul experimental cât şi în cel de control, în ambele condiții: aplicarea sau absența intervenției.

Grup de control sau grup martor. 1. Grup de participanți care este supus stării nule a variabilei independente, şi a cărui rol este atât evidențierea existenței unei relații între variabila independentă (V.I.) şi variabilă dependentă (V.D.), prin comparație cu alte grupuri, cât şi controlul variabilelor parazit. De exemplu, într-un studiu se urmăreşte influența consumului de alcool asupra comportamentului adolescenților. În acest sens se folosesc trei grupuri: grupul de adolescenți format din participanți care consumă o singură dată pe zi alcool indiferent de forma acestuia-bere, lichior, coniac); grupul 2, format din participanți care consumă alcool de minim două ori într-o zi; grupul 3, format din participanți care nu consumă alcool. 2. Grup de participanți (subiecți) supus stării nule a variabilei independente. Mai specific, grup ce nu suportă acțiunea variabilei independente. Are următoarele două roluri : a) controlul variabilei parazit, b) demonstrarea, în mod comparativ cu alte grupuri, a relației dintre variabila independentă şi variabila dependentă (Rateau, 2004).

Grup de tratament. Este format din elementele care primesc (urmează)

tratamentul, în opoziție cu cele din grupul de control. Diferențele observate între cele două grupuri evidențiază efectul tratamentului.

Grup experimental (sau grup de tratament).

Grup placebo. Tip de grup de control în care subiecții sunt supuşi acțiunii unei substanțe/produs ce nu conține substanță activă (în cazul medicamentelor), astfel încât nu are efect, dar acest produs (această substanță) este prezentat(ă) participanților la studiu ca fiind medicamentul respectiv. Acest tip de grup de control este frecvent folosit în cercetările medicale (unde a fost folosit pentru prima oară şi unde acționează frecvent într-un mod aproape identic cu produsul ce conține substanță activă) fiind prezent şi în cercetările din domeniul psihologiei sociale.

Manipulare. 1.În psihologia experimentală, moduri diferite de prezentare (şi desemnare) a variabilelor prezentate subiecților. 2. În psihologia socială, orientarea percepției şi comportamentului într-o direcție specifică.

Monitorizarea. Operația de supraveghere a evoluției studiului clinic; activitatea de conducere, înregistrare şi raportare în concordanță cu protocolul şi procedurile standard de operare, cu reglementările legale în domeniu.

Protocol. Descriere a obiectivului (obiectivelor), modului de desfăşurare, metodologiei, considerațiilor statistice şi organizării studiului.

Protocol experimental. Listă cuprinzând etapele şi procedeele experimentale pe care le va parcurge un subiect.

Validitate. (1) Procesul care exprimă „o judecată evaluativă integrată a gradului în care dovezile empirice şi argumentele teoretice susțin adecvarea şi recomandabilitatea inferențelor şi acțiunilor bazate pe scorurile obținute la test sau pe alte moduri de evaluare" (Messick, 1989, apud. Urbina, 2009). (2) „Validitatea testului priveşte ceea ce măsoară testul şi cât de bine face acest lucru" (Anastasi şi Urbina, 1997, apud. Urbina, 2009). 3. Gradul în care testul psihologic îndeplineşte

funcţiile pentru care a fost realizat. Corespondenţa dintre concluziile cercetătorului şi realitatea fenomenului studiat. Tipuri de validitate în: a) predictivă; b) a profilului; c) de conţinut; d) concurentă; e) de construct; f) ecologică; g) statistică; h) experimentală, care poate fi internă şi externă (Albu, 1998).

Validitate ecologică. Tip de validitate care arată gradul în care situaţia / contextul testării corespunde cu realitatea. Se consideră că experimentele de laborator sunt invalide din punct de vedere ecologic, deoarece nu reuşesc să surprindă aspecte caracteristice lumii reale.

Validitate experimentală. Poate fi: a) internă, arătând gradul în care contextul experimental poate demonstra existenţa unei relaţii tip cauză-efect între variabilele independentă şi dependentă; b) externă, arătând gradul în care contextul experimental corespunde realităţii din viaţa cotidiană, reprezentând măsura în care rezultatele unui experiment pot fi generalizate la alte situaţii.

Înşelarea experimentală. Procedură experimentală prin care: participanţii nu sunt informaţi despre realizarea unui experiment; participanţilor li se ascund intenţionat informaţii despre natura experimentului sau chiar li se oferă informaţii false.

Legătura funcţională. Caz inexistent în ştiinţele umane, fiind specific sensului din fizică. În acest caz există posibilitatea de predicţie, plecând de la valoarea cunoscută a unei variabile, asupra valorii asociate a celeilalte variabile. Altfel spus, unei valori cunoscute a variabilei A îi poate corespunde o singură valoare a variabilei B. Exemplu: cunoscând coeficientul intelectual al unui elev anticipăm nivelul performanţei şcolare a acestuia (Rateau, 2004).

Legătura stocastică. Caz al relaţiei de asociere (corelaţie) situat între cazul dispersiei aleatorie şi cazul legăturii funcţionale, unde variaţiile concomitente a două variabile pot lua toate stările posibile. În acest caz evoluţia celor două variabile dependente (V.D.) poate avea o evoluţie în acelaşi sens, cazul corelaţiei pozitive, în care creşterea valorii unei variabile, determină şi creşterea valorii celeilalte variabile sau pot avea o evoluţie în sens invers – cazul corelaţiei negative, în care creşterea

valorii unei variabile determină scăderea valorii celeilalte variabile (Rateau, 2004).

Interacţiune. 1.Între două variabile independente există interacţiune dacă efectul unei variabile asupra variabilei dependente este diferit după nivelul celeilalte variabile. De exemplu, un studiu în care se urmăreşte efectul consumului de alcool şi a oboselii (variabile independente) asupra timpului de reacţie la un stimul (variabila dependentă), se poate intui că un consum mare de alcool are un efect mai mare la un grad înalt de oboseală decât la un grad scăzut de oboseală, prin urmare există interacţiune între cele două variabile. Interacţiunea poate fi detectată prin analiza dispersională (ANOVA) sau, grafic, prin plotarea separată a liniilor/coloanelor unui tabel de contingenţă (Clocotici, Stan, 2000). 2. Orice acţiune mutuală între elementele unei populaţii (acţiune asupra comportamentului sau a fiziologiei subiecţilor). Poate fi: a) directă, când acţionează în mod direct asupra subiecţilor; b) indirectă, când acţionează în mod indirect asupra subiecţilor.

Interacţiuni inter-tratament. Situaţia în care percepţiile participanţilor în raport cu diferitele sarcini experimentale le sugerează să se prezinte într-o lumină favorabilă. Astfel, pot apărea diferenţe semnificative în realizarea sarcinii experimentale.

Interacţiuni intra-tratament. Atunci când participanţi diferiţi în aceleaşi condiţii experimentale percep diferite moduri de a se prezenta într-o lumină cât mai favorabilă.

Pierderea participanţilor. Factor de risc la nivelul validităţii interne a experimentului constând în renunţarea din diferite motive a participanţilor la continuarea studiului ori hotărârii experimentatorului de a diminua eşantioanele, devenind o sursă de eroare. Este specific cercetărilor longitudinale şi a celor cu măsurători repetate pe intervale mari de timp.

Placebo. Tratament administrat grupului de control, în studiile experimentale, care nu conţine substanţă activă. În studiile controlate cu placebo, varianta în care subiecţii primesc fie produsul investigat, fie

placebo, baza de comparație pentru evaluarea eficacității şi a profilului de siguranță pentru noul medicament este reprezentată de o substanță inactivă, fapt ce conferă: măsura absolută a eficacității substanței investigate, un maximum de abilitate în discernerea reacțiilor adverse (la produsul investigat) de evenimente legate de boala de bază sau de afecțiuni intercurente; un studiu liber de presupuneri şi de concluzii bazate pe factori externi studiului (incontrolabili); o expunere a unui număr minim de subiecți, deoarece puterea statistica este mai mare în comparație cu studiile care utilizează control activ (asupra acestui aspect vom reveni); minimizarea expectațiilor asupra evoluției bolii din partea subiectului şi a investigatorului.

Randomizare. Metodă de distribuire întâmplătoare a participanților în condițiile/grupele experimentale.

Randomizare în bloc. Metodă de balansare prin alocarea aleatoare a participanților la experiment, în care fiecare bloc include o ordine aleatoare a condițiilor, existând în mod necesar tot atâtea blocuri câte condiții sunt aplicate subiecților cu scopul construirii unor grupuri comparabile (Vîrga, 2004). Este folosită în design-ul inter-grupuri şi cu măsurători repetate.

Reactivitate. Tendința subiecților de schimbare a comportamentului atunci când îşi dau seama că sunt observați.

Realism experimental. Convingerea participanților la experiment că experiențele la care participă sunt reale, indiferent dacă au sau nu validitate ecologică. Pentru aceasta, procedeele experimentale trebuie să fie reale şi să îi determine pe participanți să se comporte cât mai normal şi spontan.

Relația de interacțiune. Se spune că există interacțiune între doi factori, A şi B, când variația variabilei dependente (V.D.) în funcție de factorul A nu este aceeaşi în funcție de modalitatea adoptată de factorul B (Rateau, 2004). Un caz de interacțiune este următorul exemplu: Performanța în învățare (V.D.) este influențată de modul în care este

prezentată informația: vizual sau auditiv (două modalități ale V.I.), performanța fiind crescută semnificativ când informația este prezentată visual.

Relație cauzală. 1. Tip de relație experimentală în care variabila independent (V.I.) cauzează (acționează, determină, provoacă) modificări la nivelul variabilei dependente (V.D.). De exemplu: variația intensității luminii (V.I.) cauzează variații la nivelul vitezei de recunoaştere a unei serii de reprezentări grafice (V.D.). 2. Două variabile sunt în relație de cauzalitate dacă modificarea valorii uneia dintre ele (cauza) produce modificarea valorii celeilalte (efectul) cu precizarea faptului că, nu există nici o legătură între relația de cauzalitate şi relația de asociere din statistică - două variabile pot fi asociate statistic fără existența unei relații de cauzalitate între ele, în timp ce două variabile în relație de cauzalitate pot avea o corelație nesemnificativă statistic (Clocotici, Stan, 2000). 3. Influența variabilei independente (care provoacă, determină) asupra variabilei dependente, exprimată prin „cantitatea" de efect cuantificabilă la acest ultim tip de variabilă. Relație ce presupune îndeplinirea a trei condiții: covarierea, ordinea în timp, eliminarea cauzelor alternative.

Relație cauzală directă. Relație de cauzalitate între variabila independentă şi variabila dependentă prin care scăderea variabilei independente determină scăderea variabilei dependente.

Relație cauzală inversă. Relație de cauzalitate între variabila independentă şi variabila dependentă prin care creşterea variabilei independente determină scăderea variabilei dependente.

Sarcină ireversibilă. Sarcină experimentală care poate fi aplicată o singură dată fiecărui participant.

Situație experimentală. Locația desfăşurării unui experiment, în laborator sau în spații amenajate ori naturale în funcție de planul experimentului (Doise, Deschamp, Mughny, 2003).

Subiect. 1. Persoană (în ultimul timp există tendința înlocuirii termenului de subiect cu cel de participant) care participă la un proiect de

cercetare ştiinţifică, fie că face parte din grupul experimental fie că are rol de martor. 2. Obiectul sau tema unui studiu experimental. 3. Persoană care participa voluntar într-un studiu clinic, fie că primeşte produsul medicamentos sau tehnica de investigat, fie pe cel de control.

Tehnica contrabalansării. Metodă de control a efectelor ordinii şi surplusului.

Tehnica contra-balansării intra-grup. Tehnică de control a efectului ordinii şi surplusului ce se realizează prin contrabalansarea grupurilor.

Tehnica contra-balansării intra-subiect (ABBA). Tehnică utilizată pentru controlul efectelor de succesiune prin supunerea fiecărui subiect la condiţiile experimentale într-o anumită ordine şi apoi în ordine inversă.

Tehnica potrivirii. Metodă de control a variabilelor externe utilizate ca criterii de potrivire. Tehnica potrivirii reprezintă o modalitate de a genera grupuri de subiecţi expuşi în aceeaşi măsură variabilelor externe luate în studiu. Se disting patru procedee de potrivire:

a) potrivire prin menţinerea variabilelor la un nivel constant (controlul este asigurat prin selectarea doar a subiecţilor care prezintă un anumit nivel al variabilelor externe, eliminând astfel alte variabile externe ce ar putea influenţa experimentul);
b) introducerea variabilei externe în experiment (ca o a doua variabilă independentă), astfel se realizează urmărirea,
c) evaluarea şi diferenţierea efectelor sale de ale altor variabile externe;
d) tehnica încătuşării prin care se controlează doar relaţia temporală dintre un eveniment şi un răspuns, fapt realizat prin expunerea simultană a participanţilor din grupul de control şi din grupul experimental la stimuli experimentali;
e) echivalarea participanţilor la experiment caz cu caz ori în funcţie de distribuţia unor variabile în grupările supuse experimentului.

Tehnica jocului de rol. Tehnică prin care subiectul repetă în cadru

experimental sau terapeutic, aspecte ale comportamentului inhibat (sau comportamentului problemă) din viața reală. Metodă de învățare a comportamentelor importante în relațiile interpersonale, folosită mai frecvent în psihoterapie.

Tipuri de design experimental Exemplu de design experimental comparat pe grupuri randomizate cu măsurare pretest şi posttest cu notațiile aferente, două linii (o linie pentru fiecare grup), (Vîrga, 2007):

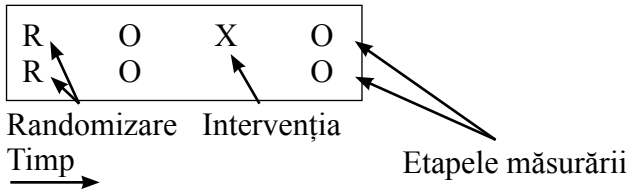

Exemplu de design experimental pe grupuri randomizate cu măsurare multiplă pretest şi posttest:

R	O1	X	O1,2
R	O2		O1,2

unde:

O1 – probă sau set de probe aplicat în acelaşi timp la cele două grupuri, în momentul pretest;

O1,2 – probe aplicate atât la pretest (O1) cât şi la posttest (O1), din care unele doar la posttest (O2).

Exemple de tipuri de design cu notațiile aferente:

a) experiment randomizat cu posttest:

R	X	O
R		O

b) cvasi-experiment cu grupuri non-echivalente şi cu pretest-posttest:

N	O	X	O
N	O		O

c) non-experiment, cu posttest:

	X	O

V. FORMULAREA IPOTEZELOR

Obiective:

- ✓ Înțelegerea conceptelor de ipoteză statistică şi ipoteză de cercetare.
- ✓ Cunoaşterea diferitelor tipuri de ipoteze: ipoteze unilaterale şi ipoteze bilaterale.
- ✓ Cunoaşterea surselor generatoare de idei de cercetare în psihologie.
- ✓ Înțelegerea importanței fezabilității cercetării.

Cuvinte cheie:

Ipoteză, ipoteză unidirecțională, ipoteză bidirecțională, ipoteză statistică, ipoteza de cercetare, testarea ipotezelor, eroare de tip I, eroare de tip II, eroare de tip III, interval de încredere, decizie statistică, decizie statistică unilaterală, decizie statistică bilaterală, putere statistică, mărimea efectului, prag de încredere.

Ipoteză este (1) o presupunere în baza unor realități cunoscute, privind relația dintre anumite fenomene sau privind realitățile dintre aceste fenomene şi cauzele lor sau (2) ansamblul elementelor date în baza cărora se poate dezvolta o teorie ori (3) un adevăr posibil, dar încă nedemonstrat (Craşovan, 2009).

După Christensen (1997, apud Vîrga, 2004) formularea ipotezelor este precedată de urmatoarele activități:

- formularea problemei / temei cercetării;
- analiza literaturii existente;
- analiza fezabilității cercetării;

- formularea specifică a problemei cercetării;
- formularea ipotezelor.

V.1. Surse pentru idei de cercetare în psihologie

În psihologie există următoarele surse generatoare de idei:

a) teoriile existente pot avea o dubla funcție (Vîrga, 2004): de scop (prin faptul că legitațile sunt ordonate şi integrate într-o teorie, iar teoria integreaza şi rafinează cunoaşterea) şi de funcție (teoriile sugerează relații inedite între fapte / fenomene sau noi posibilități predictive);

b) *cercetările anterioare* reprezintă noi puncte de pornire pentru alte cercetări prin multidimensionalitatea (şi prin faptul că rezultatele lor duc la apariția unor probleme diferite față de problema de start a cercetării);

c) *problemele practice existente* în diferite domenii şi pentru care se cauta soluții (de exemplu, organizații, instituții, sănătate, organizații de cercetare);

d) *evenimentele cotidiene* pot constitui puncte de plecare pentru formularea de idei ce urmeaza a fi cercetate.

V.2. Accesarea literaturii de specialitate

Această etapă urmează în mod firesc după formularea problemei şi stabilirea temei de cercetare. Prin parcurgerea literaturii de specialitate aflăm dacă cercetarea noastra are elemente de noutate, dacă este / a fost obiectul unei alte cercetări, iar în situația în care a fost abordată dacă există şi posibilitatea de abordare dintr-o perspectivă diferită. Totodată, accesarea literaturii de specialitate ofera o serie de informații referitoare la imperativele metodologice şi/sau echipamente, selecția participanților, preluarea şi publicarea datelor.

Astfel de surse pentru accesarea literaturii de specialitate sunt:

- cărțile de specialitate;
- revistele de specialitate;
- materialele on-line;

- bazele de date specifice unui domeniu;
- publicațiile interne ale asociațiilor profesionale specifice.

O atentie deosebita trebuie acordata bazelor de date specializate pe domenii specifice, sub rezerva faptului de utilizare doar a articolelor care au fost evaluate de editori / experți (surse cu referenți).

V.3. Evaluarea fezabilității cercetării

Fezabilitatea cercetării are în vedere evaluarea utilizării resurselor (financiare, umane, echipamente, timp) prin raportare la condițiile date de calitatea cercetătorului, particularitatile participantilor la cercetare si de aspectele etice ale problemei cercetate.

In situația în care realizarea cercetării necesită o cantitate mare de resurse, superioare resurselor deținute sau alocate cercetării, sau necesită expertize deosebite ori există probleme de natură etică, există doua posibilitați: fie renunțarea la cercetare, fie redefinirea proiectului de cercetare. În situația în care nu există probleme de natura celor menționate se poate trece la etapa următoare: formularea specifică a problemei de cercetare.

V.4. Formularea specifică a problemei de cercetare

Această etapă, a formulării specifice a problemei, are importantă majoră deoarece va orienta întreaga cercetare. Accesul în aceasta etapă este pus pe:

- formularea problemei in termenii unui obiect de cercetare;
- specificitatea problemei.

Problema poate fi definită ca fiind o propoziție sau întrebare care se referă la existența unei posibile relații între două variabile, având în vedere următoarele cerințe:

- variabilele trebuie să poată fi relaționate;
- relația între variabile trebuie să aibă un caracter problematic;
- relația dintre cele doua variabile trebuie să fie testabilă.

În ceea ce priveşte specificitatea problemei, următorul exemplu

este elocvent: o cercetare işi propune obținerea de răspunsuri la urmatoarea întrebare „Ce efecte are internarea în clinicile de psihiatrie asupra pacienților în vârstă cu tulburări depresive?" Din acest enunț se poate observa că avem termenii unei probleme sub forma unei relații (internare – evoluția tulburării depresive) cu grad semnificativ de ambiguitate, fapt ce nu spune modalitatea de realizare a cercetării. Pentru ca procesul cercetării să se desfaşoare plecând de la termenii relației prezentate trebuie să devină specifici şi anume, ce este înțeles prin internare şi la ce se referă „internarea" şi „evoluția tulburării depresive" în scopul realizării unui studiu experimental. În această situație, problema devine specifică prin reformularea relației dintre termeni: „ce efecte are durata internării în clinicile de psihiatrie asupra pacienților în vârstă, diagnosticați cu tulburări depresive din punct de vedere al evoluției tulburării depresive". Prin „dobandirea" de specificitate a problemei, cercetătorii au siguranța înțelegerii problemei, a luării deciziei referitoare la participanții la cercetare, a instrumentelor şi echipamentelor folosite.

Dupa Hârnăveanu (2000, apud. Vîrga, 2004) o problemă poate fi considerată problemă de cercetare doar în situatia în care sunt îndeplinite următoarele două condiții:

- să fie rezolvabilă prin metode ştiințifice;
- rezolvarea problemei să ducă la răspunsuri care să contribuie semnificativ la progresul cunoaşterii.

V.5. Formularea ipotezelor

După formularea specifică a problemei de cercetare se trece la următoarea etapa a demersului cercetării – formularea ipotezei de cercetare pe baza teoriei faptelor cotidiene sau din relații cunoscute în urma realizării unui alt demers de cercetare.

Având în vedere originea ipotezelor, se identifică două categorii:

a) ipoteze induse – în baza observării diverse a evenimentelor;
b) ipoteze deduse – rezultat al demersului rațional din relații cunoscute şi teorii.

Formularea ipotezei este urmată de verificarea ei prin testare în urma căreia ipoteza este confirmată sau infirmată.

Verificarea ipotezei poate fi realizată în mod:

a) direct – situație în care sunt observabili ambii termeni ai relației ipotetice (de exemplu, o relație experimentală în care se studiază modul în care intervenția psihoterapeutică poate influența în sens ameliorativ, evoluția tulburării depresive majore)
b) indirect – situație în care este observat doar unul din cei doi termeni ai relației (de exemplu, relația în care se studiaza modul în care creşterea agresivității influențeaza anxietatea stare, relație experimentală în care doar unul din termeni este observat direct – agresivitatea prin creşterea experimentală datorată frustrării, în timp ce nivelul anxietății stare este masurabil prin intermediul unui chestionar).

Un aspect important al verificării ipotezelor este verificarea experimentală a oricărei ipoteze parțiale, deoarece nu există posibilitatea de control asupra tuturor factorilor / variabilelor implicate în experiment.

Condițiile unei ipoteze bune:

- verificabilitate (sa fie testabilă);
- economicitate (dintre ipoteze de acceaşi valoare se preferă cea mai simplă);
- operaționabilitate (sa fie formulată în comportamente direct observabile şi cuantificabile);
- verosimilitate;
- să permită generalizarea rezultatelor.

Un alt aspect important al testării ipotezelor, se referă la faptul că studiul experimental pare a testa ipoteza stiințifică (relația probabilă dintre factorii / variabilele investigate) cînd, în realitate, ipotezele statistice (susțin absența unei relatii probabile între factorii / variabilele investigate) stabilesc dacă ipotezele de cercetate sunt confirmate / infirmate de rezultatele cercetării.

V.6. Testarea ipotezelor

Testarea ipotezelor se referă la procedura statistică prin care se decide între respingerea şi nerespingerea unei ipoteze nule în baza unui set de observaţii (Park, 2008). În testarea ipotezelor pot apărea trei tipuri de erori: a) respingerea ipotezei nule deşi ea este adevărată (eroare de tip I, notată cu α); b) nerespingerea ipotezei nule, deşi ea este falsă (eroare de tip II, notată cu β); c) rezultatele cercetării confirmă existenţa unui „efect" / „relaţii între variabile" dar sensul / direcţia efectului este greşit interpretat (eroare de tip III, notată cu γ), (Popa, 2008; Sava, 2004).

Un factor primordial în testarea ipotezelor este pragul de semnificaţie sau de încredere, prag în baza căruia (a valorii acestuia) se respinge sau nu ipoteza nulă. Valoarea acestui prag a fost stabilită de Fisher la .05, ceea ce înseamnă că: „există probabilitatea de maxim 5% de a obţine din întâmplare datele observate pornind de la premisa că ipoteza nulă este adevărată". Se disting trei înţelesuri ale noţiunii de semnificativitate:

1) statistic ($p < .05$);
2) practic;
3) clinic sau valoric.

Grilă referitoare la valorile pragului de semnificaţie statistică, p, acceptate de comunitatea ştiinţifică:

> 0.05	nesemnificativ
0.01 – 0.05	semnificativ
0.001 – 0.01	foarte semnificativ
< 0.001	extrem de semnificativ

În situaţiile practice, nu se poate şti dacă s-a comis o eroare şi tipul acesteia, existând intenţia de minimizare a riscului de producere erorilor. Uzual, se specifică a priori riscul producerii unei erori de tip I, denumită şi nivelul de semnificaţie a testului. Astfel, pentru un nivel de semnificaţie dat, este apoi aleasă acea regulă de decizie (test) care are cea mai mică probabilitate de producere a unei erori de tip

II când ipoteza alternativă este adevărată.

Probabilitatea de a respinge în mod corect ipoteza nulă, atunci când ipoteza alternativă este adevărată, este numită puterea testului în raport cu ipoteza alternativă (Clocotici, Stan, 2000).

Un alt factor ce poate fi asociat testării ipotezelor este puterea statistică. Acest indicator statistic arată capacitatea cercetării de a identifica efectul investigat în populație (David, 2006). În situația unei puteri statistice mici este posibilă identificarea efectului eroare de tip I, în schimb în cazul unei puteri statistice mari există posibilitatea identificării unor efecte foarte mici, apărând astfel falşi pozitivi. Valoarea optimă a puterii statistice prescrise într-o cercetare este de .80, ea putând fi calculată după formula:

$$Pst = 1- \beta, \text{ unde}$$

Pst = puterea statistică;
β = eroare de tip II, a cărei valoare stabilită convențional şi aprioric este de .20.

Puterea statistică a unei cercetări poate fi adaptată/modificată în funcție de următorii trei indicatori: 1. mărimea efectului; 2. pragul de semnificație; 3. volumul eşantionului.

În testarea ipotezelor, importanță majoră o pot avea şi următorii factori ce țin de procesul deciziei

- *Decizia statistică* - raționament care stă la baza respingerii sau admiterii ipotezei de nul (Popa, 2008).
- *Decizie de grup* - concluzia la care ajunge un grup, în vederea acceptării noilor scopuri sau obiective.
- *Decizie statistică bilaterală*. Decizie prin care se testează ipoteza statistică în ambele direcții ale distribuției datelor, ținând cont de valoarea pragului α (Popa, 2008).

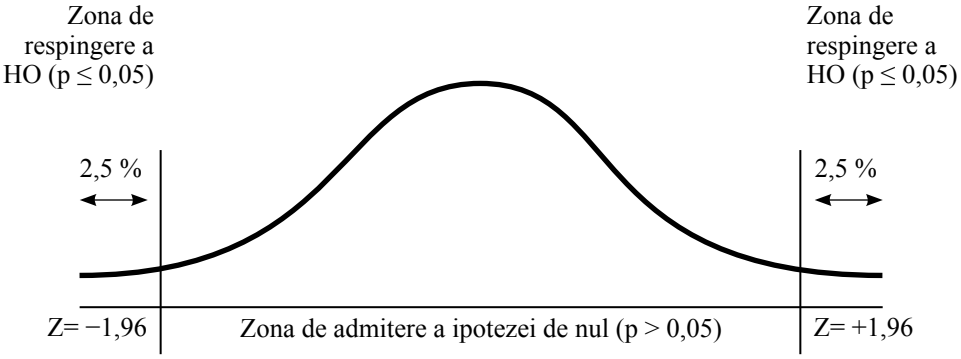

- *Decizie statistică unilaterală* Decizie prin care se testează ipoteza statistică doar într-o latură/ direcție a distribuției datelor, ținând cont de valoarea pragului α (Popa, 2008).

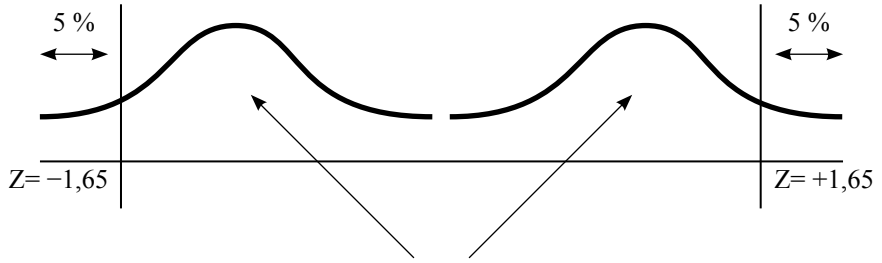

Dacă scorul eşantionului este în această arie:
- rezultat semnificativ,
- ipoteza de nul se respinge,
- ipoteza cercetării se confirmă.

Dacă scorul eşantionului este în această arie:
- rezultatul este nesemnificativ,
- ipoteza de nul se acceptă,
- ipoteza cercetării nu se confirmă.

Dacă scorul eşantionului este în această arie:
- rezultat semnificativ,
- ipoteza de nul se respinge,
- ipoteza cercetării se confirmă.

Zona de decizie statistică unilaterală

Alți factori majori ce pot interveni în testarea ipotezelor sunt erorile. Astfel, în contextul testării pot fi întâlnite următoarele erori:

1) Eroare de tip I (sau α). Eroare în care se decide respingerea

ipotezei nule, deşi nu trebuia respinsă, efectul detec]]]tat de fapt nu există. După Neyman şi Pearson pragul aprioric de .05 reprezintă eroarea de tip I şi se notează cu α, reprezentând probabilitatea de 5% de a greşi, respingând ipoteza nulă când ea este adevărată (Popa, 2008; Sava, 2004).

2) *Eroare de tip II (sau β).* Eroare în care se decide nerespingerea ipotezei nule, deşi aceasta trebuia respinsă. Este notată cu β şi cel mai frecvent are valoarea de patru ori mai mare decât α, şi anume .20. Şi acest tip de eroare poate fi prestabilit fiind necesară în calcularea puterii statistice a unei cercetări (Popa, 2008; Sava, 2004);
3) *Eroare de tip III (sau γ).* Tip de eroare cu probabilitate scăzută care apare atunci când ipoteza nulă este respinsă în mod corect, dar în direcția greşită. Mai precis, există „efect" (sau „relație între variabile"), dar sensul acestuia este greşit înțeles (Popa, 2008; Sava, 2004).

De asemenea, se impune acordarea de atenție şi:

- Mărimii efectului - indicator statistic care arată intensitatea efectului, a mărimii diferenței sau a intensității gradului de asociere. Există două categorii de indicatori ai mărimii efectului:

1) prima categorie are la bază diferența standardizată între medii (d lui Cohen; Δ (delta) a lui Glass sau g a lui Hedes);
2) a doua categorie bazată pe procesul de dispersie explicată, r, r2, ή2, ω2 (omega) (Sava, 2004). Cel mai cunoscut şi utilizat este indicatorul lui Cohen, notat cu d.

- Fenomenului de multiplicitate în testarea ipotezelor - dacă se verifică mai multe ipoteze alternative (în teste separate, evident), nivelul de semnificație real al testelor combinate este diferit de nivelul de semnificație al unui test individual. În aceste situații se recomandă aplicarea unei proceduri de comparație multiplă sau analiza varianței.
- Nivelului alfa - probabilitatea ca un parametru să nu se afle în intervalul estimat. Probabilitatea de eroare a estimării.

- Nivelului de încredere - reprezintă probabilitatea ca intervalul estimat să conțină parametrul de interes.
- Pragul α - are valoarea maximă acceptată, α = 0,05 şi reprezentând nivelul maxim de probabilitate acceptat de comunitatea ştiințifică în vederea respingerii ipotezei de nul.
- Puterea testului - noțiune referitoare la testarea ipotezelor; puterea unui test, referitor la o ipoteză alternativă, este probabilitatea ca în test să se respingă, în mod corect, ipoteza nulă atunci când ipoteza alternativă este adevărată. Puterea unui test este data de formula (Sava, 2004):

1-β, unde:

β este riscul unei erori de speța a II-a.

Puterea testului depinde de test, de nivelul de semnificație, de volumul eşantionului, de repartiția populației şi de alți factori.

- Teoria probabilităților - reprezintă modul de atribuire a unui sens la afirmații probabiliste de genul „șansa ca o pioneză să cadă cu vârful în sus este de 2/3." Teoria probabilităților realizează o legătură între teoria matematică a probabilităților şi lumea reală a observațiilor şi experimentelor. Se disting următoarele trei teorii ale probabilității (Clocotici, Stan. 2000):

i. teoria probabilităților ca frecvențe - probabilitatea unui eveniment este limita frecvenței relative a aparițiilor evenimentului în încercări independente repetate în aceleaşi condiții,
ii. *teoria subiectivă a probabilităților - probabilitatea este un număr care măsoară cât de puternică este încrederea noastră că un eveniment poate să apară. Acest număr este pe o scală de la 0 (sau 0%) la 1 (sau 100%), unde 0 arată că suntem siguri că evenimentul nu poate să apară, iar 1 arată că suntem siguri de apariția evenimentului.*
iii. teoria ieşirilor egal verosimile susține că dacă un experiment are *n* ieşiri posibile, nu există nici un motiv pentru care unul

dintre rezultate să apară în mod preferențial față de celelalte, şansa de apariție a oricărui rezultat este 100% / *n*.

V.7. Tipologia ipotezelor

În funcție de tipul cercetării (experimental / non-experimental) ipotezele se pot referi la:

a) relații *cauzale* (x determina y) în cazul cercetărilor experimentale (*ipoteze cauzale*);
a) relații de *corelare* / *asociere* (între x şi y există relații de asociere) fără precizarea naturii asocierii – *ipoteze de corelare* , în cazul cercetărilor non-experimentale
b) relații *comparative* prin care se investighează diferența dintre participanții prin raportare la variabila x (de exemplu, există diferența între elevi şi eleve în raport cu x), în cazul cercetărilor non-experimentale
c) ipoteze *generale* – cazul cercetărilor exploratorii, unde ipotezele vor deveni specifice prin acumularea rezultatelor.

Alte tipuri de ipoteze vehiculate în literatura psihologică de specialitate:

Ipoteză alternativă. (ipoteza ştiințifică).

Ipoteză bidirecțională (sau bilaterală). Ipoteză ştiințifică în care nu este precizată direcția predicției, fiind absentă direcția de evoluție a datelor. Exemple: „există diferențe între grupuri", „există corelație între dimensiunile studiate".

Ipoteză cauzală. Tip de ipoteză care pleacă de la presupoziția că variațiile variabilei independente (intensitatea sunetului, intensitatea luminii, numărul de şedințe de psihoterapie) determină variația variabilei dependente (discriminarea auditivă, discriminarea vizuală, eficacitatea intervenției psihoterapeutice).

Ipoteză interacțională simplă. Ipoteză care face legătura între mai multe variabile independente şi o singură variabilă dependentă. Exemplu: creşterea motivației determină creşterea performanței.

Ipoteză nucleară. Ipoteză care face legătura între o singură variabilă

independentă şi o singură variabilă dependentă. Exemplu: creşterea motivaţiei determină creşterea performanţei.

Ipoteză nulă sau statistică. Ipoteză prin care se realizează demersul statistic de verificare şi validare a ipotezei ştiinţifice, afirmând absenţa legăturii între variabilele studiate (Vîrga, 2004). Ipoteză care enunţă că nu există nicio diferenţă semnificativă între valoarea efectivă a unui parametru şi valoarea presupusă a acelui parametru (Gheorghiu, 2004).

Ipoteză puternică (numită şi ipoteză orientată). Ipoteză în care este specificat sensul în care variază fenomenul studiat în raport cu sensul de variere al fenomenului manipulat (variabilei independente). Exemplu: creşterea frustrării (variabila independentă), provoacă creşterea agresivităţii (variabila dependentă).

Ipoteză slabă. Ipoteză în care nu este specificat sensul în care variază fenomenul studiat în raport cu sensul de variere al fenomenului manipulat (variabilei independente). Exemplu: frustrarea (variabila independentă) provoacă agresivitate (variabila dependentă).

Ipoteză ştiinţifică (sau alternativă). „Predicţie care are capacitatea de a fi operaţionalizată şi testată pentru a oferi un răspuns problemei studiate" (Sava, 2004). Din punct de vedere tehnic se disting două categorii de ipoteze ştiinţifice: unidirecţionale şi bidirecţionale.

Ipoteză unidirecţională (sau unilaterală). Ipoteză ştiinţifică în care este precizată direcţia predicţiei. Exemple: „există diferenţe de gen în ceea ce priveşte gradul de introversiune şi gradul de socializare", „există o corelaţie negativă", „există o corelaţie pozitivă", „media grupului 1 este superioară mediei grupului 2", „media grupului 2 este superioară mediei grupului 1".

VI. VARIABILE EXPERIMENTALE

Obiective:

- ✓ Înțelegerea conceptului de variabilă experimentală.
- ✓ Cunoaşterea diferitelor tipuri de variabile experimentale.
- ✓ Înțelegerea relațiilor existente între variabilele experimentale.
- ✓ Cunoaşterea importanței controlului variabilelor experimentale.

Cuvinte cheie:

Variabilă experimentală, variabilă independentă, variabilă dependentă, variabilă subiect, variabilă moderatoare, variabilă mediatoare, variabilă străină.

VI.1. Conceptul de variabilă

Variabilă experimentală este cosiderată (Craşovan, 2009): (1**)** Orice factor (element, fapt, experiment, trăsătură) care variază, şi numai care variază, într-un experiment dat, termenul fiind aplicabil pentru orice element care poate lua stări diferite, stări numite modalități ale variabilei (pentru a putea fi considerat variabilă, un factor trebuie să ia cel puțin două stări diferite). Exemple de variabilă: vârsta (10 ani, 20 de ani, 35 de ani), intensitatea luminii (prezența luminii – slabă, medie, puternică; absența luminii), viteza de reacție, doza unui medicament. (2) Orice element din cadrul experimentului, al mediului sau caracteristica subiectului / participantului. (3) Orice caracteristică a realității care poate lua diferite valori

şi care poate fi manipulată sau nu.

În acest context de semnificții se disting următoarele tipuri de variabile:

a. variabilă vizibilă (de exemplu: culoarea părului, înălțimea);
b. variabile invizibile (de exemplu: atitudini, inteligența);
c. variabile definite – unele se referă la seturi foarte mici, altele la seturi foarte mari (de exemplu: numărul de copii dintr-o familie, venitul,etc.);
d. variabile discrete cu interval finit de valori sau cu interval de valori, potențial infinit, dar numărabile, de exemplu: variabile dihotomice sau politomice (Urbina, 2009);
e. variabile continue ce fac de obicei obiectul testării psihologice cu intervale infinite, nenumărabile, pot fi măsurate prin scale ce, teoretic, pot fi subdivizate la infinit, de exemplu: distanța, temperatura, timpul (Urbina, 2009).

Variabila în cercetarea psihologică este considerată criteriul de diferențiere între aspectele înregistrate sau cercetate, aşa cum se poate observa din următoarele exemple:

- variabila anxietate cu valori de la 0 la 80 (chestionarul de anxietate are ca valoare minimă 0 iar ca valoare maximă maximă 80);
- variabila mediul de proveniență cu 2 valori, urban, rural);
- variabila sex cu doua valori (masculin, feminin);
- variabila vârstă cu valori de la 0 ani la peste 100 de ani.

Aşa cum este cunoscut, comportamentul subiectului uman are un domeniu de mare variabilitate, distingând-se două tipuri de variabilitate:

a) variabilitatea intraindividuală (modificari ale comportamentului persoanei în situații diferite):
b) variabilitatea interindividuală (comportamente diferite ale persoanelor plasate in aceeaşi situație.

În mod similar se poate distinge între:

a) variabilitatea intragrup (diferențe între subiecții din interiorul grupului);
b) variabilitatea intergrupuri (diferențe între subiecții din grupuri diferite).

VI.2. Clasificarea variabilelor. Variabila independentă, variabila dependentă şi variabila subiect

În funcție de modalitatea selectată şi utilizată de cercetător pentru folosirea variabilei în cadrul realizării unei cercetări, variabilele se clasifică în:

a. Variabila independentă;
b. Variabila dependentă;
c. Variabila subiect.

Variabila independentă este manipulată de către cercetător, iar variabila dependentă trebuie să manifeste variații controlabile în funcție de variațiile variabilei independente. Aparent, între variabila independentă şi variabila dependentă este o relație directă, clară, precisă.

a) *Variabila independentă*

Variabila independentă este un tip de variabilă cu unul sau mai multe niveluri (trepte) care este modificată în momente diferite de cercetător. Acest tip de variabilă se mai numeşte şi variabilă stimul (include şi variabila subiect). Pentru ca o variabilă să devină variabilă independentă trebuie să îndeplinească două condiții: să fie controlată condiția variației şi variabila să prezinte cel puțin două forme.

Modalități de abordare a variabilei independente.

În aceste condiții de definire a variabilei independente se distind următoarele modalități de abordare a acesteia:

a) manipularea contextului - variabila independentă se află într-un context în care este prezentat stimulul, conextul ce este menținut constant sau manipulat;
b) manipularea indicatorilor fiziologici – are în vedere consumul de către participanți a unor anumite cantități de sustanță activă (de exemplu, medicamente) sau placebo, modificarea obiceiurilor alimentare şi/sau privarea alimentară;
c) manipularea informațiilor date subiecților – se referă la instrucțiuni

sau informații diferite date participanților pentru fiecare condiție experimentală;

d) manipularea situațiilor sociale cu ajutorul „complicilor“ (persoane auxiliare folosite de cercetător pentru a face participanții la cercetare să acționeze ca alți subiecți sau ca trecători „accidentali“, creând astfel o anumită situație socială particulară la care subiectul „real“ poate apoi să reacționeze);
e) manipularea stimulilor - se prezintă participanților la cercetare stimuli diferiți sau se schimbă caracteristicile stimulilor;
f) manipularea nivelului de stres al situației experimentale – creearea unui surplus de sters sau supraîncărcarea situației experimentale şi deducerea, din reacțiile subiecților, a modului normal de reacție a participanților;
g) manipularea variabilelor intermediare – situația în care cercetătorii folosesc tehnicile prezentate pentru a manipula o stare psihologică internă prin care este influențat un comportament (variabila intermediară este influențată de variabila independentă, şi ulterior, va influențează variabila dependentă, variabila intermediară „intervine“ între variabilele independentă şi dependentă).

Factori de risc pentru validitatea variabilei independente

În cercetarea experimentală validitatea internă are importanță majoră. Astfel, din acest punct de vedere, trebuie să fim convinşi că orice modificare la/în nivelul variabilei independente cauzează modificări în variabila dependentă.

Uneori, intervin o serie de factori care determină distorsiuni la nivelul variabilei independente, de tipul:

a) aparatura/materialele utilizate – tehnicile/mijloace sigure, automatizate de prezentare a variabilei independente;
b) atitudinea subiecților față de situația experimentală (aparatura şi materialele utilizate, cercetătorii) – datorită situației de experiment pot apărea reacții diferite ale subiecților, datorită ambianței specifice şi, astfel, subiecți diferiți vor reacționa diferit, fiind în aceeaşi situație (unii subiecți vor fi excesiv de cooperanți, făcând şi

spunând ce cred ei că se aşteaptă de la ei, alți subiecți, în schimb, ar putea fi excesiv de precauți) sau cadrul în care se desfăşoara cercetarea poate fi sursa unor asemenea comportamente şi pot distrage subiecții de la sarcina experimentală şi să determine reacții la factori externi de tipul unor zgomote întâmplătoare, schimbări de luminozitate, etc.;

c) difuzarea consemnului – situația în care subiecții dintr-o situație experimentală cunosc consemnul (instructajul, modul de lucru) dat în alte situații;
d) intervenția unor variabile externe asupra variabilei independente – apariția riscului că nu vom şti dacă subiecții sunt influențați de variabile străine în locul variabilelor independente, situație în care va trebui să identificăm variabilele externe potențiale, să încercăm eliminarea lor şi să ne asigurăm că modificările variabilei dependente sunt produse doar de variabila independentă, iar în situația în care nu reuşim să eliminăm sau să ținem constante variabilele externe să realizăm o echilibrare a lor, astfel încât influențele lor să se exercite la fel pentru toți subiecții din cadrul fiecărei condiții experimentale;
e) instructajul/consemnul dat participanților la experiment – prezentarea secvenței de evenimente, identificarea stimulilor la care trebuie să asiste şi explicarea modalității de răspuns, sub rezerva faptului că există unele variații determinate de modul de prezentare (oral, scris) sau de starea cercetătorului (dicție, atitudine non-verbală, nervozitate);
f) atitudinea experimentatorului – există indicii subtile pe care experimentatorul le comunică referitor la răspunsurile aşteptate şi care sunt sesizate de participanții la experiment, deoarece cercetătorii cunosc predicțiile experimentului şi le comunică involuntar participanților, situație în care participanții răspund la aceste indicii şi nu la sarcina experimentală.

Modalități de control a variabilei independente

Evitarea alterării variabilei independente se poate realiza prin următoarele strategii:

a) efectul placebo - metodă de control a a variabilei independente prin care un grup experimental este expus unei substanțe active, în timp ce altui grup grupul experimental i se administrează o substanță inactivă. De exemplu, administrăm unui grup experimental un medicament în timp ce altui grup experimental îi administrăm o pastilă de aceeaşi formă şi culoare, dar fără a conține substanța activă;
b) grupul de control – grupul de control se diferențiază de grupurile experimentale, prin faptul că nu li se aplică tratamentul/intervenția experimentală. Condiția de control arată modul în care se comportă participanții la experiment fără tratament, constituind un reper/ punct de pornire în evaluarea influenței variabilei independente pentru situația prezenței acesteia;
c) realizarea unor manipulări cu intensitate crescută pentru a putea avea certitudinea că, cu siguranță, am demonstrat ceva despre un anumit comportament;
d) prezentarea situației experimentale prin următoarele contexte:
   - furnizarea unui număr redus de indicii despre experiment, deoarece dacă participanții nu au indicii vor evolua în mod natural, totodată, nu vom folosi stimuli externi de distragere, de exemplu, anunțând participanții că dispun doar de „x" minute pentru realizarea unei sarcini experimentale, faqpt ce poate declanşa anxietatea acestora şi va determina concentrarea la ceas,
   - furnizarea de indicii în mod neutru, prezentarea sarcinii experimentale se va face fără să specificăm dacă e uşoară sau dificilă, şi fără a indica cum arata un răspuns bun, încercând, totodată, să neutralizăm temerile şi suspiciunile subiecților,
   - a face experimentele cât mai realiste, definind variabila independentă într-o manieră în care participanții să găsească

sarcina interesantă şi provocatoare astfel incât să răspundă la sarcină conform cerinţelor şi nu după cum cred că se aşteaptă de la ei;

e) tăinuirea – realizarea unei situaţii artificiale care să deghizeze procedurile, astfel încât participanţii nu sunt conştienţi de variabila independentă care e folosită.

b) *Variabila dependentă*

Variabila dependentă este variabilă care măsoară efectele variabilei independente. Se mai numeşte şi variabilă răspuns şi depinde de comportamentul subiectului, comportament dependent de variabila independentă.

Un criteriu definitoriu pentru variabila dependentă este stabilitatea, adică măsura în care dacă repetam un experiment (acelaşi subiect, aceleaşi niveluri, aceleaşi instrumente, instructaj) variabila dependentă ar trebui să producă aceeaşi valoare înregistrată anterior.

Rezultatele nule pot fi adesea cauzate de deficienţe ale variabilei dependente, chiar dacă aceasta este stabilă. Cea mai frecventă cauză este limitarea strictă a variabilei dependente sau „blocarea“ ei la vârful sau la baza scalei sale, dând naştere la ceea ce se numeşte *„efectul limitei inferioare”* (eşecului 100 %), iar la polul opus al scalei *„efectul limitei superioare”* (al reuşitei 100 %). Prin aceste două tipuri de efecte se „alterează” principala expectanţă faţă de variabila independentă: de a se reflecta cu acurateţe într-o variabilă dependentă.

Pentru *abordarea variabilei dependente* utilizăm una dintre următoarele metode:

a) măsurători indirecte ale proceselor psihice - variabila dependentă măsoară un comportament observabil corelat cu un fenomen/proces/activitate/însuşire psihică internă şi, astfel, analizând modificările rezultatelor avem posibilitatea unor deducţii referitoare la evoluţia fenomenului/procesului/activitatăţii/însuşirii psihice respective (capacitatea de memorare, timp/viteza de reacţie, etc);

b) observaţia directă - observaţia directă şi cuantificarea comportamentului studiat;

c) opiniile participanților la experiment despre stimul şi monitorizarea opiniilor în funcție de condiție – metoda implică o procedură bine definită, participantul urmând să aleagă între mai multe răspunsuri date (alegeri multiple), de tipul răspunsurilor închise (forțate) de tip da/nu, sau a unor răspunsuri elaborate, eficiente de tipul alegerilor multiple (scale Likert cu ancore adjectivale şi sau numerice);
d) raportul verbal – metodă prin care se cere participanților să descrie stările şi/sau procesele explorate implicate în realizarea unei sarcini experimentale sub forma unui raport verbal;

Controlul variabilei dependente

Pentru a avea o măsură acurată asupra comportamentului de interes pentru cercetare trebuie să ne asigurăm că răspunsurile participanților nu pot fi influențate de variabilele externe, astfel încât, răspunsul participanților să reflecte variabila şi comportamentul care ne interesează şi nu răspunsurile la influențele provenite de la participanții înşişi, de la experimentator, din mediu sau din sarcina experimentală.

Cea mai mare amenințare directă la adresa validității variabilei dependente este reperezentată de reactivitatea participanților ce apare în situația în care aceştia sunt conştienți că sunt observați. În această situație, participanții reacționează la simpla prezență a experimentatorului care observă, înregistrează şi evaluează comportamentul lor, fapt ce face ca participanții să răspundă în mod neobişnuit, să fie anxioşi, iritabili şi, în consecință, se vor concentra în mod superficial asupra realizării sarcinii experimentale şi vor face un număr mare de greşeli comparativ cu situația în care experimentatorul nu ar fi fost prezent.

Totodată, aici apare şi dezirabilitatea socială care va determina participanții să dea răspunsuri considerate acceptabile din punct de vedere social. Astfel, reactivitatea şi dezirabilitatea socială pot duce şi la o restrângere a gamei de rezultate. În aceste condiții, dacă toți subiecții îşi restricționează agresivitatea, toți vor avea scoruri reduse, producându-se astfel efectul limitei inferioare. În mod invers, dacă, de exemplu cercetăm măsura în care oamenii sunt sau nu de acord cu o afirmație, putem observa că ei nu

exprimă o opinie puternică pentru a nu părea extremişti.

Pentru contracararea efectelor reactivității şi dezirabilității sociale, a obținerii unui bun control al variabilei dependente avem următoarele modalități:

a) acomodarea participanților cu particularitățile mediul experimental/situația experimentală/caracteristicile sarcinii experimentale;
b) ascunderea acelor aspecte şi cerințe ale experimentului/sarcinii experimentale care poate determina dezirabilitatea socială.

Cu toate acestea, o modalitate sigură pentru controlul variabilei dependente este repetarea probelor, având în vedere eliminarea următoarelor două efecte:

a) *efectul de ordine* – apare atunci când subiecților le sunt aplicate mai multe probe, situație în care subiecții tind să deprindă ritmul, fiind mai rapizi şi având un număr redus de greşeli în răspunsuri, situație în care se recurge la schimbarea ordinii administrării probelor sau prezentării anumitor stimuli ori schimbarea ordinii de realizare a sarcinii experimentale;
b) *efectul de prelu*ngire – apare atunci când experiența unui participant la o anumită probă influențează performanța acestuia la următoarele probe.

Contracararea efectelor de ordine şi de prelungire poate fi realizat prin două metode:

a) *participarea aleatorie a subiecților la diferite faze ale experimentului*;
b) *contrabalansarea* - procedeul de schimbare sistematică a ordinii de administrare a probelor pentru diferiți subiecți în mod echilibrat, astfel încât vom cunoaşte influența fiecărei schimbări (contrabalansarea poate fi *parțială*, ceea ce permite existența unui control asupra experimentului, sau *completă*, respectiv testarea subiecților în toate ordinile posibile, fapt dificil de realizat şi care va determina creşterea variației erorilor din cauza producerii unor diferențe majore în scorurile obținute).

c) Variabila subiect

Variabila subiect reprezintă caracteristicile (caracteristici intrinseci de tipul factorilor fiziologici, somatici, de etnie, religie, sex, vîrstă) subiecților umani care le permite să se distingă unii de alții. Deoarece subiecții umani diferă fizic între ei prin sex, vârstă, musculatură, înălțime sau greutate şi reacțiile fizice ale acestora vor fi diferite de la subiect la subiect. În acelaşi mod se pune problema şi la nivel cognitiv, subiecții umani diferă unii de alții prin stil, strategii, inteligență şi memorie, astfel încât fiecare subiect uman va prelucra în mod particular fiecare stimul.

Factorii care afectează reprezentativitatea variabilei subiect

Prin metodele de selecție aleatorie a subiecților se asigură şansa/probabilitatea de manifestare a diverselor caracteristici ale subiecților cu aceeaşi frecvență şi acelaşi grad ca şi la nivelul populației țintă, motiv pentru care subiecții incluşi într-un experiment trebuie să fie reprezentativi pentru populația de interes pentru cercetare.

Metodele frecvent utilizate în selecția subiecților în vederea construirii grupurilor sunt:

a) selecția aleatorie simplă (care oferă fiecărui subiect şanse egale de a fi selectat);
b) selecția aleatorie sistematică (de exemplu, fiecare al 5-lea nume de pe o listă).

În pofida acestor metode există o serie de factori care afectează variabila subiect:

a) limitele existente în formarea eşantionului - nu toată pupulația poate fi identificată;
b) mărimea eşantionului/reprezentativitatea acestuia raportată la populația de referință, ştiut fiind faptul că cu cât mai vast este eşantionul nostru, cu atât creşte posibilitatea reprezentării semnificative a populației de interes, totodată crescând şi posibilitatea de includere a tuturor variabilelor relevante ale unui subiect;
c) voluntariatul subiecților - un factor limitativ al validității externe

a experimentului prin care este afectată exigența selecției aleatorii, deoarece există diferențe semnificative între subiecții care decid să participe la experiment (voluntari) şi cei care nu doresc să participe;

d) renunțarea/abandonul participanților – participanții pot să nu se prezinte la cercetare sau îşi pot înceta participarea înainte de finalizare cercetării, totodată existând şi posibilitatea de renunțare la unii participanți din diverse motive, astfel încât se recomandă includerea în cercetare şi testarea unui număr mai mare de subiecți pentru menținerea în limitele reprezentativității.

Controlul variabilei subiect.

Controlul variabilei subiect poate fi realizată prin următoarele trei metode:

a) selecția aleatorie;
b) contrabalansare;
c) restrângerea eşantionului.

VI.3. Tipologia variabilelor

Pe lângă tipurile de variabile prezentate (variabilă independentă, variabilă dependentă şi variabila subiect) în psihologia experimentală avem şi alte tipuri de variabile:

- *Variabilă binară sau dihotomică*. Tip de variabilă care are doar două modalități. Exemple: da / nu, adevărat / fals, valid / invalid, prezent / absent.
- *Variabilă calitativă*. Tip de variabilă având caracteristică distinctivă eticheta, care reflectă caracteristicile naturale ale subiecților fiind numită şi variabilă de personalitate. Exemple: vârsta, ocupația, genul.
- *Variabilă cantitativă*. Tip de variabilă caracterizată prin variabilitate în conținut. Acest tip de variabilă reprezintă, în general, cantitatea exactă dintr-o anumită caracteristică prezentă la nivelul

unei dimensiuni şi este o variabilă continuă. Exemple: greutatea se măsoară în kg, înălțimea în m, viteza de reacție în secunde.

- *Variabilă cognitivă*. Aspecte de recepție şi procesare a informației la nivel senzorial şi logic), care variază de la o persoană la alta şi care poate explică comportamentul diferit, a unor persoane diferite, în situații similare sau identice.
- *Variabilă continuă*. Tip de variabilă în care numerele care caracterizează modalitățile ei sunt reprezentate de numere reale, astfel încât între două valori ale scalei există întotdeauna loc pentru o variabilă oarecare. Exemple: între 7 şi 8 există posibilitatea obținerii mai multor modalități: 7,1 sau 7,25 sau 7,99 etc. Viteza, timpul, distanța sunt astfel de variabile.
- *Variabile categoriale*. Tip de variabile la care valorile descriu apartenența la o categorie indiferent de tipul de scală în care au fost măsurate.
- *Variabilă de personalitate*. Variabilă care reflectă caracteristicile naturale ale subiecților; se numeşte şi variabilă etichetă (vezi variabilă etichetă).
- *Variabilă discontinuă* (sau discretă). Tip de variabilă în care numerele corespunzătoare modalităților ei sunt numere întregi. De exemplu, răspunsurile la alegere pentru chestionarele ce implică răspunsuri de genul corect / greşit, la care se obțin numai note întregi: un răspuns nu poate fi pe jumătate sau pe un sfert ori o treime corect sau greşit.
- *Variabilă dummy*. În regresia liniară orice variabilă categorială dihotomică care implică răspunsuri de tip 1 sau 0. Exemple: categoriile „prezent" sau „absent" din cadrul variabilei; „prezența şcolară" sau categoriile de răspuns „da" sau „nu" privind existența ori inexistența unei dimensiuni sunt variabile de tip dummy, una dintre categorii fiind notată cu 1 (prezent, da), iar cealaltă cu 0 (absent, nu).
- *Variabilă etichetă*. Variabilă dată de caracteristicile subiecților şi care nu poate fi manipulată de cercetător. Exemple: vârsta, genul.

- *Variabilă explicativă*. Variabilă echivalentă, în teoria regresiei, celei de variabilă independentă. În cadrul experimental variabila explicativă este cea manipulată de experimentator (cea explicată fiind variabila dependentă).
- *Variabile independente reciproc*. Două variabile sunt independente reciproc atunci „când pentru toate cazurile din eşantionul considerat, clasificarea unui caz într-o categorie a unei variabile nu are niciun efect asupra probabilității ca acel caz să fie clasificat în oricare dintre categoriile celeilalte variabile" (Gheorghiu, 2004).
- *Variabilă intermediară*. Agenți care mediază între mediu şi comportament şi sunt diferiți de variabilele independente şi variabilele dependente.
- *Variabilă intra-subiecți*. Tip de variabilă independentă manipulată astfel încât fiecare subiect este testat (evaluat) la fiecare nivel al variabilei. Are şi denumirea de variabilă cu măsurători repetate, deoarece acelaşi subiect este supus unor evaluări repetate (la nivele diferite ale factorului).
- *Variabilă invocată*. Tip de variabilă în contrast cu variabila provocată preluată de cercetător în cadru experimental. Exemple: variabila gen, greutate corporală, vârstă, coeficientul intelectual.
- *Variabilă latentă*. Caracteristică presupus subiacentă anumitor fenomene observabile ce nu pot fi observate şi măsurate în mod direct de tipul : trăsăturile psihice, etichetele unor factori din analiza factorială (Bollen, 2002; Borsboom, Mellenbergh, van Heerden, 2003).
- *Variabilă manipulată*. Variabilă ce poate fi aleasă de cercetător şi care poate fi modificată, luând diferite valori. Exemple: intensitatea unui stimul, cantitatea de substanță activă a unui medicament, frecvența şedințelor de psihoterapie.
- *Variabilă mediatoare*. Variabilă terță (C) (sau secundară) necesară pentru apariția relației de asociere între cele două variabile principale (X şi Y).
- *Variabilă moderatoare* (cazul corelației). 1. Variabilă moderatoare

poate fi orice caracteristică (demografică - sex, etnie, nivel de educație, clasă socială, vârstă ori trăsătură psihică - tip temperamental, nivel/tip de anxietate) identificată într-un subgrup de subiecți dintr-un eşantion care influențează gradul corelației existent între două variabile. 2. Variabilă terță (C) (sau secundară) al cărei efect constă în creşterea sau descreşterea intensității asocierii dintre cele două variabile principale X şi Y. Exemple: genul, vârsta, educația.

- *Variabilă normală standard*. Variabilă care corespunde unei distribuții normale standard.
- *Variabilă parazit (sau variabile străine)*. Grup de variabile ce scapă controlului cercetătorului afectând rezultatele obținute astfel încât depreciază acuratețea fenomenului cercetat.
- *Variabilă parazit absolută*. Tip de variabilă care poate interveni în orice cadru experimental, nefiind determinată de metodă ci de proprietățile şi de natura fenomenului studiat.
- *Variabilă parazit relativă*. Variabilă ce are la bază tipul de experiență organizată, fiind tipică experimentelor de tip „înainte-după", având cinci forme:
  - istorice (mulțimea evenimentelor ce intervin între cele două măsurători);
  - inconstanța instrumentului sau a experimentatorului;
  - maturizarea (ritmurile biologice – îmbătrânire, oboseală sau a altor evenimente – o perioadă prea mare de timp între măsurători);
  - reactivitatea la măsurătoare (modul în care fenomenul studiat este influențat de măsurătoare);
  - efectul Rosenthal.
- *Variabilă provocată*. Tip de variabilă creată şi folosită de cercetător în cadrul experimentului. Exemple: intensitatea sunetului, privarea senzorială.
- *Variabilă statistică* (sau aleatorie). Proprietatea/aspectul comun tuturor elementelor populației statistice ce variază ca valoare (nivel) de la o unitate a populației la alta.

VII. DESIGN EXPERIMENTAL

Obiective:

- ✓ Înțelegerea conceptului de design experimental.
- ✓ Cunoaşterea diferitelor tipuri de design experimental.
- ✓ Înțelegerea necesității planului experimental.

Cuvinte cheie:

Design experimental, design unifactorial, design multifactorial, design experimental cu un singur subiect, pretest, posttest, manipulare experimentală.

VII.1. Planul experimental (sau design experimental)

Prin design experimental înțelegem un plan sau procedură specifică prin care este explicat modul de obținere (probe psihologice folosite) şi analiză a datelor (probe, tehnici statistice de testarea a ipotezelor), controlul factorilor străini (realizabili) prin tehnici de control ale variabilelor străine (sau neaşteptate) sau prin folosirea unui grup de control. Un design experimental eficient (bun, în funcție de eficiență şi eficacitate) are următoarele caracteristici (Craşovan, 2009):

- absența erorilor în estimare şi compararea efectelor tratamentelor;
- estimare corectă a erorilor experimentale;
- realizarea repetată pentru: estimarea precisă a efectelor tratamentului şi utilizarea practică a rezultatelor;
- gruparea unităților experimentale în scopul controlului surselor exterioare de variație;
- cât mai simplist în raport cu obiectivele studiului;

- utilizarea resurselor în termeni de eficiență.

Se consideră că principalele forme de experiment sunt: experimentul *natural* (se desfăşoară în cadrul natural de evoluție al subiecţilor cum ar fi locul de munca, şcoală, etc., fără ca aceştia să fie informați asupra demersului experimental), şi experimentul de *laborator* (se desfăşoară în condiții artificiale, având ca şi caracteristică importantă controlarea anumitor variabile). Orice demers de cercetare experimentală are o serie de procedee care trebuie controlate şi definite precis: intervenția, grupurile, observaţiile, măsurătorile, selecţia grupurilor, timpul, prezentate în mod unificat într-un cadru care permite posibilitatea controlarii şi verificării lor, toate acestea într-un context unificator numit design experimental şi al cărui principal rol este controlul variabilelor parazite ale caror efecte pot interfera cu intervenţia şi, în consecință, au potențial de diminuare a efectelor, de mascare şi neutralizare a lor.

VII.2. Elementele planului experimental

Elementele cuprinse în orice design experimental sunt:

- observaţiile şi măsurătorile au în vedere fie realizarea unei singure măsurători (de exemplu, măsurarea greutății), fie la un singur test cu mai multe măsurători/itemi (un chestionar de măsurare a stilului defensiv cu 60 de itemi), fie chiar utilizarea unei baterii de teste;
- tratamentele sau programele au în vedere fie o intervenţie simplă (de exemplu, modificarea intensității luminii), fie o intervenție complexă (de exemplu, un tip de intervenție psihoterapeutică);
- selecţia grupurilor bine definite care poate fi randomizată sau constituite în mod natural;
- timpul, respectiv evoluţia demersului experimental cu consemnarea modificărilor considerate importante în perspectiva scopului/obiectivului cercetării.

VII.3. Simboluri utilizate în diferitele tipuri de design experimental

Un design experimental este reprezentat sub formă schematică şi pentru a nu încărca excesiv reprezentarea acestuia se utilizează următoarele simboluri:

O – observaţii sau măsurători (în cazul existenţei mai multor observaţii acestea vor avea forma O1, O2,..., On);

„X" – intervenţii sau programe (aici există două specificări:

a) pentru diferenţierea intervenţiilor se utilizează X1, X2,..., Xn;

b) pentru a specifica intervenţia sau controlul: X+ şi X-);

R – randomizare;

N – grupuri non-echivalente;

→ C – balansare (reprezentat sub forma unei săgeţi de la stânga la dreapta).

VII.4. Tipuri de design experimental (tipologie preluată după Aniţei, 2007)

1.Planuri nonexperimentale

1.1. Cercetarea ex-post-facto (după eveniment). Tip de cercetare nonexperimentală în care se studiază comportamentul curent al subiecţilor prin comparaţie/raportare la experienţa naturală (necontrolată) anterioară, având ca limită absenţa manipulării variabilelor.

1.2. Cercetarea cu un singur grup cu măsurare posttest. Tip de cercetare nonexperimentală realizată pe un singur grup, fără manipularea variabilei independente, prin măsurarea efectului situaţiei-stimul (tratament/intervenţie psihoterapeutică) după ce variabila şi-a manifestat efectul şi având ca limită faptul ca nu există/nu este realizată o măsurare anterioară situaţiei – stimul (intervenţiei) iar variabila independentă nu este manipulată ci doar i se constată efectul.

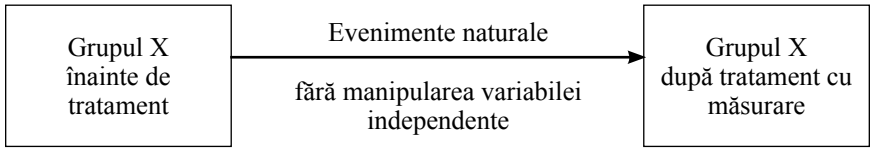

Plan nonexperimental cu un singur grup cu măsurare posttest

1.3. Cercetarea cu un singur grup cu măsurare pretest-posttest. Tip de cercetare nonexperimentală în care variabila subiect este evaluată înainte şi după aplicarea situației-stimul (intervenției), ulterior realizându-se o comparație între cele două momente. Limita acestui tip de cercetare o reprezintă faptul că nu este posibilă realizarea unui control complet asupra variabilei independente şi, astfel, nu este posibilă stabilirea unei relații cauzale, riguroase între efect şi cauză.

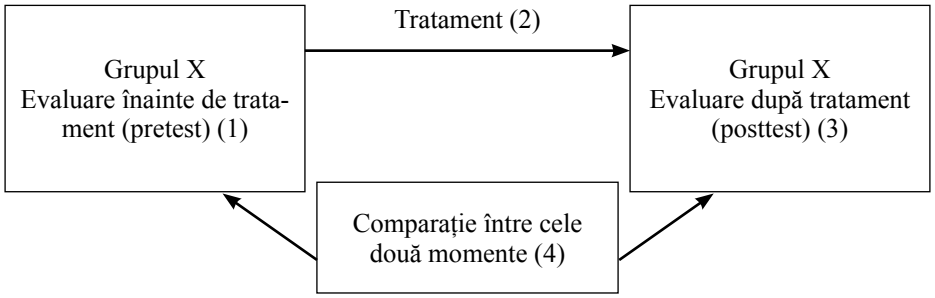

Plan nonexperimental cu o singură variabilă, un singur grup cu măsurare pretest şi posttest.

1.4. Cercetare de tip pretest-posttest cu grup de control. Tip de cercetare nonexperimentală cu două grupuri, experimental şi de control, cu evaluarea variabilei subiect înainte şi după aplicarea intervenției (tratamentului) doar în cazul grupului experimental, intervenția nefiind aplicată grupului de control, urmată de compararea rezultatelor celor două grupuri. În acest tip de cercetare, grupul experimental şi cel de control nu sunt selectate aleatoriu, fiind luate în starea lor natural.

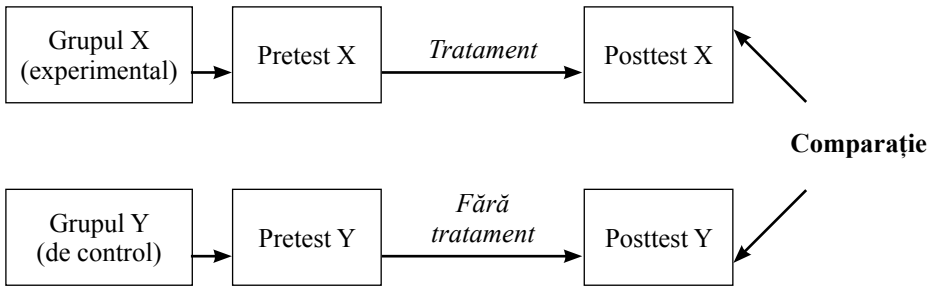

Plan nonexperimental de tipul pretest-posttest cu grup de control selectat aleatoriu.

2. Planuri experimentale

2.1. Planuri experimentale de bază (cu o singură variabilă independentă) între grupuri independente (Graziano şi Raulin, 2000 apud Aniței, 2007). Categorie de planuri experimentale ce include următoarele tipuri: (1) planul experimental cu subiecți selectați aleatoriu, grup de control şi evaluare posttest, (2) plan experimental cu subiecți selectați aleatoriu, un singur grup de control şi evaluare pretest-posttest, (3) planul experimental cu o singură variabilă independentă, pe mai multe niveluri şi subiecți selectați aleatoriu în grupuri diferite, (4) planul experimental de tip Solomon cu patru grupuri de participanți.

2.1.1 Plan experimental cu subiecți selectați aleatoriu, grup de control şi evaluare posttest. Tip de plan experimental cu manipularea variabilei independente (în condițiile selecției aleatorie a grupurilor experimentale şi de control, cele două grupuri fiind echivalente din momentul începerii studiului) şi măsurarea efectelor acestei manipulări în condițiile existenței unui control riguros al variabilei independente.

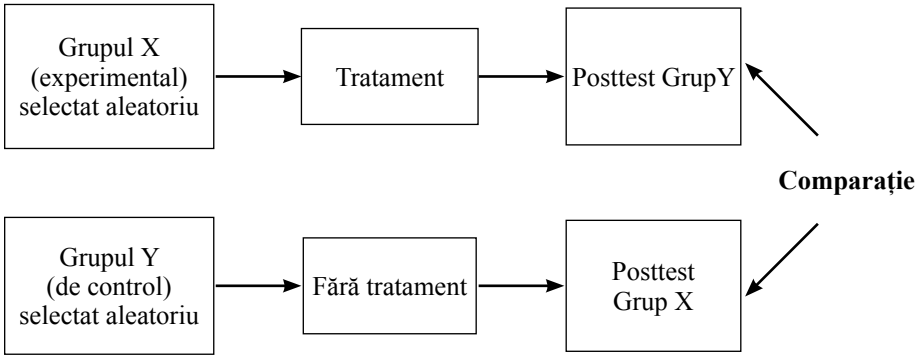

Plan experimental cu grupuri selectate aleatoriu şi evaluare posttest.

2.1.2. Plan experimental cu subiecți selectați aleatoriu, cu un singur grup de control şi evaluare pretest-posttest. Tip de plan experimental cu selecția aleatorie a subiecților în grupurile experimentale şi de control, urmată de pretest la nivelul ambelor grupuri, intervenție la nivelul grupului experimental şi posttest pentru ambele grupuri. În acest caz, controlul echivalenței grupurilor se realizează prin procedura de selecție aleatorie certificată prin pretest, fapt ce oferă siguranță în manipularea variabilei independente.

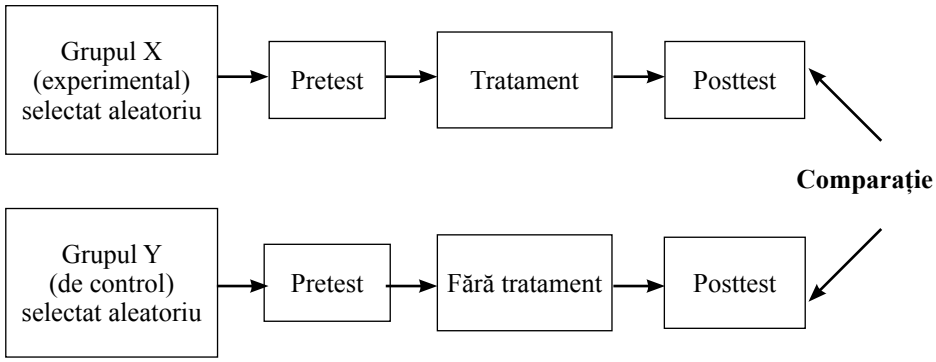

Plan experimental cu un singur grup de control şi evaluare pretest şi posttest.

2.1.3. Plan experimental cu o singură variabilă independentă realizat pe mai multe niveluri, cu subiecți selectați aleatoriu în grupuri diferite.

Tip de plan experimental cu selecția aleatorie a mai mult de două grupuri echivalente (echivalența grupurilor va asigura validitate externă rezultatelor) de participanți, diferite între ele, fiecare grup fiind supus unui nivel diferit de manifestare a variabilei independente.

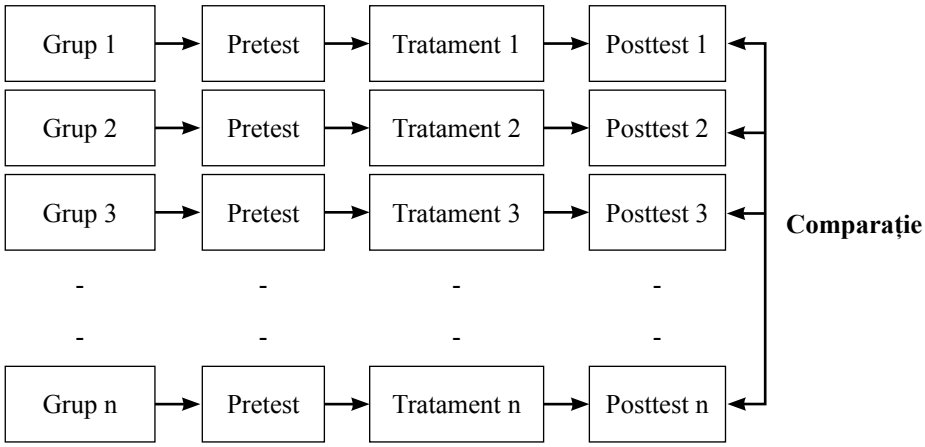

Plan experimental cu o singură variabilă independentă pe mai multe niveluri şi subiecți selectați aleatoriu în grupuri diferite.

2.1.4. Plan experimental de tip Solomon, cu patru grupuri de participanți. Tip de plan experimental realizat astfel încât să permită eliminarea efectului de antrenament şi să controleze interacțiunea dintre pretest şi tratamentul aplicat subiecților. În acest plan experimental selecția grupurilor se realizează în mod aleatoriu, grupurile sunt independente iar fiecare grup are un plan experimental distinct.

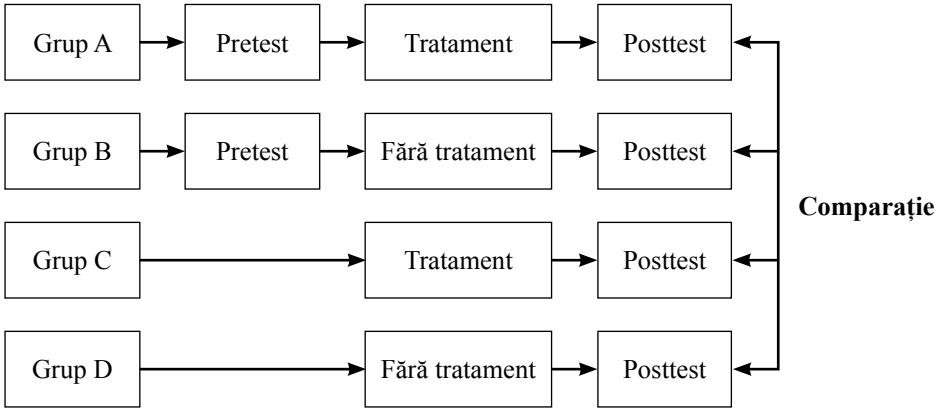

Planul experimental al lui Solomon cu patru grupuri

2.2. Planuri experimentale de bază (cu o singură variabilă independentă) pe grupuri corelate, dependente.

Categorie de planuri experimentale ce include următoarele tipuri:

(1)planul experimental pe grupuri dependente pe acelaşi grup de subiecți;

(2) planul experimental cu subiecți pereche;

(3) planul experimental cu un singur subiect.

2.2.1. Planul experimental pe grupuri dependente pe acelaşi grup de subiecți. Tip de plan experimental ce constă în expunerea participanților la toate condițiile experimentale, pe rând, *astfel încât unul şi acelaşi grup este atât grup experimental, cât şi grup de control*, rezultatele obținute fiind comparate, iar pentru contracararea efectelor de ordine şi antrenament se utilizează metoda contrabalansării.

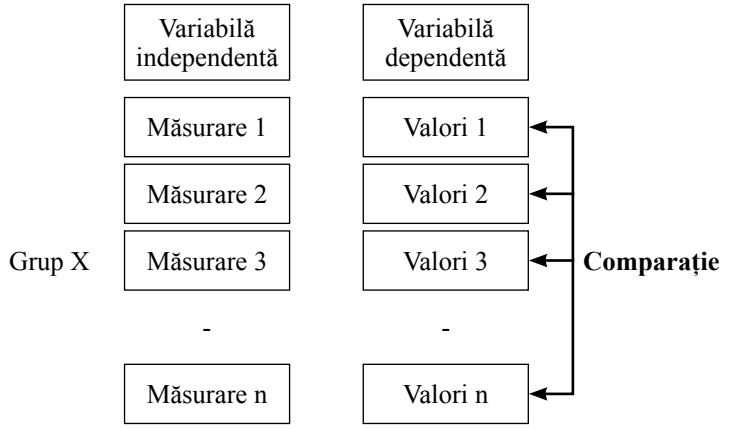

Planul experimental cu măsurători repetate pe acelaşi grup de subiecți.

Avantajele acestui plan experimental:
- eliminarea diferențelor dintre grupuri;
- eliminarea variantei intergroup;
- maximizarea variantei intragrup;
- control foarte bun al variaților externe prin utilizarea aceluiaşi grup în situații diferite;
- maximizarea varianței experimentale.

Dezavantaje:
- prezența efectului de secvențialitate;
- prezența efectului exercițiului (apariția experienței).

2.2.2. Planul experimental cu subiecți pereche. Tip de plan experimental în care se utilizează subiecți diferiți selectați aleatoriu în perechi, în situații experimentale (diferite), fapt ce va permite ca fiecărui subiect din fiecare grup să îi corespundă un subiect pereche cu trăsături şi caracteristici asemănătoare din punct de vedere al vârstei, sexului, nivelului educațional, etc., având avantajul realizării de corelații între scorurile obținute în diferite situații experimentale cu subiecți diferiți, astfel fiind eliminat efectul obişnuinței.

2.2.3. Planul/designul experimental cu un singur subiect. Tip de plan experimental realizat pe un singur subiect prezent în toate condițiile

experimentale şi care este utilizat în: evaluarea efectului tratamentului, cercetarea psihofarmaceutică şi în schimbarea comportamentului. Acest tip de experiment „*urmăreşte relevarea relaţiilor cauzale dintre diverse variabile independente şi răspunsurile subiectului uman, văzute ca variabilă dependentă*" (David, 2006), având următoarele subtipuri:

a) designul AB AB (design cu un singur subiect, realizabil în următoarele patru faze: 1. (A). Măsurarea obiectivă şi repetată a comportamentului obiect a intervenţiei; 2. (B). Intervenţia psihologică asupra comportamentului problemă; 3. (C). Eliminarea intervenţiei psihologice şi, ca urmare, revenirea comportamentului problemă, în condiţiile existenţei unei relaţii cauzale între comportament (variabila dependentă) şi intervenţia psihologică (variabila independentă); 4. (D). Reluarea intervenţiei psihologice şi soluţionarea problemei clientului);

b) designul cu niveluri de bază (design realizabil doar în două faze, AB (spre deosebire de tipul de design ABAB) şi având următoarele variante (David, 2006): design cu niveluri de bază multiple în cazul comportamentului; design cu niveluri de bază multiple în cazul subiecţilor; design cu niveluri de bază multiple în cazul situaţiilor şi momentelor diferite);

c) designul manipulărilor simultane (design aplicabil pentru studiul comparativ şi simultan a eficienţei a două sau mai multor tehnici psihoterapeutice, realizabil în următoarele faze: 1. stabilirea nivelului de bază a comportamentului ţintă; 2. aplicarea alternativă a tehnicilor utilizate şi comparate; 3. utilizarea celei mai eficiente tehnici psihoterapeutice; 4. eficienţa tehnicii psihoterapeutice în timp);

d) designul schimbării criteriului (tip de design ce urmăreşte demonstrarea eficienţei unei tehnici de intervenţie, atunci când comportamentul ţintă se modifică în acord cu un criteriu stabilit de cercetător).

3. Planuri factoriale. Categorie de planuri experimentale având două sau mai multe variabile independente şi care permit, totodată, evidenţierea influenţei fiecărei variabile independente asupra variabilei dependente concomitent cu evidenţierea rezultatelor interacţiunii a două sau mai multe variabile independente, permiţând utilizarea tuturor combinaţiilor posibile ale nivelurilor variabilei independente.

Planul factorial include următoarele tipuri:

1) experiment unifactorial: un singur factor cu un singur nivel,
2) experiment bifactorial: doi factori experimentali, fiecare având câte două niveluri,
3) experiment cu trei factori: trei factori distincți (A, B şi C) având fiecare trei niveluri (a, b şi c),
4) experimente multifactoriale: N factori cu N niveluri unde, datorită relevanței scăzute a numărului mare de factori şi fenomenelor de interferență, se preferă utilizarea pătratelor latine şi greco-latine.

3.1. Planul experimental unifactorial. Tip de plan experimental în care există un singur factor cu un singur nivel. Un exemplu potrivit pentru acest plan factorial îl poate constitui efectul cantității de alcool consumate asupra timpului de reacție, având reprezentarea grafică sub forma unei matrici:

Cantitate alcool	250 grame	500 grame
Timp de reacție	X"	Y"

Reprezentarea grafică sub forma unei matrici a relației dintre cantitatea de alcool consumată şi timpul de reacție.

3.2. Planul experimental bifactorial. Tip de plan experimental în care există doi factori, fiecare având două niveluri, având o reprezentare grafică de forma unei matrici. Un exemplu, după Aniței (2007) pentru acest tip de plan factorial îl poate reprezenta notele obținute la un test teoretic în funcție de gradul de dificultate al testului şi temperatura din clasă în momentul experimentului:

	Temperatura din clasă	
Gradul de dificultate al testului grilă	*24°C*	*40°C*
Nivelul 1: dificultate crescută	dificultate crescută la 24°c	dificultate crescută la 40°c
Nivelul 2: dificultate redusă	dificultate redusă la 24°c	dificultate redusă la 40°c

Reprezentare grafică a unui plan bifactorial sub forma unei matrici.

3.3. Plan experimental cu trei factori. Tip de plan experimental în care există trei factori, fiecare având trei niveluri diferite. Un exemplu, (Aniței, 2007), de plan experimental cu trei factori poate fi interacțiunea dintre locul de rezidență al subiecților și efectul terapiei, medicație, terapie tradițională și cognitiv-comportamentală.

Participanți care locuiesc la oraș:

Medicație / **Terapie**	*Medicație M*	*Medicație N*
Terapie cognitivă	$A_1 B_1$	$A_2 B_1$
Terapie tradițională	$A_1 B_2$	$A_2 B_2$

Participanți care locuiesc la munte:

Medicație / **Terapie**	*Medicație M*	*Medicație N*
Terapie cognitivă	$A_1 B_1$	$A_2 B_1$
Terapie tradițională	$A_1 B_2$	$A_2 B_2$

3.4. Plan experimental în pătrat latin. Tip de plan experimental util pentru situația în care dorim să testăm simultan trei variabile, fiecare cu mai multe niveluri sau grade de variație (variabilele și nivelurile lor sunt reprezentate prin litere ale alfabetului latin).

Avantajele planului experimental în pătrat latin:

a) elimină complicațiile determinate de multiplicarea variabilelor utilizate și a modalităților lor de prezentare,

b) permite utilizarea aceloraşi subiecți (aceştia fiind prezenți în fiecare condiție) atunci când succesiunea și repetarea nu ridică probleme (dacă se impune eliminarea efectelor de repetare și succesiune se recurge la grupe de subiecți echivalate),

c) permite testarea efectului celor trei variabile deoarece putem regrupa de trei ori rezultatele urmărind liniile și coloanele,

d) fiecare cuplu de modalități este luat o singură dată iar în situația în care avem trei variabile, fiecare având trei modalități nu vor fi 27 de cazuri (cum este cazul planului factorial), ci doar 3 x 3 = 9 cazuri aşa cum se poate observa în situația în care avem (Aniței, 2007):

- K_1, K_2, K_3 – modalități (niveluri) ale primei variabile,
- L_1, L_2, L_3 - modalități ale celei de-a doua variabile,
- A, B, C - modalități ale celei de-a treia variabile,
- A, B, C vor fi prezente pe fiecare linie şi coloană, rezultând pătratul latin de forma (Fraisse, 1970 apud Aniței, 2007):

	K_1	K_2	K_3
L_1	A	B	C
L_2	A	B	C
L_3	A	B	C

Reprezentare grafică a pătratului latin.

Planul experimental în pătrat latin poate cuprinde 3 x 3, 4 x 4, 5 x 5 sau n x n variabile. De exemplu, pătratul latin de forma 5 x 5 va avea următoarea formă:

	B_1	B_2	B_3	B_4	B_5
A_1	C_1	C_2	C_3	C_4	C_5
A_2	C_5	C_1	C_2	C_3	C_4
A_3	C_4	C_5	C_1	C_2	C_3
A_4	C_3	C_4	C_5	C_1	C_2
A_5	C_2	C_3	C_4	C_5	C_1

situație în care:

C - reprezintă variabila experimentală;

A - (factorii A/variabilă de control) care pot fi: diferite metode de cercetare, diferite oraşe sau străzi (sau subiectul unui experiment);

B - (factorii B/variabila de control) care pot reprezenta secvențele temporale (sau persoana care realizează experimentul).

O mențiune importantă se referă la necesitatea controlării ordinii în care

apar nivelurile factorului C şi a faptului ca fiecare simbol să apară o singură dată pe acelaşi rând şi o singură dată pe aceeaşi coloană.

3.5. Planul experimental în pătrat greco-latin. Tip de plan experimental de ordinul n > 2, cu două seturi, S şi T, fiecare având n simboluri, constând într-o înşiruire de cellule, în care fiecare celulă are o pereche ordonată de tip s, t, unde s face parte din S şi t face parte din T, utilizat pentru situația în care avem patru variabile.

În realizarea acestui plan experimental se au în vedere următoarele reguli:

a) fiecare coloană va cuprinde doar un s şi un t,

b) nu există două celule cu aceeaşi ordine de simboluri,

c) fiecărei litere latine a unui plan cu trei variabile i se asociază o literă grecească care corespunde modalităților celei de-a patra variabile independente,

d) literele greceşti vor fi distribuite complet în fiecare linie şi coloană,

e) pătratul greco-latin poate fi împărțit în două pătrate latine cu condiția ca fiecare pereche să apară doar o singură dată.

Acest plan experimental va avea forma:

A α	B β	C γ
B γ	C α	A β
C β	A γ	B α

unde:

α = alfa

γ = gama

β = beta

În cazul pătratului latin cu cinci factori formă acestuia este:

A α	B δ	C β	D ε	E γ
B β	C ε	D γ	E α	A δ
C γ	D α	E δ	A β	B ε
D δ	E β	A ε	B γ	C α
E ε	A γ	B α	C δ	D β

unde:

δ = delta

ε = epsilon

VII.5. Alte tipuri de design experimental

1). Design experimental cu grup de control non-echivalent. Tip de design ce presupune comparația dintre grupul experimental şi cel de control în condiția în care cele două grupuri nu au fost realizate prin randomizare (sub rezerva ca grupurile să aibă un anumit grad de similaritate).

2). Design experimental cu grupuri pereche. Design ce presupune următoarele etape: măsurarea, pentru fiecare subiect, a nivelului unei variabile care este corelată cu variabila dependentă; realizarea de perechi a participanţilor cu scoruri similare; distribuirea aleatorie a subiecţilor din grupurile perechi în condiții experimentale diferite.

3). Design experimental cu grupuri naturale. Tip de design ce presupune: selectarea unui anumit nivel al variabilei independente (care să exprime diferențe individuale); căutarea unei relații sistematice între variabila independentă şi alte aspecte ale comportamentului; găsirea unei posibile corelații între caracteristicile individuale ale participanților şi performanțele realizate de aceştia; echivalența grupurilor este posibilă doar la nivelul variabile independente (după Vîrga, 2004).

4). Design experimental cu mai multe grupuri. Tip de design experimental cu o singură variabilă dependentă măsurată o singură dată şi cu variabile independente care pot avea diferite valori sau nivele:

R	X1	O1
R	X2	O1

R	Xn	O1

5). Design experimental cu manipulări simultane. Design aplicabil pentru studiul comparativ şi simultan a eficienţei a două sau mai multor tehnici psihoterapeutice, realizabil în următoarele faze: 1. stabilirea nivelului de bază a comportamentului ţintă; 2. aplicarea alternativă a tehnicilor utilizate şi comparate; 3. utilizarea celei mai eficiente tehnici psihoterapeutice; 4. eficienţa tehnicii psihoterapeutice în timp.

6). Design experimental cu niveluri de bază multiple. Design realizabil doar în două faze, AB (spre deosebire de tipul de design ABAB) şi având următoarele variante (David, 2006):

a) design cu niveluri de bază multiple în cazul comportamentului;
b) design cu niveluri de bază multiple în cazul subiecţilor;
c) design cu niveluri de bază multiple în cazul situaţiilor şi momentelor diferite.

7). Design experimental cu schimbarea criteriului. Tip de design ce urmăreşte demonstrarea eficienţei unei tehnici de intervenţie, atunci când comportamentul ţintă se modifică în acord cu un criteriu stabilit de cercetător.

8). Design experimental cu schimbarea grupurilor. Tip de design cu două grupuri de subiecţi şi trei nivele de observaţie la care intersecţia este repetată şi grupurile îşi schimbă valorile, astfel încât grupul de control iniţial devine grup experimental în a doua fază a observării (Vîrga, 2004).

R	O	X	O		O
R	O		O	X	O

9). Design experimental cu un singur subiect. O evoluţie şi completare a paradigmei experimentale clasice, recent acceptate în domeniul clinic (anii ’70), acoperind prăpastia dintre psihologii experimentalişti şi psihologii clinicieni şi promovând un nou tip de cercetător – psihologul practician şi om de ştiinţă în acelaşi timp. În urmărirea relaţiilor cauzale dintre diverse variabile independente şi variabilă dependentă (răspunsurile subiectului uman), experimentul cu un singur subiect promovează următoarele tipuri noi de

design experimental: designul ABAB, designul cu niveluri de bază multiple, designul manipulărilor simultane şi designul schimbării criteriului.

10). Design cvasi-experimental. Design în care sunt sub control un număr mai mic de factori ce pot influența validitatea internă fapt ce permite propunerea de ipoteze plauzibile contrare în vederea explicării rezultatelor obținute. Un exemplu de design cvasi-experimental este design-ul cu grupul de control non-echivalent sunt măsurate/evaluate posttest.

R	O	X	O
R	O		O
R		X	O
R			O

11). Design experimental de tip ABAB. Design cu un singur subiect, realizabil în următoarele patru faze: 1. (A). Măsurarea obiectivă şi repetată a comportamentului obiect a intervenției; 2. (B). Intervenția psihologică asupra comportamentului problemă; 3. (C). Eliminarea intervenției psihologice şi, ca urmare, revenirea comportamentului problemă, în condițiile existenței unei relații cauzale între comportament (variabila dependentă) şi intervenția psihologică (variabila independentă); 4. (D). Reluarea intervenției psihologice şi soluționarea problemei clientului.

12). Design experimental de tip post-test cu două grupuri randomizate. Tip de design în care se intervine doar asupra variabilei independente doar în cadrul unui grup:

R	X	O
R		O

13). Design experimental de tip pre-test – post-test la două grupuri. Tip de design ce urmăreşte demonstrarea nivelului variabilei dependente înainte şi după intervenție (tratament).

14). Design experimental de tip pre-test – post-test pentru mai multe grupuri. Design utilizat pentru evaluarea eficienței tehnicilor de intervenție specifice (şi care urmăresc realizarea de schimbări) în domeniile: sănătății mentale, educațional, social.

O1	X1	O2
O1	X2	O2
---	---	---
O1	Xn	O2

15). Design experimental de tip Solomon. Tip de design în care se folosesc patru grupuri, două experimentale şi două grupuri de control. Specificul constă în faptul că doar un grup dintre cele de control şi doar un grup dintre cele experimentale au pretest şi posttest, (celelalte două grupuri au un grup de control şi un grup experimental).

16). Design experimental factorial. Design de cercetare ce cuprinde combinațiile a cel puțin două valori ale două sau mai multor variabile independente.

17). Design experimental hibrid (mixt). Tip de design realizat prin combinarea mai multor tipuri de design asigurând astfel un bun nivel de control (vezi design de tip Solomon şi design de tipul schimbării grupurilor).

18).Design experimental intra-grup. Design experimental realizabil prin administrarea tuturor intervențiilor/tratamentelor experimentale fiecărui participant la experiment, în condițiile echilibrării efectelor repetiției prin metoda contra-balansării.

VIII. VALIDITATEA CERCETĂRII

Obiective:

- ✓ Înțelegerea conceptului de validitate a cercetării.
- ✓ Cunoaşterea diferitelor tipuri de validitate.
- ✓ Cunoaşterea factorilor de risc ai validității interne.
- ✓ Cunoaşterea factorilor asociați validității externe.

Cuvinte cheie:

Validitate experimentală, validitate internă, validitate externă, factori de risc ai validității.

VIII.1. Definirea şi tipologia validității

Validitatea experimentală poate fi *internă*, condiție în care indică gradul în care contextul experimental poate demonstra existența unei relații tip cauză-efect între variabilele independentă şi dependentă sau *externă*, condiție în care indică gradul în care contextul experimental corespunde realității din viața cotidiană, reprezentând măsura în care rezultatele unui experiment pot fi generalizate la alte situații.

În testarea psihologică, validitatea este procesul care exprimă o judecată evaluativă integrată a gradului în care dovezile empirice şi argumentele teoretice susțin adecvarea şi recomandabilitatea inferențelor şi acțiunilor bazate pe scorurile obținute la test sau pe alte moduri de evaluare (Messick, 1989 apud Urbina, 2009) sau ceea ce măsoară testul şi cât de bine face acest lucru (Anastasi şi Urbina, 1997 apud Urbina, 2009) ori gradul în care testul psihologic îndeplineşte funcțiile pentru care a fost realizat.

În prezent, în psihologie, se disting următoarele forme ale

validității:

a) concurentă;
b) de construct;
c) de conținut;
d) ecologică;
e) experimentală, care poate fi internă şi externă;
f) predictivă;
g) profilului;
h) statistică.

Validitatea *concurentă* reprezintă evaluarea validității unui test prin corelarea ei cu rezultatele obținute la un alt test sau cu achizițiile educaționale (Albu, 1998). Exemplu: dacă scala WISC-R produce scoruri asemănătoare cu cele obținute la aritmetică şi lucru manual atunci scala este validă.

Validitatea *de construct* se referă la precizia cu care testele măsoară ceea ce se presupune să măsoare. În acest caz trebuie să existe identitate între constructul psihologic care stă la baza unui test şi constructul psihologic al unui test similar, cele două teste fiind concepute de producători (autori, specialişti) diferiți. Între cei doi producători este necesar să existe un acord total referitor la definiția aceluiaşi construct psihologic.

Validitatea *de conținut* este legată de conținutul testului unde validitatea este dată de gradul de corespondență dintre diferiți itemi ai testului şi caracteristicile psihologice care trebuie măsurate sau anticipate. Exemplu: un test destinat evaluării deprinderilor mecanice ale unui strungar are o bună validitate de conținut, deoarece în această situație nu se poate aplica subiectului un test de acuitate auditivă, pentru că nu are validitate de conținut.

Validitatea *ecologică* arată gradul în care situația / contextul testării corespunde cu realitatea. Se consideră că experimentele de laborator sunt invalide din punct de vedere ecologic, deoarece nu reuşesc să surprindă aspecte caracteristice lumii reale.

Validitatea *predictivă* este măsura în care validitatea testului depinde de gradul de corelație existent între scorurile obținute la test şi performanța anterioară (Albu, 1998).

Validitatea *profilului* indică gradul în care itemii ce alcătuiesc testul măsoară cu certitudine ceea ce au fost destinați să măsoare.

Validitatea *statistică* arată dacă relația existentă între variabilele independentă şi dependentă are la bază o cauză sau o întâmplare (hazardul). Validitatea statistică a unui experiment se stabileşte în funcție de natura relației dintre variabilele independente şi cele dependente, mai precis dacă această relație este de cauzalitate, de asociere sau întâmplătoare.

Alte forme de validitate utilizate:

Validarea/invalidarea constructului îndică confirmarea/infirmarea predicțiilor privind desfăşurarea unui anumit eveniment, act sau comportament.

Validitatea *curriculară* utilizată în cazul testelor de achiziție pentru descrierea măsurii în care itemii unui test psihologic constituie un eşantion reprezentativ pentru un anumit domeniu al cunoaşterii (verbal, matematic, etc), pe baza căruia a fost realizat testul.

Validitatea *diferențială* (cazul corelației) este procedura care are ca scop evidențierea diferențelor pentru valorile corelațiilor rezultate între predictori şi criterii pentru subiecți aparținând unor grupuri diferite (Urbina, 2009).

Validarea *ecuației de regresie.* Plecând de la premisa că un coeficient de corelație multiplă (R) are o valoare maximă la nivelul eşantionului pe care a fost calculată ecuația de regresie, există posibilitatea scăderii considerabile a acestui coeficient (R) pe un eşantion, situație în care calitatea ecuației de regresie este compromisă (Popa, 2009). Pentru obținerea unei ecuații sigure, valide se au în vedere următoarele proceduri:

- raportul dintre volumul eşantionului (N) şi numărul variabilelor

predictor (k), raport care trebuie să fie 15/1, existând şi unele recomandări prin care este sugerată, în cazul testării corelației multiple, utilizarea unui eşantion N>50+8k, iar pentru testarea predictorilor individuali utilizarea unui eşantion N>104+k;
- o procedură decalată în timp, pe un alt eşantion extras din aceeaşi populație;
- utilizarea simultană a două eşantioane, un eşantion pentru calcularea ecuației de regresie, altul pentru validarea ecuației de regresie.

Validitatea *itemului*. Gradul în care un item specific contribuie la un test extrăgând informații care determină un progres din perspectiva scopului testului.

Validarea *încrucişată* (cazul corelației multiple). Procedură constând în repetarea şi evaluarea relației predictor – criteriu în eşantioane separate, necesară în corelația multiplă pentru eliminarea erorii specifice eşantionului.

Validare *sintetică*. Tehnică de selecție şi de clasificare bazată pe analiza detaliată a muncii, astfel încât sunt identificate elementele componente ale muncii concomitent cu ponderea lor relativă în diferite ocupații (Urbina, 2009).

VIII.2. Validitatea internă şi factori de risc ai validității interne

Aşa cum s-a menționat anterior, *validitatea internă* indică gradul în care contextul experimental poate demonstra existența unei relații tip cauză-efect între variabilele independentă şi dependentă.

Pentru a controla contextul experimental şi pentru identificarea acurată a relației dintre variabilele experimentale este necesară eliminarea oricăror factori ce pot influența această relație. Factorii de risc ai validității interne sunt variabile/factori ce compromit validitatea unui experiment, motiv pentru care este necesar controlul acestora.

Astfel de factori sunt: efectul istoriei, efectul de maturare, fluctuațiile

instrumentelor de măsură, selecția participanților, măsurători repetate, regresia statistică, pierderea participanților, efectele combinate ale acestor factori, efectul rezidual.

Efectul istoriei. Factor de risc pentru validitatea internă a unui eveniment prezent în cazul experimentelor cu măsurători pre-test şi post-test la nivelul variabilei dependente, reprezentat de evenimente diferite de variabila independentă ce pot apărea între prima şi ultima testare a variabilei dependente concurând efectul variabilei independente privind prezența şi măsura schimbării (Vîrga, 2004).

Efectul maturării. Schimbări la nivel intern şi individual ale participanților datorate trecerii timpului şi registrului biologic şi psihologic fără legătură cu evenimente externe de tipul: învățarea, vârsta, oboseala fizică sau psihică, afectând validitatea internă a experimentului.

Efectul repetiției. Efect specific participanților supuşi testării repetate, putând lua forma: fluctuației motivaționale, plictiselii, creşterii abilității legată de specificul sarcinii experimentale, oboselii fizice sau psihice, prezența altor factori identificabili sau nu şi, uneori, a în doze variabile a tuturor sau a unora dintre aceşti factori. Astfel, pentru obținerea validității

Selecția participanților. Factor de risc la nivelul validității interne a experimentului în situația în care se folosesc proceduri diferite pentru constituirea grupurilor de participanți, prin luarea în considerare a unor criterii diferite raportate la diferitele caracteristici ale participanților.

Fluctuațiile instrumentelor de măsură. Factor de risc la nivelul validității interne a experimentului constând în fluctuații dependente de condiția experimentatorului (de tipul oboselii psihice sau fizice, automatismului şi rutinei) astfel încât apar modificări de tipul diminuării capacității perceptive, având ca rezultat neînregistrarea variațiilor/diferențelor minore. (Vîrga, 2004).

Pierderea participanților. Factor de risc la nivelul validității interne a experimentului constând în renunțarea din diferite motive a participanților la continuarea studiului ori hotărârii experimentatorului de a diminua eşantioanele, devenind o sursă de eroare. Este specific cercetărilor longitudinale şi a celor cu măsurători repetate pe intervale mari de timp.

Regresia statistică. 1.Factor de risc la nivelul validității interne a experimentului constând în influența unei variabile (regresia statistică) asupra scorurilor obținute la pre-test şi post-test , tradus prin tendința scorurilor extreme ale distribuției variabilelor de a se apropia de media distribuției, concomitent repetării evaluării. Astfel, scorurile ridicate ale unei variabile pot scădea (sau scorurile scăzute pot creşte) datorită regresiei statistice (repetării măsurătorii) şi nu datorită intervenției experimentale. (Vîrga, 2004). 2. Metodă de predicție cât mai exactă a performanțelor din viitor pe baza unor indicatori din trecut şi prezent.

Tipuri de regresie:

- regresie logistică (binară);
- regresie logit;
- regresie logistică multinominală;
- regresia logistică ordinală;
- regresie predictivă;
- regresie explicativă;
- regresie liniară simplă;
- regresie multiniară.

Efecte combinate. Factor de risc la nivelul validității interne a experimentului constând din efectele concomitente al unora dintre ceilalți factori de risc (pierderea participanților, regresia statistică, măsurătorile repetate, fluctuațiile instrumentelor de măsură, selecția participanților, efectul maturării, efectul istoriei) ce pot determina rezultate diferite la nivelul grupurilor experimentale.

Efectul rezidual. Este specific situațiilor în care participanții sunt supuşi acțiunii unor variabile ca trepte diferite într-o perioadă de timp relativ scurtă, constând în efectul sarcinilor anterioare asupra ultimei (sau

sarcinilor ulterioare) sarcini experimentale, determinând compromiterea validității interne.

VIII.3. Validitatea externă şi factori asociați validității externe

Validitatea externă indică gradul în care contextul experimental corespunde realității din viața cotidiană, reprezentând măsura în care rezultatele unui experiment pot fi generalizate la alte situații.

Factorii asociați validității externe sunt *validitatea eşantionului şi validitatea ecologică*.

Validitatea eşantionului este dată de măsura în care participanții la cercetare, selectați din populația țintă prin procedeele selecției aleatoare, sunt reprezentativi pentru populația de interes a cercetării.

Validitatea ecologică care arată gradul în care situația/contextul testării corespunde cu realitatea. Se consideră că experimentele de laborator sunt invalide din punct de vedere ecologic, deoarece nu reuşesc să surprindă aspecte caracteristice lumii reale. O cercetare este considerată validă din punct de vedere ecologic în *„situația în care reuşeşte să pună cu exactitate în relație caracteristicile fizice şi sociale ale situației în care se găsesc subiecții şi conduitele pe care aceştia le producîn această situație* (Vîrga, 2004, pg. 137)".

VIII.4. Alți factori cu influență asupra validității experimentale

Efect actor-observator. Efect observat şi demonstrat în experimentele psihologice cu referire la tendința subiectului uman de a face atribuiri personale legate de comportamentul celor din jur şi atribuiri situaționale în cazul propriului comportament.

Efect cumulat. Concept al statisticii multivariate, referitor la efectul însumat al variabilelor independente asupra variabilei dependente.

Efect de contrast. Acelaşi stimul (obiect sau persoană) este perceput diferit, în funcţie de caracteristicile stimulului (obiectului) precedent. Caracteristicile au demonstrat că efectul de contrast este prezent în cazul tuturor formelor de percepţii. Efectul este prezent în educaţie (evaluarea rezultatelor şcolare - modul în care o lucrare bună determină subestimarea lucrării următoare), în comerţ (prin încercarea comercianţilor de vânzare a unui articol foarte scump dar determinând achiziţia, prin această comparaţie a preţurilor, a unui articol mai ieftin), (Kenrick, Gutierres, 1980; Kenrick, Neuberg, Zierk, Krones, 1994; Morse, Gergen, 1970).

Efect de expectanţă interpersonală. Efect prin care aşteptările cu privire la interacţiunile sociale pot influenţa comportamentul unei alte persoane.

Efect de fals consens. Tendinţa generală a indivizilor de a supraestima consensul asupra componentelor, atribuirilor şi opiniilor personale, având o cauzalitate cognitivă şi motivaţională.

Efect de prezenţă a martorului. Efect în care prezenţa altor subiecţi inhibă dorinţa celorlalţi subiecţi de intervenţie intr-o situaţie critică (de exemplu, situaţiile de prin ajutor).

Efect de primaritate. Mod de reactualizare a informaţiei constând în reactualizarea facilă a primelor cuvinte dintr-o listă memorată sau, în percepţia socială, a primei impresii comparativ cu informaţiile dobândite ulterior.

Efect de reactivitate. Este determinat de faptul că subiecţii se simt observaţi, ceea ce determină o distorsionare a situaţiei reale.

Efect de recenţă. Este întâlnit în experimentele de învăţare şi memorare, constând dintr-o reactualizare mai bună a materialelor recent învăţate sau a ultimilor itemi.

Efect de spațiere a informațiilor în timp. Memorarea prin repetare a informațiilor, la intervale de timp şi o singură dată, integral. Este un factor optimizator al memoriei.

*Efect de transport***.** Specific planurilor experimentale intra - subiecți (fiecare subiect este evaluat la fiecare nivel al factorului) şi se datorează faptului că evaluarea unui subiect la un nivel al factorului este influențată de faptul că subiectul a fost evaluat la nivele anterioare. De exemplu, un acelaşi copil nu poate fi învățat să citească prin două metode diferite (după prima metodă el ştie deja să citească), (Clocotici, Stan, 2000). În situația în care efectele de transport sunt importante, se va renunța la planul intra-subiecți în favoarea unui plan experimental între-subiecți (la fiecare nivel al factorului se consideră un alt grup de subiecți).

Efect halo. Influența percepției despre o altă persoană pe baza unor informații incomplete. În aceste condiții impresia inițială poate fi influențată pozitiv sau negativ.

Efect nocebo. Reversul efectului placebo în care aceleaşi fapte mentale pot duce la efecte organice neplăcute.

Efect placebo. Efect prezent în cercetările medicale (unde a fost folosit pentru prima oară) care constă în administrarea de produse ce nu conțin substanță activă participanților la studiile experimentale, dar care provoacă aceleaşi efecte ca produsele ce conțin substanță activă. Ulterior, efectul a fost folosit şi în alte domenii, psihologie, psihologie socială, psihologie experimentală, psihologie clinică, psihoterapie. Atunci când subiectul are credința că este tratat, această credință poate să aibă un efect care se confundă cu efectul real al unui tratament. De exemplu, subiecții cărora li se administrează un placebo contro durerilor raportează o reducere semnificativă statistic a durerii într-un experiment randomizat în care se compară cu subiecți care nu primesc nici un tratament. Efectul rezultat este un efect psihologic (şi nu un efect biochimic direct) numit efect placebo.

Efect principal. Într-un experiment factorial, efectul principal al unui factor evidențiază influența factorului asupra variabilei dependente. Efectul principal se apreciază direct prin compararea mediilor calculate separat pentru fiecare nivel al factorului, medierea fiind efectuată după toate nivelele celorlalți factori. În analiza dispersională se testează semnificația fiecărui efect principal al factorilor considerați. Efectul independent al fiecărei variabile independente.

Efect simplu. Efectul unui factor considerând un singur nivel al unui alt factor. Evidențierea efectelor simple urmează stabilirii interacțiunii factorilor şi urmăreşte stabilirea acelor nivele, ale celui de al doilea factor, la care factorul considerat are efect (Clocotici, Stan. 2000).

Efect Barnum. Tendința oamenilor de acceptare a unei vagi descrieri de personalitate ca fiind potrivită perfect cu propria persoană fără a conştientiza că perspectiva descriere se poate potrivi oricărei alte persoane. Efectul este prezent, mai ales, la persoane autoritare sau cu nevoie crescută de aprobare, fiind explicabil prin faptul că percepem într-o analiză doar ceea ce ne convine şi că ne plac flatările şi discursurile în care suntem valorizați (Dickson, Kelly, 1985, apud Ciccotti, 2007).

Efectul bunei dispoziții. Aspect psihologic studiat în contextul comportamentelor de ajutor. Astfel, prin inducerea unei bune dispoziții se favorizează adoptarea unor atitudini de ajutor față de persoanele aflate în dificultate.

Efectul cameleon. Efect constând în imitarea automată a expresiei unei alte persoane cu care suntem în interacțiune, expresia putând fi la nivel comportamental, mimică, gestică, la nivel verbal sau non-verbal, postură (Chartrand, Bargh, 1999, apud Ciccotti, 2007). Schimbarea expresiei noastre poate fi determinată de simpla prezență a unei persoane. Uneori, schimbarea expresiei noastre în prezența altei persoane poate fi influențată şi de statutul persoanelor cu care interacționăm.

Efectul „cocktail-party”. Efectul pus în evidență de studiile efectuate de Cherry, prin care demonstrează că nu putem fi atenți la mai multe surse de zgomot în acelaşi timp (Cherry, 1953; Wood, Cowam, 1995).

Efectul completării formei. Tendința subiectului uman de a percepe ca întreguri unificate forme geometrice incomplete.

Efectul de confirmare a ipotezelor. Tendința sistematică a cercetătorilor de respingere a dovezilor obiective care le contrazic teoriile şi credințele, concomitent cu căutarea unor informații lipsite de validitate dar care să le confirme convingerile inițiale (Kunda, 1990, Snyder şi Swann, 1978, apud Ciccotti, 2007).

Efectul de dezinhibiție online. Efect prezent în cyberspace, la nivelul comunicării, datorită căruia oameni îşi spun sau fac lucruri pe care nu le-ar face sau nu le-ar spune în cadrul unei comunicări reale față în față, (Tan, 2008).

Efectul de noutate. În cazul introducerii, în cadrul unui studiu comparativ, a unor metode noi de citire, învățare, este posibil să obținem rezultate semnificativ mai bune comparativ cu metodele tradiționale, dar superioritatea noilor metode se poate datora nu eficienței noilor metode ci caracterului de noutate şi interes prezentat de noua metodă.

Efectul Hawthorne. Constă în răspunsurile diferite ale participanților în funcție de atenția acordată de cercetător. Poate fi controlat prin acordarea unei atenții similare participanților.

Efectul impactului nevoii asupra percepției. Efect prin care percepția mediului poate fi influențată de activarea propriilor trebuințe (nevoi). De exemplu, activarea senzației de sete determină modificări în percepția a orice poate satisface senzația de sete (Aarts, Diksterhuis, De Vries, 2001).

Efectul ordinii. Influența ordinii de administrare a condițiilor experimentale determină schimbare în performanțe.

Efectul proiector. Efect constând în tendința de supraestimare a atenției pe care celelalte persoane o pot acorda acțiunilor sau fizicului nostru (Epley, Savitsky, Gilovich, apud Ciccotti, 2007). Un exemplu este reprezentat de credința că colegii de birou își petrec o bună parte din timp cu discuții referitoare la propriul stil vestimentar.

Efectul Pygmalion. Efectul produs de expectanțele profesorilor asupra performanțelor elevilor.

Efectul prezenței experimentatorului. Prezența cercetătorului poate distorsiona în mod neintenționat rezultatele unui experiment. Astfel, s-a constatat că genul cercetătorului influențează performanța participanților (subiecților), cercetătorii bărbați sau femei exprimă diferențiat așteptări subiecților implicați într-un experiment.

Efectul proximității asupra percepției. Probabilitatea ca obiectele apropiate să fie percepute grupat în procesul perceptiv.

BIBLIOGRAFIE

1. **Aarts, H., Diksterhuis, A., De Vries, P.** (2001). „On the Psychology of Drinking: Being Thirsty and Perceptually Ready", British Journal of Psychology, 92, 631 – 642.
2. **Albu, M.** (1998). Construirea şi utilizarea testelor psihologice. Cluj-Napoca: Editura Clusium.
3. **Aniței, M.**(2007). Psihologie experimentală. Iaşi: Editura Polirom.
4. **Banuazizi A., Mohavedi S.** (1975). Interpersonal dynamics in a simulated prison. A methodological analysis. American Psychologist 30, 152-160
5. **Băban, A.**(2002). Metodologia cercetării calitative. Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană.
6. **Bogáthy, Z., Sulea, C.** (coordonatori). (2004). Manual de tehnici şi abilităţi academice. Timişoara: Editura Universităţii de Vest.
7. **Bogáthy, Z., Sulea, C.** (coordonatori). (2008). Manual de tehnici şi abilităţi academice . Timişoara: Editura Universităţii de Vest (Ediţia a doua).
8. **Bollen, K. A.** (2002). Latent variables in psychology and the social sciences. Annual Review of Psychology, 53, 605–634.
9. **Borsboom, D., Mellenbergh, G.J., van Heerden, J.** (2003). The Theoretical Status of Latent Variables. Psychological Review, 110 (2), 203–219.
10. **Cherry, E. C.** (1953). „Some Experiment in the Recognition of Speach, with One and Two Ears", Journal of the Acoustical Society of America, 25, 975 – 979.
11. **Ciccotti, S.** (2004). „The Self-Anchoring Effect and Physiological Need: The Influence of One's Own Hunger on the Perception of Hunger in Others", Current

Psychology Letters, Behaviour, Brain and Cognition.

12. **Ciccotti, S.** (2007). 150 de experimente în psihologie pentru cunoaşterea celuilalt. Iaşi: Editura Polirom.
13. **Clocotici, V., Stan, A.** (2000). Statistică aplicată în psihologie. Iaşi: Editura Polirom.
14. **Cramer, D., Howitt, D.** (2006). Introducere în SPSS pentru psihologie. Iaşi: Editura Polirom.
15. **Craşovan, D.** (2009). Concepte, tehnici şi teorii fundamentale ale metodologiei cercetării în psihologie. Timişoara: Editura Eurostampa.
16. **David, D.** (2006). Metodologia cercetării clinice. Fundamente. Iaşi: Editura Polirom.
17. **Doise, W., Deschamp, J.C., Mughny, G.** (2003). Psihologie socială experimentală. Iaşi: Editura Polirom.
18. **Everitt, B. E., Howell, D.** (Editors). (2005). Reproduced from the Encyclopedia of Statistics in Behavioral Science. Clinical Trials and Intervention Studies. NewYork: JohnWiley.
19. **Gheorghiu, D.** (2004). Statistică pentru psihologi. Bucureşti: Editura Trei.
20. **Haney, C., Banks, W. C., & Zimbardo, P. G.** (1973). Interpersonal dynamics în a simulated prison. *International Journal of Criminology and Penology,* 1, 69–97.
21. **Kenrick, D. T., Gutierres, S. E.** (1980). „Contrast Effects and Judgements of Physical Attractiveness: When Beauty Becomes a Social Problem", Journal of Personality and Social Psychology, 38, 131 – 140.
22. **Kenrick, D. T., Neuberg, S. L., Zierg, K. L., Krones, J. M.** (1994). „Evolution and Social Cognition: Contrast Effects as a Function of Sex, Dominance, and Physical Attractiveness", Personality and Social Psychology Bulletin, 20, 210 – 217.
23. **Kirk, R. E.** (2001). Promoting good statistical practices: some suggestions. Educational and Psychological

Measurement, 61(2), 213-218.

24. **Iluţ, P.** (1997). Abordarea calitativă a socioumanului. Iaşi: Editura Polirom.
25. **Macsinga, I.** (2000). Psihologia diferențială a personalității. Timişoara: Editura.
26. **Mitrofan, N.** (2009). Testarea psihologică. Aspecte teoretice şi practice. Iaşi: Editura Polirom.
27. **Morewedge, C. K.** (2009). Negativity bias in attribution of external agency. Journal of Experimental Psychology: General, 138(4), 2009, 535-545.
28. **Morse, S., Gergen, K. J.** (1970). „Social Comparision, Self-Consistency, and the Concept of Self", Journal of Personality and Social Psychology, 40, 624 – 634.
29. **Moscovici, S., & Buschini, F.** (2007). Metodologia ştiinţelor socioumane. Iaşi: Editura Polirom.
30. **Park, H.M.** (2008). Hypothesis Testing and Statistical Power of a Test. Working Paper. The University Information Technology Services (UITS) Center for Statistical and Mathematical Computing, Indiana University.
31. **Popa, M.** (2008). Statistică pentru psihologie. Teorie şi aplicaţii SPSS. Iaşi: Editura Polirom.
32. **Radu, I.** (coord.), (1991). Introducere în psihologia contemporană. Cluj-Napoca: Editura Sincron.
33. **Randolph, J. J. & Edmondson R. S.** (2005). Using the Binomial Effect Size Display (BESD) to Present the Magnitude of Effect Sizes to the Evaluation Audience. Practical Assessment Research & Evaluation, 10(14).
34. **Rateau, P.** (2004). Metodele şi statisticile experimentale în ştiinţele umane. Iaşi: Editura Polirom.
35. **Rosenthal, R.** (1994). Parametric measures of effect size. In H.Cooper & L. V. Hedges (Eds.). The handbook of research synthesis (231–244). New York: Sage.
36. **Rosenthal, R., & Rubin, D. B.** (1982). A simple general purpose display of magnitude of experimental effect.

Journal of Educational Psychology, 74, 166– 169.

37. **Rosnow, R. L., Rosenthal, R. and Rubin D. B.** (2000). Contrasts and correlations in effect-size estimation. Psychological Science 11(6): 446-453.
38. **Sava, F.** (2004). Analiza datelor în cercetarea psihologică. Metode statistice complementare. Cluj-Napoca: Editura ASCR.
39. **Tan, L.** (2008). „Psihoterapie 2.0: Bloggingul pe MySpace ca autoterapie". American Journal of Psychotherapy (ediția în limba română, Editura Trei), 2, 67-97.
40. **Urbina, U.** (2009). Testarea psihologică. Ghid pentru utilizarea competentă a testelor. Bucureşti Editura Trei.
41. **Vârga, D.** (2004). Psihologie experimentală. Timişoara: Editura: Universității de Vest (Ediția I).
42. **Vârga, D.** (2007). Psihologie experimentală. Timişoara: Editura: Universității de Vest (Ediția II).
43. **Wood, N., Cowan, N.** (1995). „The Cocktail Party Phenomenon Revisited: How Frequent Are Attention Shifts to One's Name in an Irrelevant Auditory Channel?", Journal of Experimental Psychology: Learning Memory and Cognition, 21, 255 – 260.
44. **Zlate, M. (1994).** Introducere în psihologie. Bucureşti: Casa de Editură şi Presă „Şansa" S.R.L.
45. http://www.apa.org;
46. http://www.apa.org/about/division/div3.html;
47. http://www.apa.org/psycinfo;
48. http://www.bps.org.uk/index.cfm;
49. http://www.cochrane,org/reviews/inddeexempluttm;
50. http://www.cogneurosociety.org;
51. http://www.copsi.ro;
52. http://www.cpa.ca/;
53. http://www.dgps.de/;
54. http://www.emea.europa.eu;
55. http://www.iaapsy.org/.

56. http://methods. Fullerton.edu/.
57. http://www.ncbi.nlm.nih.gov/entrez/queryahttp://www.;
58. http://www.psychologicalscience.org;
59. http://www.psychsociety.com.au/;
60. http://www.psychologie.uni-bonn.de/online-documents/lit_ww.htm;
61. http://trochim. Human. Cornell.edu/kb/.

ANEXE

Anexa 1: Principii deontologice în cercetare psihologică [preluare cu acceptul autorului (Mitrofan, 2009)].

> Codul Deontologic a fost elaborat de Comisia de Metodologie a Colegiului Psihologilor din Romania.Prezentăm intregul Cod Deontologic, pentru ca cercetarea psihologică presupune si servicii psihologice(de exemplu, testare, interventie).
>
> Codul Deontologic este un sumum de principii si standarde etice de exercitare a profesiei de psiholog cu drept de liberă practică si instituie regulile de conduită ale psihologului cu drept de liberă practică, denumit in continuare psiholog. Codul oferă o bază consensuală pentru luarea de atitudine colectivă impotriva unor eventuale comportamente apreciate a incălca principiile eticii profesionale. Acest cod, pe langă valoarea sa normativă,are rolul de a orienta si de a regla numai acele activităti ale psihologilor in care acestia se angajează ca psihologi,nu si pe cele din viata privată a acestora. Comportamentul personal al psihologului poate fi luat in discuție numai dacă este de o asemenea natură încăt aduce prejudicii profesiei de psiholog sau ridică serioase îndoieli privind capacitatea acestuia de a-şi asuma şi îndeplini responsabilitățile profesionale ca psiholog.

PRINCIPIUL I: **RESPECTAREA DREPTURILOR SI DEMNITĂȚII ORICĂREI PERSOANE**

Psihologii vor avea permanent in atenție faptul că orice persoană are dreptul sa-i fie apreciată valoarea innascută de ființa umană si ca această valoare nu este sporită sau diminuată de cultura, naționalitate, etnie, culoare sau rasă, religie, sex sau orientare sexuală, statut marital, abilități fizice sau intelectuale, vărstă, statut socio-economic sau orice altă

caracteristică personală, condiție sau statut.

Aderarea la acest principiu presupune respectarea următoarelor reguli:

Art I.1. Psihologii şi desfasoară activitatea manifestand respect fată de trăirile, experientele, cunoştintele, valorile, ideile, opiniile si optiunile celorlalti.

Art I.2.Psihologii nu se angajează public in prejudicierea imaginii celorlalti si nu vor manifesta inechitate pe criterii de cultură, naționalitate, etnie, rasă, religie, sex, orientare sexuală si nici nu se angajează in remarci sau comportamente ce aduc prejudicii demnității celorlalți.

Art.I.3 Psihologii vor utiliza un limbaj ce exprimă respectul față de demnitatea celorlalți atăt in comunicarea scrisă, căt si in cea orală.

Art.I.4.Psihologii evită ori refuză să participe la activitati si practici ce nu respectă drepturile legale, civile ori morale ale celorlalți.

Art.I.5.Psihologii vor refuza să consilieze, să educe ori să furnizeze informatii oricărei persoane care, după opinia lor, va utiliza cunoştințele si indemănarea dobăndită pentru a viola drepturile fundamentale ale omului.

Art.I.6.Psihologii respectă drepturile celor care beneficiază de servicii psihologice, participanților la cercetare, angajaților, studenților si altora, protejănd astfel propria lor demnitate.

Art.I.7.Psihologii se vor asigura că, ub nici o formă, consimțămăntul informat al clientului/participantului nu este dat in condiții de coerecție sau sub presiune

Art. I.8. Psihologii vor avea grijă ca, in furnizarea de servicii psihologice ori in activitatea de cercetare ştiințifică, să nu violeze spațiul privat personal sau cultural al clientului/subiectului, fără o permisiune clară şi o garanție că pot să facă acest lucru.

Art.I.9.Activitatea psihologilor nu trebuie să prejudicieze dreptul sacru la demnitate umana si nici dreptul persoanei la propria imagine.

PRINCIPIUL II: **RESPONSABILITATE PROFESIONALĂ ŞI SOCIALĂ**

Psihologii manifestă o maximă responsabilitate pentru starea de bine a oricărui individ, familiei, grupului ori comunității față de care işi exercită rolul de psihologi. Această preocupare include atăt pe cei direct, cat şi pe cei indirect implicați în activitățile lor, prioritate avand cei direct implicați

Aderarea la acest principiu presupune respectarea următoarelor reguli:

Art.II.1.Psihologii vor proteja si promova starea de bine si vor evita provocarea de daune clienților, studenților, participanților la cercetare, colegilor de profesie şi a celorlalți, asumăandu-şi cu responsabilitate consecințele propriilor lor acțiuni.

Art.II.2.Psihologii vor respecta dreptul persoanei de a sista, fără nici o justificare, participarea sa la serviciul furnizat, in calitate de client, sau la activități de cercetare ştiințifică, in calitate de subiect.

Art.II.3.Psihologii vor refuza să indrume, să instruiască ori să furnizeze informații celor care, după judecata lor, vor putea utiliza greşit cunoştințele şi deprinderile, voluntar sau involuntar, in dauna celorlalți.

Art.II.4.Psihologii nu vor delega activități psihologice spre persoane care nu au competențele necesare pentru acele activități.

Art.II.5.Psihologii vor promova şi facilita dezvoltarea ştiințifică si profesională a angajaților, a celor supervizați, a studenților, participanților la programe de formare profesională etc.

Art.II.6.Psihologii vor contribui la dezvoltarea psihologiei ca ştiință şi a societății in general,prin cercetarea liberă şi prin achiziția,transmiterea şi exprimarea liberă a cunoştințelor si ideilor, excepție făcănd activitățile ce intră in conflict cu obligațiile etice.

Art.II.7.Psihologii vor susține cu responsabilitate rolul psihologiei ca disciplină in faşa societății si vor promova si menține

cele mai inalte standarde ale disciplinei.

Art.II.8.Psihologii vor sesiza Colegiului Psihologilor cazurile de abatere de la normele de etică şi deontologie profesională, dacă rezolvarea informală,amiabilă a situației nu a fost posibilă.

Art.II.9.Psihologii vor respecta legile şi reglementările societății, comunității in care activează. Dacă legile sau reglementările intră in conflict cu principiile etice, psihologul va face tot posibilul să respecte principiile etice.

Art.II.10.Psihologii nu vor contribui şi nu se vor angaja in cercetare sau in orice alt tip de activitate care contravine legilor umanitare internaționale (de exemplu,dezvoltarea metodelor de tortură a persoanelor, dezvoltarea de arme interzise, terorism sau activități de distrugere a mediului).

Art.II.11.Psihologii nu vor furniza servicii psihologice şi nu vor face cercetări, indiferent cine-psiholog sau nepsiholog-incearcă să-i oblige să procedeze impotriva eticii profesionale.

Art.II.12.In cadrul lor de competență profesională, vor decide alegerea şi aplicarea celor mai potrivite metode şi tehnici psihologice. Ei răspund personal de alegerile şi consecințele directe ale acțiunii lor, in funcție de atestarea profesională primită.

Art.II.13.Psihologii se vor consulta şi cu alți specialişti sau cu diverse instituții pentru a promova starea de bine a individului şi societății.

PRINCIPIUL III: **INTEGRARE PROFESIONALĂ**

Psihologii vor căuta să manifeste cel mai inalt grad de integritate morală şi profesională in toate relațiile lor. Este de datoria psihologului să prezinte onest pregătirea şi calificările sale oriunde se află in relații profesionale si, de asemenea, să nu permită sau sa tolereze precticile incorecte si discriminatorii.

Aderarea la acest principiu presupune respectarea următoarelor reguli:

Art.III.1.Psihologii vor prezenta intr-o manieră onestă

domeniile de specialitate in care sunt atestați, competențele, afilierile si experiența profesională, nefiind acceptate nici un fel de distorsiuni, omisiuni sau false prezentări in acest sens.

Art.III.2.Psihologii nu practică, nu ingăduie, nu instigă, nu colaborează şi nu consimt sau facilitează nici o formă de discriminare.

Art.III.3Psihologii vor onora toate promisiunile şi angajamentele asumate prin orice tip de convenție. Dacă apar situații de forță majoră, psihologii vor informa şi vor oferi explicații complete şi sincere părților implicate.

Art.III.4.Psihologii vor promova acuratețea, obiectivitatea, onestitatea si buna-credință in activitățile lor profesionale. În aceste activități, psihologii nu vor fura, inşela şi nu se vor angaja in fraudă, eludări, subterfugii sau denaturări intenționate ale faptelor.

Art.III.5.Psihologii vor evita orice imixtiune care afectează calitatea actului profesional, fie că e vorba despre interese personale, politice, de afaceri sau de alt tip.

Art.III.6.Psihologii vor evita să ofere recompense exagerate pentru a motiva un individ sau un grup să participe intr-o activitate care implică riscuri majore si imprevizibile.

Art,III.7.Psihologii vor evita relațiile multiple(cu clienții,subiecții,angajații,cei supervizați,studenții sau persoanele aflate in formare)si alte situații care pot prezenta un conflict de interese sau care pot reduce capacitatea lor de a fi obiectivi şi imparțiali.

Art.III.8.Psihologii vor evita să participe la activități care pot cauza daune imaginii psihologilor sau psihologiei ca profesie,vor explica rolul psihologului tuturor celor interesați.

Art.III.9.Psihologii vor fi reflexivi,deschişi si conştienți de limitele lor personale şi profesionale.

Art.III.10.Psihologii nu vor contribui,fie singuri,fie in colaborare cu alții,la nici un fel de practici care pot viola libertatea individuală sau integritatea fizică sau psihologică a oricărei persoane.

STANDARDE ETICE GENERALE

IV.STANDARDE DE COMPETENȚĂ

Cunoaşterea competenţelor:

Art.IV.1.Psihologii au obligaţia să-şi cunoască foarte bine limitele de competenţă in oferirea de servicii psihologice, in activitatea de predare sau de cercetare.

Art.IV.2.Psihologii sunt datori să acţioneze, pe toată durata exercitării profesiei, in vederea formării şi practicării la standarde cât mai inalte a propriilor competenşe profesionale.

Servicii psihologice în acord cu competența:

ArtIV.3.Psihologii se vor angaja numai in acele activităţi profesionale pentru care au cunoştinţele, aptitudinile, experienţa si atestarea necesare.

Prezentarea onestă a competenței:

Art.IV.4.Psihologii nu vor prezenta fals limitele competenţei lor şi nu vor prezenta pregătirea sau formarea lor intr-un mod care şă le favorizeze nemeritat poziţia sau imaginea publică, indiferent de tipul de activitate profesională desfăşurată.

Limitarea competenței:

ArtIV.5.Atunci când psihologii urmează să desfăşoare servicii psihologice, cercetări sau să predea dincolo de limitele de competenţă, aceştia vor căuta să obţină cât mai rapid competenţa necesară (care va presupune, după caz, studiu, evaluare şi supervizare) şi numai apoi se vor angaja în desfăşurarea activităţilor vizate (excepţie: IV.7.).

Consultarea în caz de limită a competenței:

Art.IV.6.In exercitarea profesiei, atunci când psihologii constată că ajung intr-un impas profesional sau sunt in postura de a-şi depăşi limitele de competenţă, vor consulta colegii sau supervizorul.

Servicii psihologice în afara competenței:

Art.IV.7.In cazul în care pentru un tip de serviciu psihologic

solicitat nu există standarde generale recunoscute, nici programe de formare prefesională, nici specialişti atestaţi şi disponibili în acel domeniu şi totuşi psihologii sunt solicitaţi, aceştia vor depune toate eforturile pentru obţinerea unui standard minimal de competenţă, având permanent grijă să protejeze clienţii, studenţii, supervizaţii, participanţii şi pe toţi cei implicaţi, pentru a nu produce acestora daune sub o formă sau alta. In acest caz serviciul va continua până când solicitarea incetează sau până când un specialist cu competenţă recunoscută in acel domeniu devine disponibil.

Pregătirea continuă:

Art.IV.8.Psihologii au obligaţia să depună permanent un efort de menţinere şi dezvoltare a competenţelor lor prin formare permanentă, programe de formare profesională de specialitate, consultări cu ceilalţi specialişti din domeniu ori prin cercetări care să conducă spre creşterea competenţei profesionale, conform standardelor Colegiului Psihologilor din România.

Obiectivitatea:

Art.IV.9.Psihologii au obligaţia de a fi conştienţi de limitele procedurilor folosite, indiferent de tipul de activitate. Psihologii vor avea grijă ca furnizarea serviciilor, cercetarea ştiinţifică, prezentarea rezultatelor concluziilor să fie făcută cu maximă obiectivitate, evitând orice tendinţă de prezentare parţială sau cu tentă subiectivă.

Delegarea:

Art.IV.10.Psihologii care delegă activităţi profesionale spre angajaţi, supervizaţi, cercetători sau asistenţi vor lua toate măsurile pentru a evita incălcarea standardelor de competenţă ale prezentului Cod.

Afectarea competenţei:

Art.IV.11.Atunci când psihologii realizează că din motive de sănătate ori din cauza unor probleme personale nu mai pot să ofere in condiţii de competenţă o anumită activitate profesională, aceştia vor cere sprijin şi asistenţă profesională pentru a decide

dacă trebuie să-şi limiteze, suspende sau să incheie respectiva activitate profesională.

V. **STANDARDE CU PRIVIRE LA RELAȚIILE UMANE**

Respect şi preocupare:

Art.V.1.In relațiile lor profesionale, psihologii vor manifesta preocupare față de clienți, studenți, participanți la cercetare, supervizați sau angajați, căutând să nu producă acestora daune sau suferință, iar dacă acestea sunt inevitabile, le vor minimiza pe cât posibil.

Evitarea hărțuirii:

Art.V.2.Psihologii nu se vor angaja sub nici un motiv intr-o formă sau alta de hărțuire fie că aceasta este sexuală, emoțională, verbală sau nonverbală.

Evitarea abuzului:

Art.V.3.Psihologii nu se vor angaja in comportamente de defăimare sau de abuz (fizic, sexual, emoțional, verbal sau spiritual) față de persoanele cu care vin in contact in timpul activității lor profesionale.

Evitarea relației multiple:

Art.V.4.Psihologii vor evita pe cât posibil relațiile multiple, adică relațiile in care psihologii indeplinesc simultan mai multe roluri intr-un context profesional.

Consimțământul in caz de relații cu terți:

Art.V.5.Psihologii vor clarifica natura relațiilor multiple pentru toate părțile implicate inainte de obținerea consimțământului, fie că oferă servicii psihologice ori conduc cercetări cu indivizi, familii, grupuri ori comunități la cerere sau pentru a fi utilizate de către terți. A treia parte poate fi şcoala,instanța judecătorească, diverse agenții guvernamentale, companii de asigurări, poliția ori anumite instituții de finanțare etc.

Non-exploatarea:

Art.V.6.Psihologii nu vor exploata şi nu vor profita, sub nici o formă, de persoanele față de care, prin profesie sau poziție,

manifestă un ascendent de autoritate (clienți, studenți, participanți la cercetare, supervizați, angajați), orice formă de exploatare sau abuz de autoritate fiind strict interzisă.

Participarea activă la decizii:

Art.V.7.Psihologii vor avea grijă să permită participarea activă şi deplină a celorlalți la deciziile care ii afectează direct, respectând dorințele justificate şi valorificând opiniile acestora, ori de căte ori este posibil.

Neintrarea in rol:

Art.V.8.Psihologii se vor abține de la intrarea intr-un rol profesional atunci când, din motive de ordin personal, ştiințific, legal, profesional, financiar, (1) poate fi afectată obiectivitatea, competența sau eficiența activității lor profesionale sau (2) față de clienți/subiecți există riscul exploatării sau producerii unor daune.

Urgentarea consimțământului:

Art.V.9.Inainte de inceperea oricărui tip de serviciu psihologic (evaluare, terapie, consiliere etc.), psihologii vor obține consimțământul informat din partea tuturor persoanelor independente sau parțial dependent implicate, excepție făcând circumstanțele in care există nevoi urgente (de exemlu, tentative sau acțiuni suicidare). In astfel de circumstanțe, psihologii vor continua să acționeze, cu asentimentul persoanei, dar vor căuta să obțină cât se poate de repede consimțământul informat.

Asigurarea consimțământului:

Art.V.10.Psihologii se vor asigura că, in procesul de obținere a consimțământului informat, următoarele puncte au fost înțelese: scopul şi natura activității; responsabilitățile mutuale; beneficiile şi riscurile; alternativele; circumstanțele unei incercări a acțiunii; obțiunea de a refuza sau de a se retrage in orice moment, fără a suferi vreun prejudiciu; perioada de timp in care e valabil consimțământul; modul in care se poate retrage consimțământul dacă se doreşte acest lucru.

Delegarea de consimțământ:

Art.V.11.in cazul in care persoana care urmează să beneficieze

de un serviciu psihologic este in imposibilitatea de a-şi da consimțământul, se acceptă opținerea acestuia de la o persoană apropiată acesteia care poate să-i apere interesele in mod legal sau de la o persoană autorizată care, conform legii, este in măsură să o reprezinte.

Continuitatea serviciului:

ArtV.12.Dacă din motive de boală sau datorită unor evenimente survenite in viața psihologului acesta nu mai poate continua oferirea serviciului in bune condiții, va depune toate eforturile pentru a se asigura de continuitatea serviciului oferit, indrumănd clientul spre un coleg de profesie cu competența necesară si, pe căt posibil, cu consimțământul clientului.

Dreptul la opoziție:

Art.V.13.Cu excepția cazurilor de forță majoră, de urgență (perturbări ale funcționării psihice, in termenii pericolului iminent, care necesită intervenție imediată), psihologul acționează respectănd dreptul clientului de a refuza sau a opri prestarea unui serviciu psihologic.

VI. **STANDARDE DE CONFIDENȚIALITATE**

Intreruperea serviciului din motive de confidențialitate:

Art.VI.1.Relația dintre psihologi şi beneficiarii serviciilor lor este adesea o relație foarte sensibilă, ce necesită realizarea unei alianțe pentru desfăşurarea in bune condiții a activității profesionale, motiv pentru care confidențialitatea este obligatorie. Atunci când, din motive ce nu pot fi evitate, psihologul nu mai poate păstra confidențialitatea, acesta va înceta să mai ofere seviciul respectiv.

Protrejarea confidențialității:

Art.VI.2. Psihologii vor proteja confidențialitatea tuturor informațiilor adunate în timpul activităților lor profesionale şi se vor abține de la dezvăluirea informațiilor pe care le dețin despre colegi, clienții colegilor, studenți şi membrii organizațiilor, excepție făcând situațiile: pentru protecția sănătății publice, pentru prevenirea unui pericol iminent, pentru prevenirea săvârşirii unei fapte penale sau pentru împiedicarea producerii rezultatului unei asemenea fapte ori pentru înlăturarea urmărilor prejudiciabile ale unei asemenea fapte. Divulgarea, de către psihologi, a unor date care le-au fost încredințate sau de care au luat cunoştiință în virtutea profesiei, dacă aceasta este de natură a încălca clauza de confidențialitate, este interzisă.

Limitele confidențialității:

Art. VI.3. Psihologii clarifică ce măsuri se vor lua pentru protejarea confidențialității şi ce responsabilități familiale, de grup ori comunitare au fost pentru protejarea confidențialității, atunci când desfăşoară activități de cercetare sau oferă servicii. înainte de primirea consimțământului, psihologul va informa clientul cu privire la limitele confidențialității şi condițiile în care acesta poate fi încălcată, precum şi asupra utilizării posibile a informațiilor rezultate în urma activității sale.

Dezvăluirea de informații:

Art. VI.4.Psihologii pot împărtăşi informațiile confidențiale cu alții numai cu consimțământul celor vizați de o aşa manieră

încât cei vizaţi să nu poată fi identificaţi, excepţie făcând situaţiile justificate de lege sau în circumstanţe de iminenţă sau posibilă vătămare fizică sau crimă.

Confidenţialitatea de colaborare:

Art. VI.5. În cazul în care cu acelaşi client lucrează doi psihologi în acelaş timp, aceştia vor colabora pe cât posibil fără restricţii de confidenţialitate, excepţie făcând situaţia în care există o opoziţie clară din partea clientului în acest sens. De asemenea, personalul auxiliar va păstra confidenţialitatea informaţiilor la care are acces prin natura activităţii sale.

Utilizarea informaţiilor:

Art. VI.6. Rezultatele, documentărilor şi notiţele psihologului pot fi numai într-o formulă care păstrează cu rigurozitate anonimatul.

Confidenţialitatea faţă de terţi:

Art. VI.7. În cazul în care există terţi implicaţi în activitatea profesională a psihologului, acesta va clarifica cu părţile implicate limitele confidenţialităţii, condiţiile de păstrare a confidenţialităţii şi nu va da curs nici unei solicitări, venite de la o terţă parte în dezvăluirea de informaţii confidenţiale, decât în condiţiile respectării legii şi a limitelor confidenţialităţii.

VII. **STANDARDE DE CONDUITĂ COLEGIALĂ**

Conduită colegială:

Art. VII.1. Psihologii vor manifesta faţă de colegii lor de profesie onestitate, corectitudine, loialitate şi solidaritate, conduitele lor fiind în acord cu standardele profesionale.

Respect:

Art. VII.2.Psihologii vor manifesta faţă de colegii lor de profesie şi nu vor exprima critici nefondate şi etichetări la adresa activităţii lor profesionale.

Evitarea denigrării:

Art. VII.3. Psihologii nu vor acţiona, sub nici o formă, în manieră denigratoare la adresa colegilor de profesie şi nu vor

împiedica clienții să beneficieze de serviciile lor, dacă nu există un motiv serios şi cu implicații etice în acest sens.

Responsabilitatea profesională:

Art. VII.4. Atunci când există o intenție justificată de încetare a serviciului psihologic oferit clientului şi de îndrumare a acestuia spre un alt coleg de profesie, psihologii văr menține un contact suportiv şi responsabil față de clienți, până când acel coleg îşi asumă continuarea servicului în cauză.

Autosesizarea:

Art. VII.5. În cazul în care psihologii constată că există abateri ale unui coleg de la normele prezentului Cod, vor manifesta preocupare față de violarea de către acesta a standardelor sau principiilor etice, vor atrage atenția acelui coleg asupra conduitei neadecvate cu maximă discreție şi colegialitate şi se vor adresa Comisie de Deontologie şi Disciplină a Colegiului Psihologilor din România doar în cazul în care comportamentul non-etic persistă.

Sprijinul colegial:

Art. VII.6. Psihologii vor căuta să sprijine pe cât posibil eforturile profesionale ale colegilor în limita disponibilităților participative şi a timpului disponibil.

Concurența neloială:

Art.VII.7.Psihologii nu vor practica concurența neloială. Sunt interzise şi se consideră concurență neloială următoarele: tentativa sau acțiunea de atragere sau deturnare de clienți, prin denigrarea altui psiholog; practicarea unor onorarii subevaluate în mod intenționat, având cunoştință de oferta anterioară a altui psiholog; folosirea unei funcții publice pe care psihologul o deține în scopul atragerii de clienți în interes propriu:preluarea unui contract pe care un alt psiholog l-a denunțat în temeiul prevederilor prezentului Cod; furnizarea de date false privind competența şi/sau atestarea profesională, în scopul de a-l induce în eroare pe beneficiar.

VIII. **STANDARDE DE INREGISTRARE, PRELUCRARE ŞI PĂSTRARE A DATELOR**

Obținerea permisiunii:

Art. VIII.1.Psihologii trebuie să obțină permisiunea clienților/ subiecților sau a reprezentanților lor legali înainte de a efectuia înregistrările video sau scrise în timpul furnizării serviciilor sau în cercetare.

Păstrarea datelor:

Art. VIII.2 Psihologii vor colecta numai acele date care sunt relevante pentru serviciul oferit şi vor lua toate măsurile pentru a proteja aceste informații.originalul şi eventualele copii ale acestor informații pot fi păstrate numai cu acordul clienților.

Protejarea datelor:

Art. VIII.3. Psihologii se vor asigura că inregistrările asupra cărora au controlul rămân identificabile numai atât timp cât sunt necesare pentru scopul pentru care au fost realizate şi prezintă ca anonimă ori distrug orice înregistrare aflată sub controlul lor şi care nu mai e nevoie să fie identificabilă personal.

Transferul datelor:

Art. VIII.4. Datele colectate sau înregistrate pot fi transferate către psihologii care preiau clienții, consultate şi utilizate de colegi de profesie, indiferent de forma de atestare, dacă persoanele vizate şi-au dat în mod neechivoc consimțământul, iar acest consimțământ nu a fost retras.

Distrugerea datelor:

Art. VIII.5. Dacă psihologul renunță la practica sa profesională prin intermediul căreia a realizat aceste inregistrări sau dacă se pensionează, va căuta să distrugă înregistrările respective. Înregistrările pot fi plasate către un alt psiholog numai cu consimțământul celor implicați, obținut în prealabil, pentru acele înregistrări. În situația suspendării sau încetării dreptului de liberă practică, datele vor fi distruse, dacă nu se impune transferarea lor.

IX. **STANDARDE DE ONORARII ŞI TAXE**

Dreptul la onorarii:

Art. IX.1. Pentru orice serviciu profesional oferit de psihologi, aceştia au dreptul să primească onorarii sau salarii negociate în mod liber cu beneficiarul sau cu o terță parte.

Acordul pentru onorariu:

Art. IX.2. Psihologii vor căuta să stabilească, de comun acord cu beneficiarul serviciului oferit, care este valoarea şi modalitatea de percepere a onorariului în condițiile legilor în vigoare şi fără o falsă prezentare a cuantumului acestui onorariu.

Renegocierea:

Art. IX.3. Dacă din motive justificate, serviciul oferit necesită restrângeri şi limitări, acordul inițial va fi renegociat cât mai curând posibil. Psihologii îşi rezervă dreptul de a modifica valoarea onorariului în funcție de situațiile obiective nou-apărute,cu notificarea prealabilă şi cu acordul clientului.

Remunerarea prin terți:

Art. IX.4. Dacă psihologul oferă un serviciu (consultanță, administrativ, clinic, etc) în care onorariul nu se percepe de la beneficiar, ci revine sub forma unei remunerări de la o a treia parte, remunerarea se va face, pe cât posibil, pentru servicul oferit, şi nu pe alte criterii specifice acestor terți.(diverse instituții).

Limitele onorariului:

Art. IX.5 Onorariul fixat va depinde de calitatea serviciului oferit şi de competențele profesionale ale psihologului, însă psihologii vor avea grijă să nu ceară un onorariu disproporționat față de valoarea serviciului oferit. Psihologii nu vor exploata beneficiarii serviciilor lor şi vor explicita, dacă e cazul, valoarea onorariului stabilit

X. **STANDARDE PENTRU DECLARAȚII PUBLICE ŞI RECLAMĂ**

Onestitatea în reclamă:

Art. X.1. Psihologii îşi pot face publicitate numai în baza propriilor realizări, evitând promovarea unui palmares profesional fals sau exagerat şi cu condiția să nu pună în cauză activitatea unui coleg de profesie.

Nu sunt considerate acțiuni publicitare acele manifestări în care numele sau aspecte ale activității lor profesionale sunt menționate în materiale scrise sau audiovizuale realizate de către terți în scopul informării publicului, şi nici acele intervenții publice ale psihologilor cu referiri la activitatea sau creațiile lor, dacă acestea nu sunt comandate şi plătite de către aceştia.

Responsabilități de reclamă:

Art. X.2.

a) Psihologii care angajează persoane fizice sau juridice în scopul de a crea şi / sau difuza mesaje care să promoveze practica lor profesională, produsele sau activitățile lor îşi vor păstra responsabilitatea profesională pentru mesajele respective.

b) Psihologii nu vor oferi remunerări angajaților din presa scrisă şi audiovizuală sau alte forme de comunicare a informației către public pentru a li se face publicitate în cadrul programelor / secțiunilor de ştiri.

c) Publicitatea făcută activității unui psiholog trebuie să fie explicită şi identificată ca atare.

Art. X.3. Psihologii care se ocupă cu anunțurile, cataloagele, broşurile sau reclama pentru simpozioane, seminarii sau alte programe educaționale şi care nu au o calificare adecvată se vor asigura că descriu cu precizie publicul-țintă, programul, obiectivele educaționale şi taxele.

Reprezentarea în declarații:

Art. X.4 Psihologii vor clarifica dacă acționează ca simpli cetățeni, ca membri ai unor organizații sau grupuri specifice atunci când sunt implicați în activități publice.

Declarații publice:

Art. X.5. Atunci când psihologul oferă informații, exprimă puncte de vedere pe teme profesionale şi fac declarații publice prin mijloace de informare în masă, publicații de specialitate sau în format electronic, se vor asigura că acestea se înscriu în limitele competențelor profesionale şi nu contravin prevederilor prezentului Cod.

Situații publice:

Art. X.6. Psihologii îți asumă responsabilitatea deplină pentru apariția lor publică, ce trebuie să fie în acord cu principiile şi standardele din prezentul Cod. Psihologii vor oferi informații corecte referitoare la: experiența şi calificarea lor, titlurile academice, lucrările publicate şi rezultatele studiilor lor, statutul profesional şi afilierea la diferite organizații, serviciile pe care le acordă şi calitatea acestora, taxele percepute.

STANDARDE SPECIFICE

XI. **EDUCAȚIE ŞI FORMARE**

Calitatea ofertei educaționale şi formative:

Art. XI.1. Psihologii vor manifesta preocupare față de programele educaționale şi cele de formare profesională, asigurându-se că acestea furnizează cunoştințele şi experiența necesare şi suficiente pentru pregătirea studenților şi supervizorilor la standarde corespunzătoare atestărilor, diplomelor sau gradelor academice/profesionale ce urmează să fie obținute. Cunoştințele oferite trebuie să se bazeze pe date experimentale şi pe o argumentație ştiințifică.

Transparența:

Art. XI.2. Psihologii care răspund de programele educaționale sau de formare se vor asigura că există o descriere recentă şi precisă a acestora: obiective, conținut, beneficii şi obligațiile care trebuie îndeplinite pentru absolvirea programului, inclusiv modalitățile de evaluare şi taxe. Aceste informații terbuie să fie

disponibile pentru toate părțile interesate.

Responsabilitatea educațională:

Art. XI.3. Psihologii se vor asigura că programele cursurilor acoperă tematica propusă, că informația este prezentată cu acuratețe, că există modalități adecvate de evaluare a progresului şi că tipurile de experiențe descrise la curs sunt relevate. Psiholgii pot să modifice conținutul sau cerințele cursului atunci când consideră aceste schimbări necesare sau dezirabile din puncte de vedere pedagogic, atâta vreme cât studenții şi cei implicați sunt anunțați din timp de aceste modificări.

Limite cadru,de informare:

Art. XI.4. Psihologii nu vor cere studenților sau celor supervizați să dezvăluie informații personale în activitățile de curs sau în cadrul unor programe de formare profesională/supervizare.

Conflicte în evaluare:

Art. XI.5. Psihologii din instituțiile de învățământ superior care evaluează performanța academică a studenților într-o formă de terapie nu vor oferi şi servicii de terapie studenților pe care îi evaluează, pe durata acestei evaluări. În cazul unui curs/program în care terapia individuală sau de grup este specificată drept cerință obligatorie, psihologii responsabili cu derularea programului vor permite studenților/cursanților să opteze pentru serviciile specialiştilor neafiliați la respectivul program.

Hărțuire şi relații sexuale:

Art. XI.6. Psihologii nu vor hărțui sexual şi nu se vor angaja în relații sexuale cu studenții sau cu supervizații din departamentul, centrul sau din instituția în care lucrează şi asupra cărora aceştia au sau pot avea o autoritate evaluativă.

Abuzul de autoritate:

Art. XI.7. Fiind conştienți de influiența pe care o au ca profesori sau coordonatori asupra elevilor, studenților, participanților la cursuri celor aflați în supervizare, psihologii nu vor face abuz de autoritatea lor şi nu vor umili sau amenința în nici un fel integritatea sau imaginea de sine a acestora.

Calificări speciale:

Art. XI.8. Psihologii nu vor forma persoane care nu au absolvit o formă de învățământ superior, nu au specializare, experiență de lucru sau orice altă dovadă de calificare atunci când formarea vizează folosirea metodelor sau tehnicilor speciale (de exemplu, hipnoza, biofeedback, tehnici de avansate de testare etc).

XII. **TERAPIE ŞI CONSILIERE**

Informarea clientului:

Art. XII.1. În obținerea consimțământului informat din partea clienților, psihologii vor informa în prealabil clientul cu privire la forma de terapie utilizată, metodele folosite, riscuri, alternative, limitele confidențialității, implicarea unor terți, onorarii şi vor da curs oricărei alte cereri de informare solicitată de client în acest sens. Dacă terapeutul se află încă în supervizare, dar poate desfăşura în mod legal şi profesionbal activitatea terapeutică pentru care se află în supervizare, va aduce la cunoştința clientului acest lucru cât mai curând posibil,şi de asemenea,va face cunoscut numele terapeutului care-l supervizează.

Consimțământul pentru dezvăluire:

Art. XII.2. În cazul şedințelor de terapie sau consiliere, înregistrările pot fi transferate şi spre cei care preiau clienții respectivi, la acestea putând avea acces atât colegii de profesie, cât şi supervizații ce se află într-un proces de formare terapeutică, dar numai cu consimțământul dat în prealabil de cei vizați în acele înregistrări.

Intimitatea relației profesionale:

Art. XII.3. Clienții vor beneficia de servicii de consultanță, consiliere sau terapie din partea psihologilor fără prezența unor terți, aceştia find permisă numai dacă există un acord în acest sens, atât din partea clientului, cât şi din partea psihologului.

Precizarea clientului:

Art. XII.4. Atunci când în procesul terapeutic sunt implicați fie partenerul de viață, fie alți membri de familie, psihologii vor clarifica de la început relațiile pe care le au cu fiecare persoană implicată şi vor preciza cine este clientul: o anumită persoană, relația de cuplu, familia. Psihologii vor prezenta, de asemenea, care sunt limitele confidențialității.

Precizări suplimentare în terapia de grup:

Art. XII.5. În cadrul terapiei de grup, psihologii vor preciza regulile de grup, rolurile şi responsabilitățile ce revin tuturor participanților şi, de asemenea, limitele confidențialității.

Analiza ofertei de serviciu complex:

Art. XII.6. În cazul în care clienții primesc deja servicii psihologice şi de la alți psihologi sau de la alți specialişti din alte domenii, psihologul va examina posibilitatea angajării sale într-o relație terapeutică (dacă aceasta este solicitată) prin analiza condițiilor, beneficiilor potențiale ale clientului, riscurilor de conflict sau a confuziilor ce pot să apară. Psihologul va discuta cu clientul aceste limitări înainte de obținerea consimțământului.

Intimitatea sexuală cu clienții sau apropiați ai acestora:

Art. XII.7. Psihologii nu se vor angaja în relații de intimitate sexuală cu clienții lor, cu persoanele despre care ştiu că se află în relații apropiate cu clienții lor (rude, prieteni, alți cunoscuți) şi nici nu vor încheia terapia pentru a nu intra sub incidența acestui standard.

Terapia cu partenerii sexuali:

Art. XII.8. Psihologii nu vor accepta în terapie persoane cu care au avut relații de intimitate sexuală.

Relația sexuală cu foştii clienți:

Art. XII.9. Psihologii nu se vor angaja sub nici o formă în relații de intimitate sexuală cu foştii clienți pentru o perioadă de cel puțin 2 ani de la încheierea terapiei. Aceasta nu înseamnă că, după această perioadă, aceştia pot să întrețină relații de intimitate cu foştii clienți, excepție făcând doar circumstanțele în care aceştia pot face dovada că nu a existat nici o formă

de exploatare în timpul sau în cei 2 ani de după terminarea terapiei.

Încheierea terapiei din lipsă de beneficii:

Art. XII.10 Psihologii vor încheia orice formă de terapie cu clienții lor dacă există evidențe clare că aceştia nu mai au nici un beneficiu prin continuarea terapiei sau în cazul în care continuarea acesteia poate produce daune clienților.

Încheierea terapiei din alte motive:

Art. XII.11. Psihologii vor încheia terapia dacă clientul intră într-o relație cu o persoană cunoscută sau apropiată terapeutului şi apare riscul unei relații multiple, dacă există o agresiune din partea clientului asupra terapeutului sau dacă există o solicitare clară în acest sens din partea clientului.

Întreruperea şi continuarea terapiei:

Art. XII.12. Dacă din motive de boală sau de indisponibilitate a psihologului, terapia trebuie întreruptă pentru o perioadă mai lungă de timp, atunci psihologul va căuta să-i ofere clientului o posibilitate de continuare a terapiei cu un alt coleg psiholog ce are disponibilitatea şi competența necesară continuării terapiei şi care va putea fi informat cu privire la stadiul în care se află terapia, demersurile terapeutice începute sau finalizate până în acel moment, cu consimțământul clientului.

Continuarea terapiei cu un alt terapeut:

Art. XII.13. Psihologul ce preia un client de la un coleg care, din motive justificative, nu mai poate continua actul terapeutic va examina cu atenție conținutul demersului, potențialului de risc, beneficiile, iar dacă e nevoie, poate consulta pe cei ce au fost implicați în procesul terapeutic, şi abia apoi va decide modalitățile de continuare a terapiei.

XIII. **EVALUARE ŞI DIAGNOZĂ**

Prezentarea caracteristicilor psihologice:

Art. XIII.1. Psihologii vor oferi informaţii despre caracteristicile psihologice ale indivizilor numai după ce au realizat o evaluare adecvată, care să susţină ştiinţific şi metodologic afirmaţiile şi concluziile lor, indiferent dacă e vorba de recomandări,rapoarte sau evaluări,precizând limitele afirmaţiilor,concluziilor şi recomandărilor lor.

Dacă psihologii realizează că (re)examinarea individului nu este justificată sau necesară, atunci aceştia vor explica această obţiune, pecizând sursele şi documentele care stau la baza acestor concluzii.

Condiţii de utilizare a instrumentelor:

Art. XIII.2. Psihologii vor utiliza (administra, cota, interpreta) modelele şi tehnicile de evaluare în strictă conformitate cu normele instituite în acest sens de Colegiu. Astfel, psihologii vor folosi numai instrumente de evaluare ale căror caracteristici tehnice (validitate şi fidelitate) au fost stabilite, care deţin un etalon pentru menbrii populaţiei vizate şi sunt însoţite de manualele acestora. În urma oricărei evaluări, psihologii vor preciza beneficiarului limitele rezulatatelor şi interpretărilor. Psihologii vor folosi metode de evaluare adecvate nivelului educaţional şi indivizilor, în afara cazului în care folosirea unui limbaj sofisticat sau a unei alte limbi este relevantă pentru scopul evaluării. Psihologii vor respecta, de asemenea, legislaţia în vigoare cu privire la drepturile de autor şi de proprietate intelectuală pentru instrumentele de evaluare folosite, promovând şi respectând astfel munca şi activitatea colegilor lor de braslă.

Consimţământul pentru evaluare/diagnoză:

Art. XIII.3. Psihologii vor obţine consimţământul informat pentru serviciile de evaluare cu excepţia cazului în care 1. acestea sunt cerute de lege sau de reglementările în vigoare; 2. testarea este o activitate educaţională, instituţională sau organizaţională prevăzută de reglementări interne; consimţământul

informat include explicarea naturii şi scopului de evaluare, costurile, implicarea unei atreia părți, limitele de confidențialitate şi ocaziile pentru cel evaluat de a formula întrebări şi de a primi răspunsuri.

Psihologii vor informa persoanele fără capacitate deplină de a-şi da consimțământul şi persoanele pentru care testarea este cerută de reglementările legislative, cu privire la natura şi scopul serviciilor de evaluare propuse, folosind un limbaj uşor de înțeles pentru persoana care urmează să fie evaluată.

Psihologii care folosesc serviciile unui traducător vor cere consimțământul clientului pentru a folosi serviciile acelui traducăror, se vor asigura că se va menține confidențialitatea rezultatelor, securitatea instrumentelor, inclusiv a documentelor de evaluare/diagnoză.

Datele de evaluare/diagnoză:

Art. XIII.4. Datele obținute pot fi scoruri brute şi sandardizate, răspunsurile clientului la stimuli sau la intrebările la test, notele, înregistrările şi consemnările psihologului, declarațiile şi comportamentul clientului în timpul unei examinări. Psihologii vor oferi datele obținute sub formă de rezultate clientului şi, dacă e cazul, unor terți numai cu consimțământul clientului sau fără acordul acestuia în situațiile prevăzute de lege. Psihologii vor evita să facă publice datele obținute, cu excepția situațiilor prevăzute de lege, protejând clientul de orice formă de exploatare şi abuz şi prevenind devalorizarea datelor de evaluare/diagnoză. Datele de evaluare/diagnoză reprezintă proprietatea psihologului sau a instituției ce realizează evaluarea/diagnoza şi vor putea fi administrate şi utilizate doar de către psihologii calificați în folosirea acestor instrumente.

Construcția de instrumente:

Art. XIII.5. Psihologii care construiesc sau adaptează teste şi alte instrumente de măsurare vor folosi proceduri în acord cu normele internaționale actuale privind proiectarea instrumentelor, standardizarea, validarea, reducerea sau eliminarea erorilor şi vor preciza recomandările privind folosirea oricărui instrument în manaualul de utilizare.

Interpretarea rezultatelor:

Art. XIII.6. În interpretarea rezultatelor evaluării, fiind incluse aici şi interpretările computerizate, psihologii vor lua în considerare scopul evaluării, precum şi numeroşi alţi factori, abilităţile de testare şi caracteristicile persoanei evaluate (caracteristici situaţionale, personale, lingvistice şi culturale), care pot afecta judecăţile psihologilor sau care pot reduce acurateţea interpretărilor.

Calificarea în testare:

Art. XIII.7. Psihologii nu vor promova / încuraja folosirea tehnicilor de evaluare psihologică de către persoane necalificate şi neautorizate, decât în cadrul unei formări în care există o supervizare adecvată.

Actualitatea evaluării:

Art. XIII.8. Psihologii nu îşi vor baza deciziile sau recomandările pe teste depăşite / învechite, pe date care nu mai sunt folositoare pentru scopul curent sau care nu corespund normelor de avizare ale metodelor şi tehnicilor de evaluare şi asistenţă psihologică stabilite de Colegiu.

Responsabilitatea adminstrării instrumentelor:

Art. XIII.9. Psihologii care oferă servicii psihologice de evaluare altor profesionişti vor prezenta cu acurateţe scopul, normele, validitatea, fidelitatea şi aplicarea fiecărei proceduri, precum şi orice altă calitate a acestora. Psihologii îşi vor menţine responsabilitatea pentru aplicarea, înterpretarea şi folosirea adecvată a instrumentelor de evaluare, indifernt dacă vor interpreta rezultatele ei înşişi sau vor folosi o interpretare computerizată sau de altă natură.

Prezentarea rezultatelor pentru cei evaluaţi

Art. XIII.10. Indiferent dacă interpretarea şi cotarea sunt făcute de psihologi angajaţi ai acestora sau asistenţi sau prin modalităţi automate/computerizate, psihologii vor oferi persoanei evaluate sau reprezentantului acesteia explicaţiile necesare înţelegerii rezultatelor, excepţie făcând situaţiile în care natura

relației împiedică acest lucru (situații de evaluare organizațională, preangajare şi evaluări prevăzute de lege), acest fapt fiind adus la cunoştința persoanei evaluate înaintea începerii evaluării.

Materialele:

Art. XII.11. Materialele de evaluare/diagnoză cuprind manualul instrumentului, instrumentul propriu-zis, protocoale, întrebările sau stimuzlii utilizați, alte fişe sau formulare necesare şi nu include datele de evaluare/ diagnoză. Psihologii vor menține integritatea şi securitatea materialelor testului şi a altor metode de evaluare prin neînstrăinarea lor către persoane care nu au competența necesară, respectând dreptul de proprietate intelectuală prevăzut de lege şi obligațiile de tip contractul privind utilizarea instrumentului.

XIV. **CERCETARE ŞTIINȚIFICĂ ŞI VALORIFICAREA REZULTATELOR**

Standarde internaționale:

Art. XIV.1. În cercetarea lor, psihologii vor căuta, pe cât posibil, să promoveze cele mai noi metodologii de cercetare utilizate de comunitatea psihologică internațională, respectând atât standardele de rigoare ştiințifică, cât şi standardele etice.

Acordul de cercetare:

Art. XIV.2 Atunci când psihologii au nevoie de aprobare din partea unei instituții pentru desfăşurarea cercetărilor, aceştia vor furniza toate datele necesare pentru acordarea aprobării şi vor avea în vedere ca protocolul de cercetare să corespundă aprobărilor primite.

Obținerea consimțământului:

Art. XIV.3. În obținerea consimțământului informat, psihologii vor aduce la cunoştiința participanților scopurile cercetării, durata, procedurile utilizate, riscurile, beneficiile, inclusiv compensațiile financiare, limitele confidențialității, dreptul oricărui de a se retrage din cerecetare şi, în general, toate datele pe

care participanții le solicită şi de care au nevoie pentru a-şi da consimțământul. În cazul în care există posibilitatea producerii unor daune şi suferință, psihologii au obligația să o minimizeze pe cât posibil.

Utilizarea de suport audio- video:

Art.XIV.4. Psihologii vor obține consimțământul informat de la toți participanții la cercetare pentru intregistrările audio şi video inaintea efectuării acestora,oferind garanții că acestea vor fi utilizate numai într-o manieră în care identificarea nu poate produce daune celor implicați.

Limitări ale informării:

Art.XIV.5. Psihologii nu vor face studii şi cercetări care implică proceduri de prezentare ascunsă/falsă a modelului de cercetare decât dacă alternativa de prezentare corectă nu este fazabilă ştiințific sau aduce o alterare evidentă concluziilor cercetării. În acest caz participanții vor fi informați de utilizarea unui astfel de model de cercetare şi vor participa numai dacă îşi dau consimțământul, putând oricând să-şi retragă datele din cercetare. Cercetarea, în acest caz, poate fi derulată numai dacă nu produce suferință sau daune participanților.

Excepție de la consimțământ:

Art.XIV.6. Psihologii se pot dispensa în cadrul cercetărilor de consimțământul informat al participanților numai dacă: a) cercetarea nu poate produce în nici un fel daune (observații naturale practici educaționale sau curiculare, chestionare anonimă, cercetare de arhive) sau b) este permisă de reglementările legislative.

Persoane şi grupuri vulnerabile:

Art.XIV.7. Psihologii vor căuta să examineze etic, independent şi adecvat drepturilor omului şi să ia toate măsurile de protecție pentru orice cercetare ce implică grupuri vulnerabile şi/sau persoane cu incapacitate de a-şi da consimțământul informat, înainte de a lua decizia de a incepe.

Evitarea unor categorii de subiecți:

Art.XIV.8. Psihologii nu se vor folosi de persoane cu incapacitate de a-şi da consimțământul în nici un studiu sau cercetare, dacă studiul sau cercetarea avută în vedere poate fi finalizată la fel de bine cu persoane care au capacitatea deplică de a-şi da consimțământul informat.

Manipularea prin creşterea compensațiilor:

Art.XIV.9. Psihologii vor evita să propună şi să acorde participanților la cercetare compensații financiare excesive sau alte forme de stimulente pentru participarea la cercetare şi care pot favoriza obținerea consimțământului, cu atât mai mult când sunt evidențe clare că există riscul producerii de suferință şi daune în timpul cercetării.

Utilizarea animalelor în cercetare:

Art.XIV.10. Psihologii care utilizează animale în cercetările lor vor evita provocarea de suferință acestora, excepție făcând cercetările care nu presupun metode invazive producătoare de suferință sau leziuni.

Corectitudinea datelor:

Art. XIV.11. Psihologii nu au voie să prezinte date false pentru care nu au fost făcute în realitate măsurători. Dacă vor constata erori de prezentare a datelor sau de prelucrare a acestora, vor face toți paşii necesari pentru corectarea acestora; altfel, vor retrage şi anula cercetarea.

Plagiatul:

Art.XIV.12. Psihologii nu vor prezenta date sau rezultate din alte studii sau cercetări ca aparținându-le lor.

Abuzul de status:

Art.XIV.13. Psihologii vor fi creditați pentru cercetările făcute, cât şi pentru publicarea acestora numai în măsura în care aceştia au o contribuție majoră. Astfel, psihologii vor face distincția între autorul principal al cercetării, contruibuția la cercetare, contribuția minoră şi statusul sau poziția pe care o deține respectivul psiholog. Astfel, poziția academică, titlul academic sau poziția socială sau cea de şef de departament ori manager

într-o instituție nu conferă nimănui credit pentru o poziție principală în cerectare, decât în măsura în care există o acoperire reală prin contribuția adusă la cerectare, şi nu prin statusul social sau academic.

Transmiterea datelor:

Art. XIV.14. Atunci când există solicitări de folosire sau de verificare a datelor din partea unui alt cercetător decât cei implicați direct în cercetare, psihologii vor putea oferi datele de cercetare numai în măsura în care se păstrează confidențialitatea acestor informații de către cei cărora li se încredințează şi dacă există o specificare clară a modelului de utilizare a acestora.

Protejarea datelor:

Art. XIV.15. Psihologii vor proteja datele de cercetare, asigurându-se că acestea sunt păstrate în condiții de securitate. Protocoalele de cercetare,datele de cercetare sistematizate sau cele deja publicate pot fi păstrate fără restricții, dar în condițiile respectării normelor etice.

Onestitatea ştiințifică:

Art.XIV.16. Psihologii implicați în evaluarea, monitorizarea, realizarea şi raportarea activităților de cercetare ştiințifică vor manifesta imparțialitate şi obiectivitate şi vor respecta drepturile de proprietate intelectuală. Selecția proiectelor de cercetare, a rezultatelor cercetărilor realizate pentru a fi valorificate publicistic sau practic se va face doar pe criterii de relevanță ştiințifică, excluzându-se orice considerent personal sau de natură extraprofesională.

Buna conduită în cercetarea ştiințifică:

Art. XIV.17. În activitatea de cercetare ştiințifică, psihologii vor evita asunderea sau înlăturarea rezultatelor nedorite, confecționarea de rezultate, înlocuirea rezultatelor cu date fictive, interpretarea deliberat distorsionată a rezultatelor şi deformarea concluziilor, plagierea rezultatelor sau a publicațiilor altor autori, neatribuirea corectă a paternității unei lucrări,nedezvăluirea

conflictelor de interese, deturnarea fondurilor de cercetare, neînregistrarea şi/sau nestocarea rezultatelor, lipsa de obiectivitate în evaluări, nerespectarea condițiilor de confidențialiate, precum şi publicarea sau finanțarea repetată a aceloraşi rezultate ca elemente de noutate ştiințifică.

Datele contradictorii, diferențele de concepție experimentală sau practică, diferențele de interpretare a datelor şi diferențele de opinie nu constituie abateri de la buna conduită în cercetarea ştiințifică.

XV. **DISPOZIȚII FINALE**

Art. XV.1. Codul deontologic al profesiei de psiholog cu drept de liberă practică intră în vigoare odată cu parobarea lui de către Convenția Națională a Colegiului Psihologilor din România.

Art. XV.2. Psihologii au responsabilitatea de a cunoaşte şi aplica prevederile acestui Cod. Orice fapte săvârşite în legătură cu profesia care contravin prevederilor prezentului Cod angajează răspunderea disciplinară a psihologilor.

Art. XV.4. Membrii Colegiului Psihologilor din România nu vor recunoaşte ca fiind profesională activitatea care este neconformă cu principiile şi standardele acestui Cod.

Art. XV.4. Toți psihologii vor coopera cu Comisia de Deontologie şi Disciplină a Colegiului Psihologilor din România, atât în supervizarea conduitelor etice, cât şi în promovarea lor. Refuzul cooperării atrage de la sine violarea prevederilor acestui Cod şi, prin urmare, sancționarea psihologilor în cauză în conformitate cu Codul de procedură disciplinară.

Art. XV.5. Pentru a menține relevanța şi actualitatea Codului, acesta este revizuit de Comisia de Deontologie şi Disciplină a Colegiului Psihologilor din România după o perioadă de 4 ani sau atunci când situația o impune.

PROCESUL DE LUARE A UNEI DECIZII ETICE

Toate cele 3 principii şi cele 7 + 4 standarde (7 generale + 4 specifice) trebuie să fie luate în considerare pentru luarea unei decizii etice. Totuşi, există circumstanţe în care principiile etice vin în conflict şi nu se poate acorda aceeaşi greutate fiecărui principiu. Complexitatea dilemelor etice nu permite o ierarhizare fermă a principiilor. Totuşi, cele 3 principii au fost ordonate în concordanţă cu greutatea acordată.

Acest proces trebuie să fie unul relativ rapid, conducând spre o soluţie simplă a unei situaţii cu implicaţii etice. Acest lucru e simplu în cazul în care există standarde clare pentru acele situaţii şi nu apare nici un colflict între principii sau standarde. Pe de altă parte, unele aspecte etice (în special cele în care apare un conflict între principii) nu se pot rezolva uşor şi necesită timp pentru deliberare.

În continuare, vom prezenta câţiva paşi de bază în luarea unei decizii etice.

1) Identificarea aspectelor şi practicilor relevente etic.
2) Elaborarea alternativelor posibile.
3) Analiza probabilităţii riscurilor şi beneficiilor de scurtă durată, de lungă durată şi a celor în derulare (prezente) pentru fiecare alternativă de acţiune asupra individului/grupului implicat şi, de asemenea probabilitatea de a afecta clientul, familia sau colegii clientului, instituţia în care este angajat clientul studenţii, participanţii la cerectare, disciplina, societatea.
4) Alegerea celei mai bune direcţii de acţiune după aplicarea conştientă a principiilor şi standardelor acestui Cod.
5) Evaluarea rezultatelor acţiunii alese.
6) Asumarea responsabilităţii pentru consecinţele acţiunii, incluzând corectarea consecinţelor negative, dacă se poate, ori reangajarea în procesul de luare a deciziei dacă situaţia etică nu a fost soluţionată.

Psihologii aflaţi într-un proces de deliberare, consumator de timp,sunt încurajaţi/ se recomandă să se consulte cu colegii lor sau cu persoane avizate dintr-un corporalizare a problemelor etice (de exemplu, Comisia

de Deontologie şi Disciplină a Colegiului) ce pot aduce obiectivitate şi clarificare în procesul de luare a deciziei.

DEFINIREA TERMENILOR

În sensul prezentului Cod, următorii termeni se definesc astfel:

1.Psihologul reprezintă orice persoană care este membru, asociat, absolvent afiliat sau străin afiliat la CPR.

2. Clientul reprezintă o persoană, un cuplu (ca relație), o familie sau un grup (inclusiv o organizație sau o comunitate) căruia i se oferă sevicii psihologice din partea unui psiholog. Clienții, participanții la cercetări, studenții şi orice alte persoane cu care dacă în mod independent au stabilit un contact ori şi-au dat consimțământul informat. Persoanele sunt parțial dependente dacă decizia contractului sau al consimțământului informat este împărțită de două sau mai multe părți (de exemplu, părinții şi conducerea şcolii, muncitorii şi conducerea instituției, adultul şi familia sa). Persoanele sunt considerate complet dependente dacă acestea nu pot sau pot în foarte mică măsură să aleagă între a primi sau nu un serviciu ori să participe la o activitate (de exemplu, pacienții care au fost involuntar supuşi unor intervenții psiuhiatrice, copii foarte mici implicați în proiecte de cercetare).

3. Subiectul reprezintă o persoană care participă la un proiect de cercetare ştiințifică, fie că face parte din grupul experimental, fie că are rol de martor.

4. Ceilalți reprezintă orice individ sau grup cu care psihologul vine în contact în decursul muncii sale. Acest termen include, dar nu se limitează la participanții la cercetare: clienți în căutare de ajutor, studenți, supervizori, angajați, colegi, patroni, a treia parte şi orice membru public în general.

5. Drepturile legate ori civile reprezintă acele drepturi protejate prin lege şi recunoscute ca atare.

6. Drepturile morale reprezintă drepturile fundamentale şi inalienabile ale omului, care pot fi sau nu protejate total de legile în vigoare. Un loc aparte, ca semnificaţie pentru psihologi îl ocupă, spre exemplu, dreptul la: egală justiţie, onestitate, dezvoltarea unei intimităţi adecvate, autodeterminare, libertate personală. Protejarea unor aspecte ale acestor drepturi pot implica practici care nu sunt conţinute sau contolate de către legile în vigoare. În plus, drepturile morale nu se limitează la cele menţionate în această definiţie.
7. Discriminarea reprezintă activitatea care prejudiciează ori promovează prejudecăţi cu privire la persoane datorită culturii acestora, naţionalităţii, etniei, culorii sau rasei, religiei, sexului sau orientării sexuale, statutului marital, abilităţilor fizice sau intelectuale, vârstei statutului socio-economic şi oricăror alte preferinţe, caracteristici personale, condiţii sau statute.
8. Hărţuirea sexuală include una sau ambele situaţii:

• utilizarea puterii sau autorităţii în încercarea de a forţa o persoană să se angajeze în sau să tolereze activităţi sexuale. Aici intră intimidarea sau forţarea pentru noncomplianţă ori promisiunea unor compensaţii sau recompense pentru complianţă;
• angajarea în mod deliberat şi repetat în comentarii sexuale nesolicitate, anecdote, gesturi sau atingeri, dacă aceste comportamente sunt: ofensatorii şi nu sunt bine primite, creează un mediu de lucru ostil ori intimidant sau se aşteaptă să fie dăunător pentru client.

9. Psihologia ca disciplină presupune o aplicare ştiinţifică a metodelor, cunoştiinţelor de psihologie, procedurilor şi structurărilor folosite de psihologi în orientarea activităţilor lor în relaţia cu societatea, cu membrii acesteia, a unora faţă de alţii.
10. Relaţia multiplă. O relaţie se consideră a fi muiltiplă şi în cazul în care :

• se exercită cel puţin două roluri profesionale în raporturile cu o persoană;
• există o relaţie profesională cu o persoană şi cel puţin o altă

relație cu o altă persoană, dar care este rudă sau cunoștință apropiată a celei dintâi;

- există o cunoştiinţă comună şi apropiată atât psihologului, cât şi persoanei care beneficază de suportul psihologului.

11. Evitarea relațiilor multiple se face în spiritul respectării principiilor prezentului Cod, pentru păstrarea obiectivității, competenței şi eficienței activităților desfăşurate de psihologi.
12. Exploatarea clientului implică exploatarea necunoaşterii, a lipsei de experiență sau a stării de slăbiciune a persoanelor vulnerabile datorită stării psihice, pentru a le determina să accepte servicii psihologice în condiții prejudiciabile pentru acestea.

Anexa 2: Principalele tipuri de analiză şi procedurile SPSS sugerate (după Cramer, Howitt, 2006):

Tipul/obiectivul analizei:	***Proceduri sugerate***:
Toate tipurile de studii	Statistici descriptive, tabele şi diagrame
Evaluarea relației dintre două variabile	Coeficientul de relație
	Regresia
Compararea a două seturi de scopuri pentru depistarea diferențelor	Testul t pentru eşantioane independente
	Testul ratio F
	Testul t pentru eşantioane perechi
	ANOVA pentru eşantioane independente
	ANOVA pentru eşantioane perechi
	Testul Mann- Whithney
	Testul Wilcoxon al rangurilor pereche
Compararea mediilor a două sau mai multe seturi de scopuri	ANOVA pentru eşantioane independente
	ANOVA pentru eşantioane perechi
	Comparațiile multiple
Experimente complexe etc, având două sau mai multe variabile independente şi o variabilă dependentă	ANOVA bifactorială sau multifactorială
- dacă efectuați măsurători relaționate şi nerelaționate	Modelul ANOVA mixt
- dacă există alte variabile care pot afecta valorile variabilei dependente	Analiza covarianței
Eliminarea celei de a treia variabile care poate afecta coeficientul de corelație	Corelația parțială
Identificarea predictorilor pentru o variabilă numerică	Regresia simplă
	Regresia multiplă stepwise
	Regresia multiplă ierarhică
	Analiza logliniară
Identificarea predictorilor pentru o variabilă categorială	Regresia logistică multinomială
	Regresia logistică binomială
Analizarea unui chestionar	Analiza factorială
	Coeficientul alpha de validitate
	Metoda split-half
	Recodarea
	Procesarea variabilelor noi
Compararea datelor de frecvență	Testul chi-square
	Testul Fisher
	Testul McNemar
	Analiza logliniară
Codificarea datelor deschise cu ajutorul evaluatorilor	Coeficientul kappa